RUDOLF STEINER

TEOSOFIE

RUDOLF STEINER

TEOSOFIE

Introducere în cunoaşterea suprasensibilă
a lumii şi a menirii omului

TRIADE

Traducere după:
Rudolf Steiner
THEOSOPHIE
Einführung in übersinnliche Welterkenntnis und Menschenbestimmung
Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveția 1987
EC 9

Traducător:
Constantin Oarcea
Ion Ionaşiu
Iustin Iustian

Lector:
Petre Papacostea
Delia Popescu

Redactor:
Leonte popescu

ISBN 973-8313-24-4

CUPRINS

Relativ la noua ediție a acestei lucrări (1922) 7
Prefață la ediția a noua (1918) 8
Introducere 15
Ființa omului 20
I. Entitatea trupească a omului 23
II. Entitatea sufletească a omului 24
III. Entitatea spirituală a omului 25
IV. Trup, suflet, şi spirit 26
Reîntruparea spiritului şi destinul 44
Cele trei lumi 62
I. Lumea sufletelor 62
II. Sufletul în lumea sufletelor după moarte 72
III. Țara spiritelor 81
IV. Spiritul în țara spiritelor după moarte 87
V. Lumea fizică şi legătura ei cu țara sufletelor şi țara spiritelor 97
VI. Despre formele gândurilor şi despre aura omenească 105
Calea cunoaşterii 115
Unele observații şi completări 131
Note la această ediție 140
Ediția operelor complete ale lui Rudolf Steiner 142

RELATIV LA NOUA EDIȚIE A ACESTEI LUCRĂRI

Înainte de apariția ediției a noua a acestei scrieri, în anul 1918, am supus-o unei revizuiri minuțioase. De atunci a sporit foarte mult numărul scrierilor care combat concepția antroposofică despre lume expusă în cartea de față. Revizuirea din 1918 a dus la un mare număr de dezvoltări şi completări. Revizuirea acestei noi ediții nu a mai prilejuit acelaşi lucru. Cel care vrea să observe cum, în locurile cele mai diferite ale scrierilor mele, mi-am adus eu însumi obiecțiile posibile, pentru a le cântări şi înlătura, acela poate şti, în esență, ce am de răspuns celor care mă combat. Dar de data aceasta nu au existat, ca în 1918, motive interioare pentru a completa conținutul acestei cărți, cu toate că tocmai în ultimii patru ani, în sufletul meu concepția antroposofică despre lume s-a extins în diferite direcții şi mi s-a îngăduit chiar să o aprofundez. Dar această extindere şi aprofundare nu m-au dus la o modificare a celor scrise în această lucrare, ci la părerea că cele aflate de atunci încoace mă îndreptățesc să nu schimb nimic esențial din conținutul acestei expuneri fundamentale.

Stuttgart, 24 noiembrie 1922 — Rudolf Steiner

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A NOUA

Ca şi înainte de apariția edițiilor anterioare ale acestei cărți, am revizuit şi de data aceasta expunerile ei. Această revizuire a dus, pentru ediția de față, la un însemnat număr de dezvoltări şi completări ale conținutului. Mai ales capitolul «Reîntruparea spiritului şi destinul» va fi găsit aproape în întregime prelucrat. Nu am găsit nimic de modificat în tot ce am publicat în edițiile anterioare drept rezultate ale ştiinței spirituale. De aceea nu am eliminat nimic esențial din cuprinsul edițiilor anterioare, în schimb am adăugat multe lucruri. – În domeniul ştiinței spirituale se simte mereu nevoia de a aduce la o claritate cât mai mare o expunere făcută, proiectând asupra ei lumini din direcții diferite. Am spus deja în prefața ediției a şasea cât este de necesar de a valorifica, pentru reliefarea cuvintelor, pentru modelarea expresiilor, ceea ce ne oferă experiența sufletească în continuă schimbare. Am ascultat de această cerință mai ales în ceea ce priveşte *această* nouă ediție. De aceea, tocmai ea poate fi considerată ca fiind „mult extinsă şi completată”.

Berlin, iulie 1918 — Rudolf Steiner

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A ȘASEA

Aproape de fiecare dată când a devenit necesară o nouă ediție a acestei cărți, am revizuit cu atenție conținutul ei. Mi-am impus şi acum această îndatorire. Despre noua revizuire aş avea de spus lucruri asemănătoare celor spuse în legătură cu cea întreprinsă pentru a treia ediție. De aceea, conținutului acestei cărți las să-i premeargă «prefața ediției a treia». – Totuşi, *de data aceasta* am avut o grijă deosebită de a duce *multe din amănuntele* expunerii la o claritate şi mai mare decât mi-a fost posibil în edițiile anterioare. Ştiu că în această direcție ar trebui să se mai realizeze mult, foarte mult. Numai că, în cazul descrierilor lumii spirituale, găsirea cuvântului potrivit, a expresiei corespunzătoare, care să poată reda un fapt, o trăire, depinde de căile pe care le urmează sufletul. Când „a sosit ceasul”, pe aceste căi vine de la sine expresia pe care o căutăm zadarnic când vrem s-o găsim cu tot dinadinsul. Cred că în multe pasaje ale acestei noi ediții am putut face completări însemnate, tocmai cu privire la amănunte importante din domeniul cunoaşterii lumii spirituale. Unele lucruri îmi par abia acum exprimate aşa cum trebuie. Pot spune că această carte, de la prima ei ediție, acum zece ani, a parcurs şi ea lupta sufletului meu în străduințele sale pentru dobândirea a noi cunoştințe spirituale. Chiar dacă nu numai structura, ci şi redactarea acestei ediții concordă, în punctele esențiale, întru totul cu cea dintâi, totuşi, în multe părți ale cărții se va putea vedea că această scriere a fost pentru mine *ceva viu*, în care am înscris ceea ce cred că am cucerit în zece ani de cercetări spirituale. Dar pentru ca această carte să fie o ediție nouă a celei vechi şi nu o carte cu totul nouă, transformările au trebuit, bineînțeles, să se mențină în nişte limite restrânse. M-am străduit, de asemenea, ca, prin câteva «dezvoltări şi completări», o întrebare sau alta pe care cititorul şi-o poate pune în legătură cu unele pasaje să-şi găsească răspuns chiar în cuprinsul acestei cărți.

Scriu aceste rânduri, care vor servi de prefață la ediția a şasea, în timpuri agitate şi cu sufletul mişcat. Tipărirea ei era terminată până la

pagina 189[*], când asupra Europei s-a abătut evenimentul purtător de destin pe care îl trăieşte omenirea acum. Mi se pare cu neputință să scriu această prefață fără să amintesc de cele ce se năpustesc asupra sufletului în asemenea timpuri.

Berlin, 7 septembrie 1914 Rudolf Steiner

---

[*] Pagina 130 a prezentei ediții.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A TREIA

Ceea ce am spus cu prilejul publicării ediției a doua a acestei cărți poate fi spus şi la publicarea acestei a treia ediții. Şi de data aceasta am introdus, în diferite locuri, „dezvoltări şi completări”, care mi se par importante pentru o formulare mai exactă a celor expuse; nu mi s-a părut însă necesar să fac modificări esențiale a celor cuprinse în prima ediție şi în a doua. – De asemenea, nu găsesc că este nevoie să modific acum nici cele spuse în prefața primei ediții şi nici cele adăugate în prefața ediției a doua cu privire la misiunea acestei lucrări. De aceea, în cele ce urmează va fi redată mai întâi prefața primei ediții şi apoi şi cele adăugate în prefața ediției a doua:

În această carte va fi dată o descriere a unor părți ale lumii suprasensibile. Cel care nu vrea să admită decât lumea sensibilă va considera această descriere drept un produs ireal al fanteziei. Dar cel care vrea să caute căile ce duc dincolo de lumea simțurilor, acela va ajunge în curând să înțeleagă că viața omului nu dobândeşte valoare şi însemnătate decât prin privirea într-o altă lume. O astfel de privire nu-l înstrăinează pe om – cum se tem mulți – de viața „reală”. Dimpotrivă, abia prin ea învață el să se situeze sigur şi neclintit în această viață. El învață să ajungă la cunoaşterea *cauzelor* vieții, pe când, fără această cunoaştere, dibuie ca un orb printre *efecte*. „Realitatea” sensibilă dobândeşte însemnătate abia prin cunoaşterea suprasensibilului. De aceea, prin aceste cunoştințe devenim mai destoinici pentru viață, şi nu mai puțin destoinici. Numai cel care înțelege viața poate deveni om cu adevărat „practic”.

Autorul acestei cărți nu descrie nimic din ceea ce nu ar putea certifica prin experiență, printr-o experiență aşa cum poate fi făcută în aceste domenii. El va înfățişa numai fapte trăite de el însuşi în acest sens.

Această carte nu poate fi citită aşa cum se obişnuieşte să se citească în epoca noastră. Cititorul va trebui, într-o anumită privință, *să prelucreze* fiecare pagină, ba chiar fiecare frază. Am urmărit în mod

conştient acest lucru. Fiindcă numai în felul acesta cartea de faţă poate să devină pentru cititor ceea ce trebuie să fie. Cel ce se mulţumeşte doar să o parcurgă, nu înseamnă că a citit-o. Adevărurile acestei lucrări trebuie să fie trăite. Ştiinţa spirituală are valoare numai în acest sens.

Această carte nu poate fi judecată din punctul de vedere al ştiinţei curente, dacă criteriul unei asemenea judecăţi nu este dobândit din însuşi cuprinsul cărţii. Când criticul va admite acest criteriu, el va vedea, desigur, că în această expunere adevărata ştiinţă nu este cu nimic contrazisă. Autorul ştie că el nu a vrut să ajungă prin nici un cuvânt în contradicţie cu propria sa conştiinciozitate ştiinţifică.

Cel ce va voi să caute şi pe altă cale adevărurile expuse aici, va găsi o astfel de cale în cartea mea «Filosofia libertăţii». Aceste două cărţi tind către acelaşi ţel în moduri diferite. Nu este deloc necesară citirea uneia dintre ele pentru a o înţelege pe cealaltă, deşi pentru mulţi cunoaşterea amândurora ar fi, desigur, folositoare.

Cel care caută în această carte adevărurile „ultime” o va lăsa poate nemulţumit din mână. Din întreg domeniul ştiinţei spirituale trebuiau date, înainte de toate, *adevărurile fundamentale*.

Desigur, este în firea omului să întrebe numaidecât despre începutul şi sfârşitul lumii, despre scopul existenţei şi despre fiinţa lui Dumnezeu. Dar cel ce nu are în vedere simple cuvinte şi concepte pentru *raţiune*, ci cunoştinţe reale pentru viaţă, acela ştie că unei lucrări menită să înfăţişeze adevărurile elementare ale cunoaşterii spirituale *nu-i este îngăduit* să expună lucruri care aparţin treptelor superioare ale înţelepciunii. Abia prin înţelegerea adevărurilor elementare devine limpede cum trebuie puse întrebările mai înalte. Într-o altă carte a aceluiaşi autor, anume «Ştiinţa ocultă», care este o continuare a acestei lucrări, se găsesc şi alte cunoştinţe cu privire la domeniul tratat aici.

În prefaţa ediţiei a doua am mai adăugat, ca o completare: Cel care, în ziua de azi, dă o descriere a realităţilor suprasensibile, acela trebuie să ştie limpede două lucruri. În primul rând, trebuie să ştie că epoca noastră *are nevoie* de cultivarea cunoştinţelor suprasensibile, iar în al doilea rând trebuie să ştie că în viaţa spirituală de azi există o abundenţă de idei şi sentimente care fac ca o astfel de descriere să pară multora de-a dreptul pură fantasmagorie şi reverie. Prezentul are

nevoie de cunoştinţe suprasensibile, pentru că tot ceea ce află omul pe calea obişnuită despre lume şi viaţă trezeşte o mulţime de întrebări, care nu pot primi răspuns decât prin adevărurile suprasensibile. Să nu ne înşelăm asupra următorului fapt: cele ce ni se pot comunica despre temeiurile existenţei în cadrul curentului spiritual actual nu sunt, pentru sufletele care simt mai profund, răspunsuri, ci *întrebări* privitoare la marile enigme ale lumii şi ale vieţii. Unii pot fi un timp de părerea că dezlegarea enigmelor existenţei s-ar afla „în rezultatele cercetărilor strict ştiinţifice” şi în concluziile vreunui gânditor contemporan. Dar dacă sufletul coboară până în acele adâncuri în care trebuie să coboare, dacă se înţelege cu adevărat pe sine însuşi, atunci va descoperi că ceea ce la început i s-a părut o dezlegare a enigmei nu este decât un imbold spre adevărata problemă. Dar un răspuns la *această* problemă nu e chemat să satisfacă doar o curiozitate omenească, ci de acest răspuns depinde liniştea lăuntrică şi echilibrul vieţii sufleteşti. Dobândirea unui asemenea răspuns nu mulţumeşte numai dorinţa de a şti, ci îl face pe om destoinic pentru muncă şi apt pentru îndeplinirea îndatoririlor vieţii, pe când lipsa unui răspuns la întrebările corespunzătoare îl paralizează sufleteşte, iar în final chiar şi fizic. Cunoaşterea suprasensibilului nu reprezintă ceva numai pentru nevoile teoretice, ci şi pentru o adevărată practică a vieţii. Tocmai din cauza felului de viaţă spirituală a prezentului cunoaşterea spirituală este un domeniu de care epoca noastră nu se poate lipsi.

Pe de altă parte, este o realitate faptul că mulţi oameni resping azi în modul cel mai categoric ceea ce le este cel mai necesar. Puterea de constrângere a multor păreri, constituite pe bazele „experienţelor ştiinţifice sigure”, este atât de mare pentru unii oameni, încât nici nu pot face altfel decât să considere expunerea dintr-o carte ca aceasta drept o absurditate fără margini. Cel care expune cunoştinţe suprasensibile poate sta fără nici o iluzie în faţa acestor lucruri. – Oamenii, fireşte, pot fi uşor ispitiţi să ceară dovezi „de necombătut” de la acela care le împărtăşeşte asemenea cunoştinţe suprasensibile. Nu se gândesc însă că procedând astfel se înşeală pe ei înşişi, căci – desigur, fără să fie conştienţi de acest lucru – ei nu cer dovezi ce rezidă în însuşi obiectul despre care este vorba, ci dovezi pe care ei înşişi vor să le recunoască sau sunt în măsură să le recunoască. Autorul acestei lucrări ştie că în ea nu se găseşte nimic ce nu ar putea fi recunoscut

de orice om care se situează pe temeiul științelor naturale ale prezentului. El ştie că pot fi satisfăcute toate cerințele științelor naturale şi tocmai *de aceea* felul de expunere a lumii suprasensibile prezentat aici poate fi găsit întemeiat în sine. De fapt, tocmai veritabilul mod de reprezentare naturalist-ştiinţific ar trebui să se simtă familiarizat cu o astfel de expunere. Celui care gândeşte astfel i se va oferi prilejul, în legătură cu multe discuții, să simtă adevărul profund caracterizat de Goethe prin cuvintele: „O concepție falsă nu se lasă combătută, deoarece ea se întemeiază pe convingerea că ceea ce este fals ar fi adevărat”. Este sterilă orice discuție cu cel care nu vrea să admită decât dovezi ce se află în modul său de gândire. Cel care cunoaşte esența „dovezii”, acela ştie că sufletul găseşte ceea ce este adevărat pe alte căi decât prin discuții. Din aceste convingeri dăm publicării şi o a doua ediție a acestei cărți.

Rudolf Steiner

INTRODUCERE

Când, în toamna anului 1813, *Johann Gottlieb Fichte* şi-a expus „învăţătura" sa – ca rod matur al unei vieţi cu totul închinate slujirii adevărului –, a spus chiar de la început următoarele: „Această învăţătură presupune existenţa unui instrument de percepere lăuntric cu totul nou, prin care se revelează o lume nouă, inexistentă pentru omul obişnuit". El a arătat apoi, printr-o comparaţie, cât de neînţeleasă trebuie să fie această învăţătura a sa pentru cel care ar vrea să o judece cu ajutorul reprezentărilor făcute pe baza simţurilor obişnuite: „Să ne imaginăm o lume de orbi din naştere, cărora, din această cauză, nu le sunt cunoscute decât acele obiecte şi raporturi dintre ele care există prin simţul tactil. Mergeţi printre aceşti oameni şi vorbiţi-le despre culori şi despre celelalte raporturi care nu există decât prin lumină şi numai pentru văz. Este ca şi cum nu le-aţi vorbi despre nimic şi e mai fericită situaţia când ei mărturisesc acest lucru, căci atunci veţi observa numaidecât greşeala şi, dacă nu le puteţi deschide ochii, veţi curma zadarnica vorbire". Cel ce le vorbeşte oamenilor despre lucrurile la care se referă Fichte în acest caz se află prea adesea într-o situaţie asemănătoare aceleia a văzătorului printre orbii din naştere. Totuşi, aceste lucruri se referă la adevărata fiinţă a omului şi la ţelul său cel mai înalt. Iar cel ce crede că ar fi necesar să se curme şi în acest caz „zadarnica vorbire", acela ar trebui să-şi piardă orice nădejde în omenire. Dimpotrivă, nici o clipă nu trebuie să ne îndoim că în privinţa acestor lucruri există posibilitatea de a „deschide ochii" oricărui om care aduce buna voinţă necesară în acest sens. – Ţinând seama de acest fapt au vorbit şi au scris toţi aceia care simţeau că s-a dezvoltat în ei „instrumentul lăuntric de percepţie" cu ajutorul căruia au putut să recunoască adevărata fiinţă umană, ascunsă simţurilor exterioare. De aceea, din cele mai vechi timpuri se vorbeşte despre o „înţelepciune ascunsă". – Cine a cuprins ceva din ea are o tot atât de mare certitudine asupra ei, pe cât au cei cu ochii bine formaţi certitudinea percepţiilor vizuale ale culorilor. De aceea această „înţelepciu-

ne ascunsă” nu are nevoie, pentru el, de nici o „dovadă”. Şi mai ştie şi că nu are nevoie de vreo dovadă nici acela căruia i s-a deschis, în mod asemănător lui, „simțul superior”. El poate vorbi unui asemenea om aşa cum un călător poate povesti despre America celor care nu au văzut-o ei înşişi, dar care îşi pot face o reprezentare despre ea, pentru că şi ei, dacă li s-ar oferi prilejul, ar vedea acelaşi lucru.

Dar observatorul suprasensibilului nu trebuie să vorbească numai cercetătorilor lumii spirituale. Cuvintele lui trebuie să se adreseze tuturor oamenilor fiindcă are de comunicat lucruri care îi privesc pe toți oamenii, căci el ştie că nimeni nu poate fi „om” în adevăratul înțeles al cuvântului fără să cunoască aceste lucruri. El se adresează tuturor oamenilor deoarece ştie că există diferite grade de înțelegere pentru ceea ce are de spus. El ştie că îl pot înțelege şi cei ce sunt încă departe de momentul în care le va fi accesibilă propria cercetare spirituală, căci *sentimentul* şi *înțelegerea* pentru adevăr există în *fiecare* om. Şi el se adresează în primul rând acestei înțelegeri, care poate lumina în orice suflet sănătos. El ştie, de asemenea, că în această înțelegere există o putere care trebuie să ducă, treptat, la gradele superioare ale cunoaşterii. Chiar acest sentiment, care la început poate că nu vede *absolut nimic* din ceea ce i se spune, este vrăjitorul care deschide „ochiul spiritului”. El lucrează în întuneric. Sufletul nu *vede*; dar el este cuprins, prin acest sentiment, de *puterea adevărului*; şi atunci, încetul cu încetul, adevărul se va apropia de suflet şi îi va deschide „simțul superior”. Aceasta va dura la unii mai mult timp, la alții mai puțin; cel ce are răbdare şi perseverență va atinge acest țel. – Căci, chiar dacă nu orice orb din naştere poate fi operat, *fiecare ochi spiritual* poate fi deschis, şi deschiderea lui nu este decât o chestiune de timp.

Erudiția şi formarea ştiințifică nu sunt deloc condiții preliminare pentru deschiderea acestui „simț superior”. El se poate deschide atât omului simplu cât şi omului de înaltă cultură ştiințifică. Ceea ce în zilele noastre este numit adesea „singura” ştiință poate, de multe ori, mai curând să împiedice decât să favorizeze atingerea acestui țel. Fiindcă această ştiință nu admite, fireşte, ca „real” decât ceea ce este accesibil simțurilor obişnuite. Oricât de mari ar fi meritele ei pentru cunoaşterea *acestei* realități, atunci când această ştiință declară determinant pentru întreaga cunoaştere umană ceea ce este necesar şi

rodnic doar pentru *sine*, ea creează o mulțime de prejudecăți care închid accesul la adevărurile superioare.

Împotriva celor spuse aici se obiectează adesea: În fața cunoașterii omenești sunt așezate „limite de netrecut”. Cum aceste limite nu ar putea fi depășite, trebuie să fie respinse toate cunoștințele care nu le iau în considerare. Și este privit ca fiind total lipsit de modestie cel ce vrea să afirme ceva despre lucruri pe care mulți le cred dincolo de limitele facultății de cunoaștere a omului. În cazul unei asemenea obiecții nu se ia câtuși de puțin în considerare faptul că o cunoaștere superioară trebuie precedată de o *dezvoltare* a puterilor de cunoaștere. *Ceea ce înainte* de o asemenea dezvoltare se afla dincolo de limitele cunoașterii, după trezirea facultăților latente existente în fiecare om se va afla cu totul *în interiorul* domeniului de cunoaștere. – Un lucru însă nu trebuie în nici un caz pierdut din vedere. S-ar putea spune: La ce folosește să se vorbească oamenilor despre lucruri pentru care puterile lor de cunoaștere nu sunt trezite, lucruri care le rămân așadar inaccesibile? Însă în felul acesta lucrurile sunt greșit judecate. Pentru *a descoperi* lucrurile despre care este vorba aici sunt necesare anumite facultăți; însă dacă lucrurile, o dată descoperite, sunt *împărtășite* oamenilor, atunci ele pot fi înțelese de *orice* om care folosește o logică nepărtinitoare și un sentiment sănătos al adevărului. În această carte nu sunt împărtășite decât asemenea lucruri care – aceluia care lasă să acționeze în sine o gândire multilaterală, netulburată de nici o prejudecată, și având un sentiment nepărtinitor și liber al adevărului – îi vor putea face impresia că prin ele se poate ajunge la o apropiere mulțumitoare de enigmele vieții omenești și ale fenomenelor lumii. Să adoptăm o dată punctul de vedere reflectat în întrebarea: Dacă cele afirmate aici sunt adevărate, constituie ele oare o explicație satisfăcătoare a vieții? Vom afla că *viața* fiecărui om confirmă acest lucru.

Pentru a fi „învățător” în aceste domenii superioare ale existenței nu e de ajuns, desigur, să i se fi deschis omului, pur și simplu, simțul pentru ele. Pentru aceasta este nevoie de „știință”, întocmai cum pentru a fi învățător în domeniul realității obișnuite este nevoie de știință. „Vederea superioară”, ea singură, nu ne face „știutori” în cele spirituale, după cum simțurile sănătoase singure nu ne fac „savanți” în realitatea sensibilă. Și deoarece, într-adevăr, *întreaga* realitate, atât

cea inferioară cât şi cea superioară spirituală nu sunt decât două laturi ale uneia şi aceleiaşi entităţi fundamentale, omul neştiutor în ceea ce priveşte cunoştinţele inferioare va rămâne, de cele mai multe ori, neştiutor şi în ceea ce priveşte cele superioare. Acest fapt dă naştere unui sentiment de responsabilitate nemărginită în sufletul aceluia care – printr-o chemare spirituală – se simte îndemnat să vorbească despre domeniile spirituale ale existenţei, căci el îi impune modestie şi rezervă. Acest lucru însă nu trebuie să oprească pe nimeni să se ocupe de adevărurile superioare. Nu trebuie să-l oprească nici pe cel căruia viaţa nu îi dă prilejul să se ocupe de ştiinţele obişnuite. Căci poţi să-ţi îndeplineşti datoria de om şi fără să cunoşti botanica, zoologia, matematicile şi alte ştiinţe; dar nu poţi fi „om” în înţelesul deplin al cuvântului fără să te fi apropiat într-un fel oarecare de fiinţa şi menirea omului, dezvăluite de ştiinţa despre suprasensibil.

Omul numeşte „divinitate” suprema realitate spre care îşi poate ridica privirea. Şi el trebuie să realizeze prin gândire faptul că menirea sa cea mai înaltă se află, într-un fel oarecare, în legătură cu această divinitate. De aceea înţelepciunea care depăşeşte domeniul sensibil, care îi dezvăluie omului fiinţa sa şi, o dată cu aceasta, şi menirea sa, poate fi numită „înţelepciune divină” sau *teosofie*. Cercetarea proceselor spirituale din viaţa umană şi din univers poate fi denumită *ştiinţă a spiritului*. Dacă din această ştiinţă a spiritului desprindem, aşa cum am făcut în această carte, mai ales acele rezultate care se referă la sâmburele spiritual al omului, atunci pentru acest domeniu putem folosi termenul „teosofie”, deoarece veacuri de-a rândul el a fost folosit în acest sens.

Din această perspectivă vom contura în această lucrare o schiţă a concepţiei teosofice despre lume. Cel care a scris-o nu vrea să expună ceva care nu este pentru el *realitate*, aşa cum un eveniment din lumea exterioară este realitate pentru ochi, pentru urechi şi pentru înţelegerea obişnuită. – Căci avem de-a face cu trăiri accesibile oricărui om hotărât să păşească pe „calea cunoaşterii” descrisă într-un capitol special al acestei lucrări. Ne situăm în mod just faţă de lumea suprasensibilă dacă presupunem că o gândire şi o simţire sănătoasă pot înţelege toate cunoştinţele adevărate care pot proveni din lumile superioare şi că, plecând de la *această* înţelegere şi punând *prin ea* o temelie solidă, am făcut un pas însemnat spre propria vedere spiritua-

lă; chiar dacă, pentru a dobândi această vedere spirituală, trebuie să mai adăugăm ceva. Dacă însă dispreţuim această cale şi vrem să pătrundem în lumile superioare *numai* în alt mod, atunci ne zăvorâm noi înşine porţile spre adevărata cunoaştere superioară. Principiul: vom recunoaşte lumile superioare abia după ce le-am văzut, constituie o piedică pentru această vedere însăşi. Voinţa de a înţelege mai întâi cu ajutorul gândirii sănătoase ceea ce urmează să vedem mai târziu ajută această vedere. Ea trezeşte în suflet, ca prin farmec, puteri însemnate, care duc la această „privire a văzătorului”.

FIINȚA OMULUI

Următoarele cuvinte ale lui *Goethe* caracterizează frumos punctul de plecare al uneia dintre căile pe care se poate ajunge la cunoaşterea ființei omului: „De îndată ce omul devine conştient de obiectele din jurul său, le consideră în raport cu el însuşi; şi pe bună dreptate, căci întreaga sa soartă depinde de faptul că acestea îi plac sau îi displac, îl atrag sau îl resping, îi sunt folositoare sau dăunătoare. Acest mod cu totul firesc de a privi şi de a judeca lucrurile pare a fi tot atât de uşor pe cât este de necesar, şi totuşi îl expune pe om la mii de greşeli, care adesea îl ruşinează şi îi amărăsc viața. – O sarcină cu mult mai grea îşi asumă cei care, dintr-o pornire vie spre cunoaştere, se străduiesc să observe obiectele naturii din ele însele şi în relațiile lor reciproce; căci foarte curând ei simt lipsa criteriului care le venea în ajutor când considerau lucrurile în raport cu *ei înşişi*. Ei simt lipsa criteriului plăcerii şi al neplăcerii, al atracției şi al repulsiei, al utilului şi al prejudiciului. Ei trebuie să renunțe cu totul la acest criteriu şi – ca ființe nepărtinitoare şi oarecum divine – ei trebuie să caute şi să examineze ceea ce este, iar nu ceea ce le convine. Astfel, adevăratul botanist nu trebuie să fie mişcat nici de frumusețea şi nici de utilitatea plantelor, ci trebuie să examineze structura acestora şi legăturile lor cu restul regnului vegetal; şi, după cum toate sunt scoase la suprafață şi luminate de soare, tot aşa şi el trebuie să le privească şi să le observe pe toate cu aceeaşi privire calmă, iar criteriul cunoaşterii, datele aprecierilor sale, nu trebuie să le ia din sine, ci din cercul lucrurilor pe care le observă”.

Această cugetare a lui Goethe îndreaptă atenția omului în trei direcții. În primul rând spre obiectele de la care, prin porțile simțurilor sale, primeşte necontenit informații de la obiectele pe care le pipăie, le miroase, le gustă, le aude, le vede. În al doilea rând sunt impresiile pe care aceste obiecte le fac asupra sa şi care se caracterizează ca plăcere sau neplăcere, dorință sau aversiune, prin faptul că pe unul îl găseşte simpatic, pe celălalt antipatic, pe unul folositor, pe celălalt

dăunător. În al treilea rând sunt cunoştinţele pe care le dobândeşte ca „fiinţă oarecum divină” despre obiecte; sunt tainele activităţii şi existenţei acestor lucruri care i se descoperă.

Aceste trei domenii se deosebesc net în viaţa omului. Prin aceasta, omul devine conştient că este legat de lume în trei moduri diferite. Primul mod se referă la lucrurile pe care omul le întâlneşte şi le acceptă ca realitate dată. Prin al doilea mod, el transformă această lume într-o problemă personală a sa, în ceva care are o însemnătate pentru el. Iar pe al treilea mod el îl consideră ca pe un ţel spre care trebuie să tindă neîncetat.

De ce îi apare omului lumea în acest mod întreit? Un exemplu simplu ne poate lămuri: Trec printr-o pajişte plină de flori. Florile îmi dezvălui culorile lor prin intermediul ochilor. Acesta este faptul pe care îl primesc ca pe ceva dat. – Mă bucur de splendoarea culorilor. Prin aceasta, eu fac din faptul dat o chestiune personală a mea. Prin sentimentele mele, unesc florile cu propria mea existenţă. După un an, trec din nou prin aceeaşi pajişte. Acolo se găsesc alte flori. Ele îmi stârnesc o bucurie nouă. Bucuria mea din anul trecut va reapărea ca amintire. Ea se află în mine; obiectul care a pricinuit-o a pierit. Însă florile pe care le văd acum aparţin aceloraşi specii ca cele de anul trecut; ele au crescut după aceleaşi legi ca celelalte. Dacă m-am lămurit cu privire la această specie şi aceste legi, atunci le regăsesc în florile din acest an, aşa cum le-am cunoscut în cele de anul trecut. Şi poate voi gândi astfel: florile de anul trecut au dispărut; bucuria pe care mi-au prilejuit-o a rămas doar în amintirea mea. Ea este legată numai de existenţa *mea*. Însă ceea ce am cunoscut anul trecut cu privire la aceste flori şi recunosc din nou în acest an, aceasta va rămâne atâta timp cât vor creşte asemenea flori. Este ceva care mi s-a revelat, dar care nu depinde de existenţa mea în acelaşi mod ca bucuria mea. Sentimentele mele de bucurie rămân *în mine*; legile, *fiinţa* florilor, rămân în lume, în afara mea.

Astfel omul se uneşte necontenit în acest mod întreit cu lucrurile lumii. Pentru moment, să nu adăugăm nimic la acest fapt, ci să-l înţelegem aşa cum se înfăţişează. Din el rezultă că omul are *trei părţi în fiinţa sa*. Acest lucru şi nimic altceva va fi deocamdată indicat aici prin cele trei cuvinte: *trup*, *suflet* şi *spirit*. Cel care leagă o părere preconcepută sau chiar vreo ipoteză de aceste trei cuvinte, în mod

necesar va înțelege greşit expunerile ce urmează. Prin *trup* se înțelege aici acea parte prin care i se revelează omului lucrurile din lumea înconjurătoare, ca în exemplul de mai sus florile de pe pajişte. Cuvântul *suflet* se referă la acea parte prin care omul leagă lucrurile de propria sa existență, prin care simte plăcere şi neplăcere, dorință şi aversiune, bucurie şi durere față de ele. Iar prin *spirit* se înțelege acea parte din om care se manifestă în el atunci când, după expresia lui Goethe, priveşte obiectele ca „ființă oarecum divină”. – În acest sens se compune omul din *trup*, *suflet* şi *spirit*.

Prin trupul său, omul se poate pune în legătură, pentru moment, cu lucrurile. Prin sufletul său, el păstrează în sine impresiile pe care acestea le fac asupra sa, iar prin spiritul său i se revelează ceea ce lucrurile ascund în ele înseşi. Numai considerând omul sub aceste trei aspecte putem spera să dobândim o înțelegere a entității sale. Fiindcă aceste trei aspecte îl arată înrudit în mod întreit cu restul lumii.

Prin trupul său, omul este înrudit cu lucrurile care se oferă din exterior simțurilor sale. Substanțele lumii exterioare alcătuiesc acest trup al său; forțele lumii exterioare acționează şi în el. Şi aşa cum el priveşte lucrurile lumii exterioare cu simțurile sale, tot astfel îşi poate observa şi propria sa existență trupească. Însă îi este cu neputință să observe în acelaşi fel şi existența sa sufletească. Toate procesele trupeşti din mine pot fi percepute şi cu simțurile trupeşti. Plăcerea şi neplăcerea mea, bucuria şi durerea mea nu pot fi percepute cu simțurile trupeşti nici de mine, nici de un altul. Viața sufletească este un domeniu inaccesibil privirii corporale. Existența trupească a omului este vădită ochilor; pe cea sufletească el o poartă în sine ca pe o lume *a sa*. Dar prin *spirit* lumea exterioară i se revelează într-un mod superior. Ce-i drept, în lăuntrul său se dezvăluie tainele lumii exterioare; dar în spirit el se depăşeşte pe sine şi lasă lucrurile să vorbească despre ele însele, despre ceea ce are însemnătate nu pentru el, ci pentru *ele*. Omul îşi ridică privirea spre cerul înstelat: încântarea pe care o trăieşte sufletul său îi aparține lui; legile eterne ale stelelor, pe care le înțelege în gândire, în *spirit*, nu-i aparțin lui, ci stelelor înseşi.

Astfel omul este cetățean *a trei lumi*. Prin *trupul* său, aparține lumii pe care o percepe cu acest trup; prin *sufletul* său, îşi clădeşte pro-

pria sa lume; prin *spiritul* său i se revelează o lume care este superioară celorlalte două.

Pare evident că din cauza deosebirilor esențiale dintre aceste trei lumi nu se va putea dobândi claritate asupra lor şi asupra participării omului la existența lor decât tot prin trei moduri diferite de observație.

I. Entitatea trupească a omului

Învățăm să cunoaştem trupul uman prin simțurile trupeşti. Iar felul de observație nu poate fi altul decât acela prin care ajungem să cunoaştem alte lucruri perceptibile prin simțuri. Aşa cum observăm mineralele, plantele şi animalele, putem observa şi omul. El este înrudit cu aceste trei forme de existență. El îşi alcătuieşte trupul din substanțele naturii, la fel ca mineralele; creşte şi se reproduce, ca şi plantele; şi la fel ca animalele, percepe lucrurile din jurul său şi îşi formează trăiri interioare pe baza impresiilor pe care acestea le fac asupra lui. De aceea, omului i se poate atribui o existență minerală, o existență vegetală şi una animală.

Deosebirea de structură dintre minerale, plante şi animale corespunde celor trei forme ale existenței lor. Şi această alcătuire – formă – este ceea ce percepem cu simțurile, şi numai pe ea o putem numi trup. Însă trupul uman este diferit de acela al animalelor. Această deosebire trebuie să o recunoască oricine, indiferent ce ar gândi el despre înrudirea omului cu animalele. Chiar şi cel mai radical materialist, care neagă tot ce este sufletesc, nu va avea încotro şi va subscrie la următoarea frază a lui *Carus* din lucrarea sa «Organon al cunoaşterii naturii şi a spiritului»: „Ce-i drept, structura cea mai fină, interioară a sistemului nervos, anume cea a creierului, rămâne încă pentru fiziolog şi anatomist o enigmă de nedezlegat; dar un fapt pe deplin stabilit îl constituie acela al creşterii progresive, în seria animalelor, al acestei configurații, care ajunge în om la un grad pe care nu-l găsim la nici o altă ființă; acest fapt este de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea spirituală a omului, ba chiar putem spune că el ne dă, propriu-zis, explicația satisfăcătoare. Acolo unde creierul nu

s-a dezvoltat îndeajuns, unde prezintă micime şi insuficienţă, ca la microcefal şi la idiot, se înţelege de la sine că nu poate fi vorba de idei proprii şi de cunoaştere, după cum nu poate fi vorba de propagarea speciei la oameni cu organe de reproducere cu totul atrofiate. E drept, o structură puternică şi frumos dezvoltată a întregului om, şi îndeosebi a creierului, nu presupune de la sine geniul, dar reprezintă, în orice caz, prima condiţie indispensabilă pentru cunoaşterea superioară”.

Aşa cum atribuim trupului uman cele trei forme de existenţă, cea minerală, cea vegetală şi cea animală, tot aşa trebuie să-i atribuim şi o a patra formă, cea specific *umană*. Prin forma minerală a existenţei sale, omul este înrudit cu tot ce este vizibil; prin cea vegetală, cu toate fiinţele care cresc şi se reproduc; prin cea animală, cu toate fiinţele care percep lumea înconjurătoare şi au vieţuiri interioare pe baza impresiilor exterioare; prin forma umană a existenţei sale, omul constituie, chiar şi din punct de vedere trupesc, un regn în sine.

II. Entitatea sufletească a omului

Ca lume lăuntrică *proprie*, entitatea sufletească a omului este diferită de corporalitatea sa. Ceea ce îi este propriu ne apare de îndată ce ne îndreptăm atenţia spre cea mai simplă senzaţie. Pentru început, nici un om nu poate şti dacă un altul vieţuieşte exact în acelaşi fel ca el o senzaţie. Este cunoscut faptul că există oameni care suferă de daltonism. Aceştia văd obiectele numai în diferite nuanţe de gri. Alţii suferă numai în parte de daltonism. Din această cauză, ei nu pot percepe anumite nuanţe de culori. Imaginea pe care le-o oferă ochii lor despre lume este alta decât cea a aşa-zişilor oameni normali. Şi putem spune acelaşi lucru, mai mult sau mai puţin, şi despre celelalte simţuri. Din cele de mai sus rezultă, în mod evident, că şi cea mai simplă senzaţie aparţine lumii lăuntrice. Pot percepe cu simţurile mele trupeşti masa de culoare roşie pe care o percepe şi altul, dar nu pot percepe senzaţia de roşu a celuilalt. – De aceea, senzaţia trebuie considerată ca aparţinând *domeniului sufletesc*. Dacă înţelegem bine acest fapt, vom înceta curând să considerăm trăirile lăuntrice drept

simple procese cerebrale sau ceva asemănător. – Senzației i se asociază mai întâi *sentimentul*. O senzație îi face omului plăcere, o alta, neplăcere. Acestea sunt mişcări ale vieții sale interioare, ale vieții sale sufleteşti. Prin sentimentele sale, omul îşi creează o a doua lume, față de cea care acționează asupra lui din afară. La acestea se mai adaugă un al treilea element: voința. Prin ea, omul reacționează, la rândul său, asupra lumii exterioare. Şi, prin aceasta, omul imprimă lumii exterioare natura sa lăuntrică. Sufletul omului se revarsă oarecum în afară prin actele sale de voință. Faptele omului se deosebesc de fenomenele naturii exterioare prin aceea că poartă pecetea vieții sale lăuntrice. În acest fel se raportează *sufletul* la lumea exterioară, ca fiind ceva propriu omului. Omul primeşte din lumea exterioară impulsuri; dar el îşi clădeşte în conformitate cu aceste impulsuri o lume *proprie*. Corporalitatea devine substratul vieții sufleteşti.

III. Entitatea spirituală a omului

Sufletescul omului nu este determinat numai de trup. Omul nu trece fără sens şi fără scop de la o impresie la alta; şi nici nu acționează sub impresia oricărei excitații care se exercită asupra lui din afară sau prin procesele trupului său. El *gândeşte* asupra percepțiilor şi asupra acțiunilor sale. Reflectând asupra percepțiilor sale, el dobândeşte cunoştințe despre lucruri; reflectând asupra acțiunilor sale, el aduce o înlănțuire rațională în viața sa. Şi el ştie că îşi îndeplineşte misiunea sa de om în mod demn numai atunci când se lasă condus de *gânduri juste* atât în cunoaştere cât şi în acțiune. Sufletul se află, aşadar, în fața unei duble necesități. De legile trupului, el este determinat printr-o necesitate naturală; de legile care duc la gândirea justă, el se lasă determinat pentru că recunoaşte în mod liber necesitatea lor. Legilor metabolismului omul le este supus prin natură; legilor gândirii li se supune el însuşi. – Prin aceasta, omul ajunge să aparțină unei ordini superioare celei căreia îi aparține prin trupul său. Această ordine este cea *spirituală*. Pe cât de deosebit este trupescul de sufletesc, tot pe atât se deosebeşte acesta de spiritual. Cât timp vorbim numai de particulele de carbon, hidrogen, azot, oxigen, care se deplasează în trup, nu avem în vedere sufletul. Viața sufletească începe

abia acolo unde, în interiorul unei asemenea mişcări, apare senzaţia: simt gustul dulce, sau simt plăcere. Tot atât de puţin avem în vedere *spiritul* dacă luăm în considerare numai vieţuirile sufleteşti pe care le are omul când se lasă cu totul în seama lumii exterioare şi a vieţii trupului său. Această viaţă sufletească este mai curând doar temelia pentru spiritual, aşa cum viaţa trupului este temelia pentru sufletesc. – Cercetătorul naturii se ocupă de trup, cercetătorul sufletului (psihologul) de suflet, iar cercetătorul spiritului se ocupă de *spirit*. Cel care vrea să se lămurească prin gândire asupra fiinţei omeneşti trebuie să-şi clarifice, reflectând asupra sa, deosebirea dintre trup, suflet şi spirit.

IV. Trup, suflet şi spirit

Omul se poate lămuri în mod corect asupra lui însuşi numai dacă îşi clarifică importanţa *gândirii* în cadrul entităţii sale. Creierul este instrumentul trupesc al gândirii. După cum omul poate vedea culorile numai cu un ochi bine format, tot astfel creierul, format corespunzător, îi serveşte pentru a gândi. Întregul trup uman este astfel alcătuit încât îşi găseşte încoronarea în organul spiritului, în creier. Putem înţelege structura creierului uman numai dacă îl considerăm în legătură cu rolul său. Acesta constă în a fi baza trupească a spiritului gânditor. Un studiu comparat al regnului animal ne arată acest lucru. La amfibieni, creierul este încă mic faţă de măduva spinării; la mamifere, el este relativ mai mare. La om, este cel mai mare raportat la restul trupului.

Multe prejudecăţi se ridică împotriva acestor consideraţii asupra *gândirii*, aşa cum sunt expuse aici. Unii oameni înclină să subaprecieze *gândirea* şi să pună mai presus „viaţa intimă a sentimentului”, „simţirea”. Ei spun: Noi nu ne putem ridica la cunoştinţe superioare prin „gândirea lucidă”, ci prin căldura sentimentului, prin puterea nemijlocită a simţirii. Oamenii care vorbesc în acest fel se tem să nu-şi tocească sentimentele prin gândirea limpede. Când e vorba de gândirea curentă, care nu se referă decât la lucrurile de utilitate practică, lucrurile stau, desigur, în acest fel. Dar când e vorba de gândurile care duc în regiunile superioare ale existenţei, atunci se petrece

contrariul. Nu există sentiment, nu există entuziasm care să se poată compara cu sentimentele de căldură, de frumuseţe şi înălţare ce se aprind în noi de gândurile pure, cu o limpezime de cristal, ce se referă la lumile superioare. Cele mai înalte sentimente nu sunt cele care apar „de la sine", ci acelea care sunt cucerite printr-o energică muncă de gândire.

Trupul omului are o structură corespunzătoare *gândirii*. Aceleaşi substanţe şi forţe care sunt prezente în regnul mineral sunt îmbinate în trupul uman în aşa fel încât prin această aranjare a lor să se poată manifesta gândirea. Această structură minerală, alcătuită în vederea misiunii sale, o vom numi în consideraţiile următoare *corpul fizic* al omului.

Structura minerală ordonată, ce are ca punct central al său creierul, ia naştere prin *reproducere* şi îşi primeşte forma matură prin *creştere*. Reproducerea şi creşterea sunt comune omului, plantelor şi animalelor. Prin reproducere şi creştere se deosebesc vieţuitoarele de mineralul lipsit de viaţă. Viul se naşte din viu prin germene. Urmaşul se leagă de înaintaşi în şirul viului. Forţele prin care ia naştere un mineral sunt orientate asupra substanţelor înseşi care îl compun. Un cristal de cuarţ se formează prin forţele inerente siliciului şi oxigenului, care sunt unite în el. Puterile care configurează un stejar, trebuie căutate indirect, prin germene, în planta maternă şi paternă. Iar *forma* stejarului se transmite prin reproducere de la înaintaşi la urmaşi. Există condiţii *interioare*, înnăscute fiinţelor vii. – Concepţia că din nămol pot lua naştere animale inferioare, chiar şi peşti, era una grosier-naturalistă. Forma vieţuitoarelor se transmite prin *ereditate*. Modul cum se dezvoltă o fiinţă vie depinde de fiinţa paternă sau maternă din care a luat naştere sau, cu alte cuvinte, de *specia* căreia îi aparţine. Substanţele care compun vieţuitoarele se schimbă în permanenţă; *specia* se menţine în cursul vieţii şi se transmite urmaşilor. Aşadar, *specia* este aceea care determină îmbinarea substanţelor. Această forţă plăsmuitoare de specie o vom numi *forţă de viaţă*. După cum forţele minerale se exprimă în cristale, tot aşa forţa plăsmuitoare de viaţă se exprimă în speciile sau în formele vieţii vegetale şi animale.

Omul percepe forţele minerale prin simţurile sale trupeşti. Şi el poate avea numai percepţii pentru care are simţuri corespunzătoare. Fără ochi nu există percepţia luminii, fără ureche nu există percepţia

sunetului. Dintre toate simțurile pe care le are omul, organismele inferioare nu au decât un fel de simț tactil. De aceea pentru ele există, în felul percepției umane, numai acele forțe minerale care se fac cunoscute prin simțul tactil. În măsura în care, la animalele superioare, sunt dezvoltate şi celelalte simțuri, lumea înconjurătoare – pe care o percepe şi omul – este mai bogată şi mai variată. Depinde aşadar de organele unei ființe dacă ceea ce există în lumea exterioară există şi pentru acea ființă ca percepție, ca senzație. Ceea ce se află în aer sub forma unei anumite mişcări devine în om senzație auditivă. – Prin simțurile sale obişnuite, omul nu percepe manifestările forței de viață. El *vede* culorile plantei, *miroase* parfumul acesteia; însă forța de viață rămâne ascunsă *acestei* observații. Dar pe cât de puțin este îndreptățit orbul din naştere să nege culorile, tot pe atât de puțin sunt îndreptățite simțurile obişnuite să nege forța de viață. Culorile există pentru orbul din naştere de îndată ce a fost operat; tot astfel, dacă i se deschide omului organul corespunzător, vor exista pentru el, ca percepție, nu numai *exemplarele individuale*, ci şi feluritele *specii* de plante şi de animale create de forța de viață. – Prin deschiderea acestui organ, omului i se înfățişează o lume cu totul nouă. El nu percepe acum numai culorile, mirosurile, ş.a.m.d., ale ființelor vii, ci şi *viața însăşi a acestor ființe*. În fiecare plantă, în fiecare animal, pe lângă forma fizică, el percepe şi *forma spirituală plină de viață*. Ca să avem o expresie pentru această formă spirituală, o vom numi *trupul eteric* sau *trupul vieții*.* – Iată cum se înfățişează acest lucru cercetă-

---

* Multă vreme după editarea acestei cărți, ceea ce este desemnat aici drept trup eteric sau trup al vieții a fost numit de autor şi „trup al puterilor plăsmuitoare" (comp. publicația «Das Reich», vol. IV din primul an al apariției [ianuarie 1917]). El se simțea îndemnat să dea această denumire deoarece credea că niciodată nu se poate stărui îndeajuns pentru a se evita confuzia între ceea ce înțelegem aici prin trup eteric şi „forța vitală" a ştiințelor naturii mai vechi. Acolo unde este vorba de respingerea acestei concepții mai vechi despre o forță vitală în sensul ştiințelor naturii moderne, autorul se situează, într-o anumită privință, pe poziția adversarilor unei asemenea forțe. Căci prin aceasta se voia să se explice modul deosebit de a acționa al forțelor anorganice în organism. Dar ceea ce acționează anorganic în organism nu acționează aici altfel decât în domeniul lumii anorganice. Legile naturii anorganice sunt aceleaşi în organism ca şi în cristal, ş.a.m.d. Dar în organism există ceva ce nu este anorganic: viața plăsmuitoare. La baza acesteia stă trupul eteric sau trupul forțelor plăsmuitoare. Admițând existența sa, nu este stânjenită sarcina justificată a cercetării

torului vieții spirituale. Pentru el, trupul eteric nu este un simplu rezultat al substanțelor şi al forțelor trupului fizic, ci o entitate de sine-stătătoare, reală, care cheamă la viață substanțele şi forțele fizice despre care am vorbit. Vorbim în sensul ştiinței spirituale când spunem: un corp pur fizic îşi are forma sa – de pildă un cristal – datorită forțelor plăsmuitoare fizice care sunt inerente obiectelor lipsite de viață; dar un corp viu *nu* îşi primeşte forma de la *aceste* forțe, căci, din clipa în care viața l-a părăsit şi este lăsat *numai* în seama forțelor fizice, el se descompune. Trupul vieții este entitatea care fereşte trupul fizic de descompunere în fiecare clipă a vieții sale. – Pentru *a vedea* acest trup al vieții, pentru a-l percepe la o altă ființă, este nevoie de *ochiul spiritual* trezit. Fără acest ochi se poate admite existența trupului eteric pe temeiuri logice; dar el poate fi *văzut* cu ochiul spiritual, aşa cum culoarea poate fi văzută cu ochiul fizic. – N-ar trebui să ne împiedicăm de expresia „trup eteric”. Cuvântul „eter” desemnează aici altceva decât eterul ipotetic din fizică. Să nu se ia această denumire decât pentru desemnarea a ceea ce a fost descris aici. Şi, după cum trupul fizic al omului este în alcătuirea sa o imagine a menirii sale, tot aşa stau lucrurile şi în privința trupului eteric. El poate fi înțeles numai dacă este privit în legătură cu spiritul gânditor. Prin alcătuirea sa în vederea spiritului gânditor, trupul eteric al omului se deosebeşte de acela al plantelor şi al animalelor. – După cum prin trupul său fizic omul aparține lumii minerale, tot astfel, prin trupul său eteric, el aparține lumii vieții. După moarte, trupul fizic se descompune în lumea minerală, iar trupul eteric în lumea vieții. Prin

---

naturii: aceea de a urmări şi în lumea organismelor ceea ce se observă în privința acțiunii forțelor în natura anorganică. Şi a crede că această acțiune în interiorul organismului este modificată de o forță vitală deosebită, acest lucru refuză să-l admită şi adevărata ştiință a spiritului. Cercetătorul spiritului vorbeşte despre trupul eteric numai în măsura în care în organism se mai manifestă şi altceva decât ceea ce se manifestă în cele lipsite de viață. – Cu toate acestea, autorul acestei cărți nu simte nevoia de a înlocui aici denumirea de „trup eteric” cu aceea de „trup al forțelor plăsmuitoare” deoarece în întreaga înlănțuire de idei redată aici este exclusă înțelegerea greşită pentru cel care vrea să vadă. O asemenea înțelegere greşită se poate ivi numai dacă această denumire este folosită într-o expunere în care lipseşte această înlănțuire de idei. (A se compara această notă cu cele cuprinse la sfârşitul acestei cărți sub titlul «Unele observații şi completări».)

„trup” vom desemna ceea ce conferă unei ființe, într-un anumit fel, „formă”, „configurație”. Nu ar trebui să se confunde expresia „trup” cu forma corporală sensibilă. În sensul pe care-l dăm acestui cuvânt în această scriere, termenul „trup” poate fi aplicat atât formelor sufletești cât şi celor spirituale.

Trupul eteric mai este ceva încă exterior omului. O dată cu prima manifestare a simțirii, ființa lăuntrică răspunde excitațiilor lumii exterioare. Oricât de departe am urmări ceea ce suntem îndreptățiți să numim lume exterioară, nicăieri nu vom găsi senzația. – Razele de lumină pătrund în ochi; ele se transmit mai departe retinei. Aici provoacă procese chimice (în aşa-numitul purpur retinian); efectul acestor excitații se transmite prin nervul optic creierului; acolo au loc alte procese fizice. Dacă le-am putea observa, atunci am vedea nişte procese fizice, ca oriunde în lumea exterioară. Dacă pot observa trupul vieții, atunci pot percepe cum procesul fizic al creierului este totodată şi un proces al vieții. Dar senzația culorii albastre, pe care o are cel ce primeşte razele de lumină, nu o voi putea găsi nicăieri pe această cale. Ea ia naştere abia în sufletul celui ce recepționează lumina. Aşadar, dacă ființa celui ce recepționează lumina n-ar avea decât corp fizic şi trup eteric, atunci senzația n-ar putea exista. Activitatea prin care senzația devine un fapt real se deosebeşte în mod esențial de acțiunea forțelor plăsmuitoare de viață. Prin acea activitate ia naştere, pe baza acestei acțiuni, o trăire lăuntrică. Fără această activitate nu ar exista decât un simplu proces de viață, cum poate fi observat şi la plante. Să ne reprezentăm omul, cum primeşte impresii din toate părțile. Trebuie să ni-l reprezentăm, în acelaşi timp, drept izvor al activității despre care am vorbit şi pe care o îndreaptă în direcțiile din care primeşte impresii. Senzațiile răspund impresiilor, în toate direcțiile. Acest izvor de activitate îl numim *suflet al senzației*. Acest suflet al senzației este tot atât de real ca şi corpul fizic. Dacă am în fața mea un om şi fac abstracție de sufletul senzației, reprezentându-mi-l doar ca trup fizic, ar fi ca şi cum dintr-un tablou nu mi-aş reprezenta decât pânza.

Ceva asemănător celor spuse mai înainte cu privire la perceperea trupului eteric trebuie să spunem şi cu privire la perceperea sufletului senzației. Organele trupeşti sunt „oarbe” față de el. Şi orb este, în această privință, şi organul prin care putem percepe viața ca viață.

Dar aşa cum prin acest organ poate fi văzut trupul eteric, tot astfel există un alt organ, superior, care poate face din lumea lăuntrică a senzaţiilor obiectul unui mod deosebit de percepţii suprasensibile. Omul nu resimte atunci doar impresiile lumii fizice şi ale lumii vieţii, ci el *vede* şi senzaţiile. Pentru un om care are dezvoltat un asemenea organ, lumea senzaţiilor unei alte fiinţe se desfăşoară ca o realitate exterioară în faţa sa. Dar trebuie să facem distincţie între trăirea propriei noastre lumi de senzaţii şi contemplarea lumii senzaţiilor unei alte fiinţe. Bineînţeles, orice om poate privi în propria sa lume de senzaţii; însă numai *văzătorul* al cărui „ochi spiritual" s-a deschis, poate *vedea* lumea senzaţiilor unei alte fiinţe. Dacă nu este văzător, omul nu cunoaşte lumea senzaţiilor decât ca trăire *„lăuntrică"*, numai ca trăire proprie ascunsă a sufletului său; când „ochiul spiritual" s-a deschis, în faţa privirii spirituale începe să lumineze exterior ceea ce, de altfel, nu trăieşte decât „în lăuntrul" unei alte fiinţe.

*

Pentru a preîntâmpina orice înţelegere greşită, ţin să spun explicit că văzătorul nu trăieşte în sine însuşi ceea ce trăieşte în cealaltă fiinţă drept conţinut al lumii sale de senzaţii. *Aceasta* îşi trăieşte senzaţiile din punctul de vedere al interiorului său; *văzătorul* percepe o manifestare, o exteriorizare a lumii senzaţiilor.

Sufletul senzaţiei depinde de trupul eteric în ceea ce priveşte acţiunea sa. Căci din trupul eteric îşi extrage ceea ce va face să apară ca senzaţie. Şi deoarece trupul eteric este viaţa din trupul fizic, sufletul senzaţiei depinde indirect şi de corpul fizic. Senzaţiile de culoare sunt posibile numai pentru un ochi bine constituit, funcţionând normal. În acest fel, trupul acţionează asupra sufletului senzaţiei. Activitatea acestuia este aşadar determinată şi limitată de trup. El trăieşte în cadrul limitelor trasate de trup. – *Trupul* este aşadar clădit din substanţe minerale, este vivifiat de trupul eteric, şi limitează sufletul senzaţiei. Astfel, cel care are dezvoltat organul amintit de „vedere" a sufletului senzaţiei, recunoaşte că acesta este limitat de către trup. – Dar limitele sufletului senzaţiei nu coincid cu acelea ale corpului fizic. Acest suflet al senzaţiei depăşeşte limitele trupului fizic. Se vede de aici că sufletul senzaţiei se dovedeşte a fi mai puternic decât trupul fizic. Totuşi, forţa care îi fixează limitele porneşte de la trupul

fizic. Prin aceasta, între trupul fizic şi trupul eteric pe de o parte, şi sufletul senzației pe de altă parte, se interpune încă un element al ființei umane. Acesta este *trupul sufletesc* sau trupul senzitiv. Se mai poate spune că o parte a trupului eteric este mai subtilă decât restul, că această parte mai subtilă formează o unitate cu *sufletul senzației*, pe când partea mai grosieră formează un fel de unitate cu trupul fizic. Totuşi, după cum am mai spus, sufletul senzației depăşeşte trupul sufletesc.

Ceea ce numim aici senzație este numai o parte din ființa sufletească. (Am ales expresia suflet al senzației, pentru simplificare.) De senzații se leagă sentimentele de plăcere şi de neplăcere, pornirile, instinctele, pasiunile. Toate acestea au acelaşi caracter personal ca şi senzațiile şi depind, ca şi ele, de corporalitate.

*

Aşa cum sufletul senzației se află în relație reciprocă cu trupul, tot aşa se află în relație reciprocă şi cu gândirea, cu spiritul. În primul rând se serveşte de gândire. Omul îşi formează gânduri privitoare la senzațiile sale. El se lămureşte astfel în privința lumii exterioare. Copilul care s-a ars reflectează şi ajunge la gândul: „focul arde”. De asemenea, omul nu ascultă orbeşte de pornirile, de instinctele şi de pasiunile sale; prin gândire, el creează prilejul de a şi le satisface. Ceea ce se numeşte cultură materială se dezvoltă exclusiv în această direcție. Ea constă în serviciile pe care gândirea le face sufletului senzației. Nenumărate forțe de gândire sunt îndreptate spre acest scop. Prin puterea gândirii s-au construit vapoare, căi ferate, telegrafe, telefoane; şi toate acestea servesc, în cea mai mare parte, satisfacerii nevoilor sufletului senzație. Aşa cum forța plăsmuitoare de viață pătrunde corpul fizic, tot astfel, forța de gândire pătrunde sufletul senzației. Forța plăsmuitoare de viață leagă corpul fizic de predecesori şi de urmaşi şi îl încadrează astfel într-o legitate care nu are nimic de-a face cu ceea ce este pur mineral. Tot astfel, forța de gândire încadrează sufletul într-o legitate căreia el, ca simplu suflet al senzației, nu-i aparține. – Prin sufletul senzației, omul este înrudit cu animalul. Şi la animal observăm existența senzațiilor, pornirilor, instinctelor şi pasiunilor. Dar animalul li se dăruieşte în mod nemijlocit. La el, senzațiile nu sunt întrețesute de *gânduri* independente,

care depăşesc trăirea imediată. Acelaşi lucru se petrece, până la un anumit grad, şi cu omul neevoluat. De aceea, sufletul senzației ca atare se distinge de componenta sufletească superioară care pune gândirea în serviciul său. Acest suflet, în serviciul căruia stă gândirea, îl vom numi *suflet al înțelegerii*. S-ar putea numi şi suflet al sentimentului sau fire.

Sufletul înțelegerii pătrunde sufletul senzației. Cel care posedă organul pentru a „vedea” sufletul constată că sufletul înțelegerii este o entitate deosebită de sufletul senzației.

*

Prin gândire, omul depăşeşte limitele vieții sale personale. El dobândeşte ceva ce trece dincolo de sufletul său. Pentru el devine o convingere de la sine înțeleasă faptul că legile gândirii sunt în concordanță cu ordinea lumii. El se consideră ca aparținând acestei lumi tocmai pentru că există această concordanță. Această concordanță constituie unul din faptele importante prin care omul ajunge să-şi cunoască propria entitate. El caută în sufletul său adevărul; dar prin acest adevăr nu se exprimă numai sufletul, ci şi lucrurile lumii. Ceea ce este recunoscut în gândire ca adevăr are o *însemnătate de sine stătătoare*, care se referă la lucrurile lumii, nu numai la propriul nostru suflet. Eu trăiesc în mine cu încântarea pe care mi-o prilejuieşte cerul înstelat; dar gândurile pe care mi le formez despre căile corpurilor cereşti au aceeaşi însemnătate pentru gândirea oricărui alt om ca şi pentru a mea. Ar fi un nonsens să se vorbească despre încântarea *mea* dacă eu nu aş exista; dar nu este un nonsens să se vorbească despre gândurile mele chiar *fără referire* la mine. Căci adevărul pe care îl gândesc astăzi a fost adevărat şi ieri şi *adevărat* va rămâne şi mâine, cu toate că el mă preocupă numai astăzi. Când cunoaşterea unui lucru mă bucură, această bucurie are importanță atât timp cât ea trăieşte în mine; *adevărul* cunoaşterii are însemnătatea sa, absolut independent de această bucurie. În sesizarea adevărului, sufletul se leagă de ceva care are o valoare în sine. Şi această valoare nu dispare o dată cu senzația sufletească, aşa cum nici nu s-a născut o dată cu ea. Adevărul real nu se naşte şi nici nu piere; el are o însemnătate ce nu poate fi nimicită. – Acest lucru nu este contrazis de faptul că unele „adevăruri” omeneşti au doar o valoare trecătoare, după un anumit

timp ele fiind recunoscute drept erori parțiale sau totale. Căci omul trebuie să-şi spună că adevărul există în sine, chiar dacă gândurile *sale* nu sunt decât forme trecătoare de manifestare ale adevărurilor eterne. Chiar şi acela care spune – ca Lessing – că se mulțumeşte cu veşnica strădanie înspre adevăr, deoarece adevărul deplin, adevărul pur, nu ar putea exista decât pentru Dumnezeu, nu neagă valoarea de veşnicie a adevărului, ci tocmai că o confirmă printr-o asemenea expresie. Căci numai ceea ce are o însemnătate veşnică în sine poate provoca o veşnică strădanie spre sine. Dacă adevărul nu ar fi autonom în sine, dacă şi-ar primi valoarea şi însemnătatea prin senzațiile sufleteşti ale omului, *atunci* nu ar putea fi un țel *unic* pentru toți oamenii. Prin strădania către adevăr i se recunoaşte acestuia *entitatea sa autonomă*.

Şi aşa cum este cu adevărul, aşa stau lucrurile şi cu *binele cel adevărat*. Binele moral este independent de înclinații şi pasiuni, în măsura în care el nu se lasă dominat de acestea, ci le domină. Plăcerea şi neplăcerea, dorința şi aversiunea, aparțin sufletului propriu al omului; datoria stă însă deasupra plăcerii şi a neplăcerii. Datoria poate însemna atât de mult pentru om, încât el poate să-şi jertfească chiar şi viața pentru ea. Şi omul este cu atât mai elevat cu cât şi-a înnobilat mai mult înclinațiile, plăcerile şi neplăcerile, în aşa fel încât acestea să asculte de la sine de datoria recunoscută, fără constrângere şi fără subjugare. Ca şi adevărul, binele moral îşi are valoarea sa veşnică în sine şi nu o primeşte de la sufletul senzației.

Lăsând adevărul şi binele autonom să trăiască în lăuntrul său, omul se ridică deasupra sufletului senzației. Spiritul veşnic luminează în acest suflet. În el răsare o lumină nepieritoare. În măsura în care sufletul trăieşte în această lumină, el participă la ceva veşnic. Îşi leagă propria sa existență de acesta. Ceea ce poartă sufletul în sine ca adevăr şi bine este *nemuritor* în el. – Ceea ce luminează în suflet ca principiu etern va fi denumit aici *suflet al conştienței*. – Se poate vorbi de *conştiență* şi în cazul manifestărilor sufleteşti inferioare. Senzația cea mai obişnuită este obiect al conştienței. În acest sens, şi animalul are conştiență. Dar aici noi înțelegem prin *suflet al conştienței* miezul conştienței umane, aşadar *sufletul în suflet*. – Sufletul conştienței, ca parte deosebită a sufletului, se deosebeşte de sufletul înțelegerii. Sufletul înțelegerii este încă împletit în senzații,

în porniri, în afecte şi aşa mai departe. Fiecare om ştie că pentru el este *adevărat* în primul rând ceea ce preferă în senzaţiile sale. Însă abia *acel* adevăr, care s-a detaşat de *orice* nuanţă de simpatie şi antipatie legată de senzaţii, este *durabil*. Adevărul este adevărat chiar şi atunci când toate sentimentele personale se ridică împotriva lui. Vom numi suflet al conştienţei acea parte a sufletului în care trăieşte *acest* adevăr.

Aşa cum în trup am deosebit trei părţi, tot astfel deosebim şi în suflet trei părţi: *sufletul senzaţiei, sufletul înţelegerii* şi *sufletul conştienţei*. Şi aşa cum corporalitatea acţionează de jos în sus asupra sufletului, *limitându-l*, tot astfel spiritualitatea acţionează de sus în jos asupra lui, *extinzându-l*. Căci cu cât se umple sufletul mai mult de Adevăr şi Bine, cu atât mai larg şi mai cuprinzător devine Veşnicul în el. – Pentru acela care poate să „vadă” sufletul, strălucirea care porneşte de la omul ce şi-a extins Veşnicul din el este un adevăr tot atât de real pe cât este pentru ochiul sensibil lumina care radiază de la o flacără. Pentru „văzător”, omul trupesc este numai o parte din *omul întreg*. Trupul este formaţiunea cea mai grosieră, în mijlocul altor formaţiuni care îl pătrund şi se întrepătrund reciproc. Trupul eteric umple corpul fizic cu forma sa vitală, trupul sufletesc (forma astrală) se vede depăşind trupul eteric în toate părţile. Şi, la rândul său, depăşind şi trupul sufletesc, se vede sufletul senzaţiei, apoi sufletul înţelegerii, care devine cu atât mai mare cu cât preia în sine mai mult Adevăr şi Bine. Căci acest Adevăr şi Bine realizează extinderea sufletului înţelegerii. Un om care ar trăi exclusiv după înclinaţiile sale, după plăcerea şi neplăcerea sa, ar avea un suflet al înţelegerii ale cărui limite ar coincide cu limitele sufletului senzaţiei. Această formaţiune în mijlocul cărora corpul fizic apare ca într-un nor, poate fi numită *aura umană*. Această aură este ceea ce îmbogăţeşte „fiinţa omului” când o privim în felul în care încercăm s-o facem în această scriere.

*

În decursul copilăriei vine, în viaţa omului, clipa în care el se simte pentru întâia oară o fiinţă autonomă faţă de tot restul lumii. Pentru oamenii sensibili, este o trăire însemnată. Poetul *Jean Paul* relatează următoarele în autobiografia sa: „Nu voi uita niciodată ceea ce nu am

povestit încă nimănui; naşterea conştienţei mele de sine, eveniment despre care pot indica locul şi timpul în care s-a petrecut. Pe când eram copil mic, stăteam într-o dimineaţă în pragul uşii şi priveam la stânga spre magazia de lemne; deodată, viziunea lăuntrică „sunt un Eu” m-a străbătut ca un fulger din cer, şi de atunci a rămas luminând: în acel moment, Eul meu s-a văzut pe sine pentru prima oară şi pentru totdeauna. Cu greu s-ar putea admite că aici este vorba de o eroare a memoriei, deoarece nici o povestire străină nu s-ar fi putut adăuga unei întâmplări desfăşurate în cel mai tainic sanctuar al omului, şi numai caracterul nou şi neprevăzut al acestei întâmplări face să-mi amintesc împrejurările banale care o însoţeau”. – Copii mici, după cum se ştie, spun despre ei înşişi: „Ionel este cuminte!”, „Maria vrea asta”. Găsim firesc să vorbească despre ei înşişi ca despre alţii, deoarece încă nu sunt conştienţi de entitatea lor autonomă, deoarece conştienţa de sine încă nu s-a născut în ei. Prin conştienţa de sine, omul se desemnează drept o fiinţă autonomă, distinctă de toate celelalte, un „Eu”. În „Eu”, omul concentrează tot ceea ce vieţuieşte el ca entitate trupească şi sufletească. Trupul şi sufletul sunt purtătorii „Eului”; Eul acţionează în ele. Aşa cum corpul fizic îşi are centrul în creier, tot astfel sufletul îşi are centrul în „Eu”. Senzaţiile omului sunt stimulate din exterior; sentimentele iau naştere sub influenţa lumii exterioare; voinţa se raportează la lumea exterioară, căci ea se realizează în acţiuni exterioare. „Eul”, drept entitate propriu-zisă a omului, rămâne cu totul invizibil. De aceea Jean Paul numeşte revelarea „Eului”, pe bună dreptate, „o întâmplare care s-a desfăşurat în cel mai tainic sanctuar al omului”. Căci cu „Eul” său omul este întru totul singur. – Şi acest „Eu” este omul însuşi. Aceasta îl îndreptăţeşte pe om să vadă în „Eu” adevărata sa entitate. De aceea, omul poate numi trupul şi sufletul său „învelişuri” în lăuntrul cărora trăieşte şi le poate considera drept condiţii trupeşti prin intermediul cărora el acţionează. În decursul evoluţiei sale, omul învaţă să pună aceste instrumente tot mai mult în slujba „Eului” său. Cuvântul „Eu”, aşa cum este folosit, de pildă, în limba germană, este un nume care se deosebeşte de toate celelalte. Celui care reflectează just asupra naturii acestui nume i se deschide, totodată, accesul spre o cunoaştere a fiinţei umane într-un sens mai profund. Toţi oamenii pot întrebuinţa orice alt nume în acelaşi fel, aplicându-l obiectului corespunzător. Orice

om poate numi masa „masă” şi scaunul „scaun”. În cazul numelui „Eu”, nu este cu putinţă acest lucru. Nimeni nu-l poate întrebuinţa pentru a desemna pe un altul; fiecare om se poate numi „Eu” numai pe sine. Niciodată numele „Eu” nu poate ajunge, din afară, la urechea mea, când acest nume mă desemnează *pe mine*. Sufletul se poate desemna drept „Eu” numai din lăuntru, numai *prin el însuşi*. Aşadar când omul îşi spune sieşi „Eu”, în el începe să grăiască ceva care nu are nimic de-a face cu *nici una* din lumile din care sunt luate „învelişurile” menţionate până acum. „Eul” devine tot mai mult stăpân asupra trupului şi sufletului. – Acest lucru se exprimă şi în aură. Cu cât Eul este mai stăpân pe trup şi pe suflet, cu atât mai organizată, mai variată şi mai bogată în culori este aura. „Văzătorul” poate contempla influenţa pe care Eul o are asupra aurei. „Eul” însuşi este invizibil şi pentru văzător. Căci el sălăşluieşte, într-adevăr, în „cel mai tainic sanctuar al omului”. – Dar Eul preia în sine razele luminii care se aprinde în om ca lumină veşnică. Aşa cum omul concentrează în „Eu” trăirile trupului şi ale sufletului, tot astfel el lasă să pătrundă în „Eu” gândurile adevărului şi ale binelui. Fenomenele sensibile i se revelează „Eului” dintr-o parte, iar *spiritul* i se revelează din cealaltă parte. Trupul şi sufletul se dăruiesc „Eului” pentru a-i sluji; „Eul” se dăruieşte însă spiritului pentru ca acesta să-l umple. „Eul” trăieşte în trup şi în suflet; spiritul însă trăieşte în „Eu”. Şi ceea ce se află din spirit în Eu, este veşnic. Căci Eul dobândeşte însemnătate şi fiinţă de la realitatea cu care se uneşte. În măsura în care Eul trăieşte în corpul fizic, el este supus legilor minerale. Prin trupul eteric, el este supus legilor reproducerii şi ale creşterii, iar prin sufletul senzaţiei şi prin sufletul înţelegerii este supus legilor lumii sufleteşti; în măsura în care Eul preia în sine spiritualul, el este supus legilor spiritului. Ceea ce se formează prin legile minerale şi prin legile vieţii, se naşte şi piere; spiritul însă nu are nimic de-a face cu naşterea şi cu pieirea.

*

Eul trăieşte în suflet. Chiar dacă expresia cea mai înaltă a „Eului” aparţine sufletului conştienţei, trebuie totuşi să spunem că acest „Eu”, radiind de acolo, umple întregul suflet, şi prin el îşi exercită influenţa asupra trupului. Şi spiritul trăieşte în Eu. Spiritul radiază în Eu şi trăieşte în el ca într-un „înveliş” al său, aşa cum Eul trăieşte în

trup şi în suflet ca în „învelişurile” sale. Spiritul formează Eul din lăuntru în afară, iar lumea minerală din afară înlăuntru. Spiritul care formează un „Eu” şi care trăieşte ca „Eu” îl numim „Sine spirituală”, pentru că apare drept „Eul” sau „Sinea” omului. Putem înțelege în felul următor deosebirea dintre „Sinea spirituală” şi „sufletul conştienței”: sufletul conştienței *atinge* adevărul pur, care este independent de orice antipatie şi simpatie, adevărul care există prin el însuşi; Sinea spirituală poartă în sine *acelaşi* adevăr, preluat însă şi cuprins de către „Eu”, individualizat de acesta şi integrat entității autonome a omului. Prin faptul că adevărul veşnic este astfel individualizat şi unit cu „Eul” într-o entitate, „Eul” însuşi dobândeşte veşnicia.

Sinea spirituală este o revelare a lumii spirituale în lăuntrul Eului, după cum din cealaltă parte senzația este o revelare a lumii fizice în lăuntrul Eului. În ceea ce este roşu, verde, luminos, întunecos, tare, moale, cald, rece, recunoaştem revelațiile lumii corporale; în ceea ce este adevărat şi bun recunoaştem revelațiile lumii spirituale. În acelaşi sens în care numim *senzație* revelarea celor corporale, vom numi *intuiție* revelarea spiritualului. Cel mai simplu gând conține deja intuiție, căci nu poate fi pipăit cu mâinile şi nici văzut cu ochii; revelarea sa trebuie primită din spirit prin Eu. – Când un om neevoluat şi un om evoluat privesc o plantă, în Eul unuia trăieşte cu totul altceva decât în Eul celuilalt. Şi totuşi, senzațiile amândurora sunt provocate de acelaşi obiect. Deosebirea constă în faptul că unul îşi poate forma gânduri cu mult mai desăvârşite decât celălalt despre acel obiect. Dacă obiectele s-ar revela numai prin senzație, atunci n-ar exista progres în evoluția spirituală. Şi sălbaticul simte natura; dar legile naturii nu se revelează decât gândului fecundat de intuiție al omului superior evoluat. Copilul primeşte şi el stimulii lumii exterioare ca imbold al voinței, dar el nu înțelege poruncile binelui moral decât în cursul dezvoltării sale, pe măsură ce învață să trăiască în spirit şi să înțeleagă revelațiile acestuia.

Aşa cum senzațiile culorilor nu ar exista fără ochi, tot astfel nu ar exista intuiții fără gândirea superioară a Sinei spirituale. Şi, pe cât de puțin este creată de către senzații planta la care apar culorile, tot atât de puțin este creat spiritul de către intuiție; aceasta mai curând îl prevesteşte.

Prin intuiţii, Eul omului, care trăieşte în suflet, îşi aduce soliile de sus, din lumea spirituală, tot aşa cum prin senzaţii îşi aduce soliile din lumea fizică. Şi prin aceasta, Eul face din lumea spirituală viaţă proprie a sufletului său, la fel cum procedează cu lumea fizică prin intermediul simţurilor. Sufletul, sau Eul care luminează în suflet, îşi deschide porţile în două părţi: una spre lumea corporală şi alta spre lumea spirituală.

Aşa cum lumea fizică nu i se poate revela Eului decât clădind din substanţele şi din forţele sale un corp, în care sufletul conştient poate trăi şi în care acesta posedă organe pentru perceperea celor fizice din jurul său, tot aşa şi lumea spirituală clădeşte, cu substanţele sale spirituale şi cu forţele sale spirituale, un corp spiritual, în care Eul poate trăi şi percepe spiritualul prin intuiţii. (Este evident că expresiile: substanţă spirituală, *corp spiritual*, conţin o contradicţie în ceea ce priveşte sensul cuvintelor. Ele trebuie folosite numai pentru a îndruma gândul spre ceea ce corespunde corpului fizic pe plan spiritual.)

Şi exact aşa cum în cadrul lumii fizice fiecare corp omenesc este clădit ca entitate separată, tot astfel este clădit şi corpul spiritual în lumea spirituală. În lumea spirituală, întocmai ca în lumea fizică, există pentru om un „lăuntru" şi un „exterior". Aşa cum omul preia din lumea fizică substanţele şi le prelucrează în trupul său fizic, tot astfel el preia spiritualul din lumea spirituală înconjurătoare şi face din el ceva care îi este propriu. Spiritualul constituie hrana eternă a omului. Şi la fel cum omul este născut din lumea fizică, tot astfel se naşte el din spirit prin legile eterne ale adevărului şi ale binelui. El este separat de lumea spirituală care se află în afara lui, tot aşa cum este separat de întreaga lume fizică, drept fiinţă autonomă. Această entitate spirituală de sine-stătătoare o numim „Om-spirit".

Dacă examinăm corpul fizic al omului, găsim în el aceleaşi substanţe şi forţe care există în afara lui, în restul lumii fizice. La fel stau lucrurile şi cu Omul-spirit. În el pulsează elementele lumii spirituale exterioare, în el sunt active puterile din restul lumii spirituale. Aşa cum o fiinţă vie şi înzestrată cu sensibilitate este izolată în pielea sa fizică, tot astfel stau lucrurile şi în lumea spirituală. Pielea spirituală, care îl izolează pe Omul-spirit de tot restul lumii spirituale, îl face, în interiorul acestei lumi spirituale, o fiinţă spirituală autonomă, care trăieşte în sine şi percepe intuitiv conţinutul spiritual al lumii; această

„piele spirituală” o vom numi *înveliş spiritual* (înveliş auric). Dar trebuie să reținem că această „piele spirituală” se extinde continuu, pe măsură ce omul evoluează, astfel încât individualitatea spirituală a omului (învelişul său auric) se poate mări nelimitat.

Omul-spirit *trăieşte* în interiorul acestui înveliş spiritual. El este clădit de către *puterea* spirituală de viață în acelaşi sens în care trupul fizic este clădit de forța fizică de viață. De aceea, aşa cum vorbim despre un trup eteric, noi trebuie să vorbim în legătură cu Omul-spirit despre un spirit eteric. Vom numi *Spirit al vieții* acest spirit eteric. – Entitatea spirituală a omului se împarte aşadar în trei părți: *Omul-spirit*, *Spiritul vieții* şi *Sinea spirituală*.

Pentru cel care „vede” în domeniile spirituale, această entitate spirituală a omului este, drept parte superioară – propriu-zis spirituală – a *aurei*, o realitate perceptibilă. Văzătorul îl „contemplă” în interiorul învelişului spiritual pe Omul-spirit ca Spirit al vieții; şi el „vede” cum acest „Spirit al vieții” se măreşte în permanență prin preluarea hranei spirituale din lumea spirituală înconjurătoare. Şi mai vede cum, prin această preluare, învelişul spiritual se extinde necontenit, şi cum Omul-spirit devine tot mai mare. În măsura în care această „mărire” este „contemplată” spațial, ea este, desigur, numai o *imagine* a realității. Făcând abstracție de acest fapt, în reprezentarea acestei imagini sufletul omenesc este îndreptat spre realitatea spirituală corespunzătoare. Deosebirea dintre entitatea spirituală a omului şi entitatea sa fizică constă în aceea că aceasta din urmă are o mărime limitată, pe când cea dintâi poate creşte nelimitat. Ceea ce preluăm ca hrană spirituală are o valoare veşnică. De aceea aura umană este compusă din două părți care se întrepătrund. Una din ele îşi primeşte culoarea şi forma de la existența fizică a omului, cealaltă, de la cea spirituală.

Eul face delimitarea dintre cele două părți ale aurei, în aşa fel încât elementul fizic se *dăruieşte* în felul său, clădind un trup, în care poate viețui un suflet; iar Eul se dăruieşte la rândul său, lăsând să viețuiască în el spiritul, care pătrunde la rândul său sufletul şi îi dă țelul în lumea spirituală. Prin trup sufletul este închis în lumea fizică, prin Omul-spirit îi cresc aripile pentru a se mişca în lumea spirituală.

*

Dacă vrem să înțelegem *întregul* om, trebuie să ni-l înfățişăm compus din părțile amintite. Trupul se clădeşte din substanțele lumii fizice în aşa fel încât această construcție să fie alcătuită în vederea Eului gânditor. El este pătruns de forța vieții şi devine astfel trup eteric sau trup al vieții. Ca atare, el se deschide lumii exterioare prin organele simțurilor şi devine trup sufletesc. Acesta este pătruns de sufletul senzației şi formează o unitate cu el. Sufletul senzației nu primeşte numai impresiile lumii exterioare ca senzații; el are propria viață, care este fecundată, pe de o parte prin gândire şi, pe de altă parte, prin senzații. El devine astfel suflet al înțelegerii. El poate realiza acest lucru prin faptul că se deschide în sus intuițiilor, precum se deschide în jos senzațiilor. Prin aceasta el este suflet al conştienței. Acest lucru îi este cu putință deoarece lumea spirituală formează în el organul intuiției, la fel cum corpul fizic îi formează organele de simț. Aşa cum simțurile îi transmit senzațiile prin trupul sufletesc, tot astfel spiritul îi transmite intuițiile prin organul intuiției. De aceea Omul-spirit formează o unitate cu sufletul conştienței, aşa cum corpul fizic este unit cu sufletul senzației în trupul sufletesc. Sufletul conştienței şi Sinea spirituală formează o unitate. În această unitate, Omul-spirit *trăieşte* ca Spirit al vieții, la fel cum trupul eteric constituie temelia vitală corporală pentru trupul sufletesc. Şi aşa cum corpul fizic este delimitat de pielea fizică, tot astfel şi Omul-spirit este delimitat de învelişul spiritual. De aici rezultă că omul *întreg* este alcătuit în felul următor:

A. Corp fizic
B. Trup eteric sau trup al vieții
C. Trup sufletesc
D. Suflet al senzației
E. Suflet al înțelegerii
F. Suflet al conştienței
G. Sine spirituală
H. Spirit al vieții
I. Om-spirit.

Trupul sufletesc (C) şi sufletul senzitiv (D) formează o unitate în omul pământesc; tot astfel şi sufletul conştienței (F) formează o uni-

tate cu Sinea spirituală (G). – În acest fel, rezultă *şapte* părţi ale omului pământesc:

1. Corpul fizic
2. Trupul eteric sau al vieţii
3. Trupul sufletesc senzitiv
4. Sufletul înţelegerii
5. Sufletul conştienţei umplut de spirit
6. Spiritul vieţii
7. Omul-spirit.

În suflet străfulgeră „Eul”, primeşte influenţa spiritului şi devine astfel purtătorul Omului-spirit. Prin aceasta, omul participă la „trei lumi” (lumea fizică, lumea sufletească şi lumea spirituală). Prin corpul fizic, trupul eteric şi trupul sufletesc, el îşi are rădăcinile în lumea fizică, iar prin Sinea spirituală, Spiritul vieţii şi Omul-spirit el înfloreşte în lumea spirituală. Dar *trunchiul*, care într-o parte îşi are rădăcinile iar în cealaltă parte înfloreşte, este sufletul însuşi.

Putem da, în deplină concordanţă cu împărţirea de mai sus, şi o formă mai simplificată a acesteia. Cu toate că „Eul” omenesc luminează în sufletul conştienţei, el pătrunde totuşi întreaga fiinţă sufletească. Părţile care constituie această fiinţă sufletească nu sunt delimitate într-un mod tot atât de pregnant cum sunt delimitate părţile care formează corporalitatea; ele se întrepătrund într-un sens mai înalt. Dacă vom concepe sufletul înţelegerii şi sufletul conştienţei drept cele două învelişuri ale Eului şi acesta drept miezul lor, atunci omul poate fi împărţi în: trup fizic, trup al vieţii, trup astral şi Eu. Prin expresia trup astral desemnăm aici ceea ce formează împreună trupul sufletesc şi sufletul senzaţiei. Această expresie se găseşte în literatura mai veche şi o vom întrebuinţa aici pentru acea parte din entitatea umană care se află dincolo de ceea ce este perceptibil pe cale sensibilă. Cu toate că, într-o anumită privinţă, şi sufletul senzitiv este străbătut de puterile Eului, el este totuşi atât de strâns legat de trupul sufletesc, încât pentru amândouă, concepute într-o unitate, este îndreptăţită o singură denumire. Dacă Eul se identifică cu Sinea spirituală, atunci această Sine apare în aşa fel încât trupul astral va fi prelucrat din elementul sufletesc. În trupul astral acţionează mai întâi pornirile omului, dorinţele şi pasiunile sale, în măsura în care el le

resimte; şi tot în el sunt active şi percepţiile senzoriale. Percepţiile senzoriale iau naştere prin trupul sufletesc, ca o parte din om care îi vine din lumea exterioară. Pornirile, dorinţele, pasiunile ş.a.m.d., iau naştere în sufletul senzaţiei, în măsura în care acesta este fortificat lăuntric, înainte ca acest lăuntru să se fi dăruit Sinei spirituale. Când „Eul" se pătrunde de Sinea spirituală, sufletul fortifică, la rândul său, trupul astral cu această Sine spirituală. Acest lucru se exprimă prin faptul că pornirile, dorinţele, pasiunile, sunt străluminate de ceea ce a primit Eul din Spirit. Eul a devenit atunci stăpân pe lumea pornirilor şi a dorinţelor, mulţumită participării sale la lumea spirituală. În măsura în care Eul a devenit stăpân pe această lume, Sinea spirituală apare în trupul astral. Şi prin aceasta, trupul astral însuşi se transformă. Trupul astral însuşi apare atunci ca o entitate bipartită, având o parte netransformată şi una transformată. De aceea Sinea spirituală poate fi desemnată, în revelarea sa în om, ca fiind trupul astral transformat. Un lucru asemănător se petrece în om când preia în Eul său Spiritul vieţii. Atunci se transformă trupul vieţii. El se pătrunde de Spiritul vieţii. Acesta se revelează în aşa fel încât trupul vieţii devine un altul. De aceea se şi poate spune că Spiritul vieţii este trupul vieţii transformat. Iar când Eul preia în sine Omul-spirit, atunci el dobândeşte marea putere de a pătrunde cu el trupul fizic. Fireşte, ceea ce s-a transformat în acest fel din corpul fizic *nu* este perceptibil prin simţurile fizice. Căci tocmai acea parte din corpul fizic care este spiritualizată s-a transformat în Om-spirit. Atunci, pentru percepţia senzorială, există aici un element senzorial; şi în măsura în care acest element senzorial s-a spiritualizat, el trebuie perceput cu puterea de cunoaştere spirituală. Pentru simţurile exterioare, şi această parte fizică, pătrunsă de spirit, apare numai în mod sensibil. – Bazându-ne pe toate acestea, putem da următoarea împărţire a omului:

1. Trup fizic
2. Trup al vieţii
3. Trup astral
4. Eu ca miez al sufletului
5. Sine spirituală drept trup astral transformat
6. Spirit al vieţii drept trup al vieţii transformat
7. Om-spirit drept trup fizic transformat.

Reîntruparea spiritului şi destinul

La mijloc, între trup şi spirit, trăieşte *sufletul*. Impresiile care îi vin prin intermediul trupului sunt trecătoare. Ele nu există decât atât timp cât trupul îşi deschide organele faţă de obiectele lumii exterioare. Ochiul meu vede culoarea trandafirului numai atât timp cât trandafirul se află în faţa lui şi atât timp cât ochiul este deschis. Pentru ca să poată lua naştere o impresie, o senzaţie sau o percepţie, este necesară atât *prezenţa* obiectului din lumea exterioară, cât şi cea a organului trupesc. Însă ceea ce am cunoscut în spirit ca *adevăr* despre trandafir nu este trecător ca prezentul. Şi nici nu depinde, în veracitatea sa, câtuşi de puţin de mine. Ar fi adevărat şi dacă n-aş fi stat niciodată în faţa trandafirului. Ceea ce cunosc prin spirit se întemeiază pe un element al vieţii sufleteşti prin care sufletul se uneşte cu un conţinut ce se revelează în el, independent de bazele sale trupeşti trecătoare. Nu are importanţă dacă obiectul care se revelează este el însuşi ceva netrecător, ci ca revelaţia să se realizeze în aşa fel pentru suflet încât să nu fie luată în considerare baza *lui* trupească pieritoare, ci ceea ce este independent în el de această parte pieritoare. Partea durabilă *a sufletului* intră în considerare din clipa în care devenim conştienţi că există trăiri care nu sunt limitate de partea lui pieritoare. De asemenea, nu are importanţă dacă aceste vieţuiri devin conştiente în primă instanţă prin intermediul funcţiilor trecătoare ale organizării trupeşti, ci faptul că aceste vieţuiri conţin *ceva* care, deşi trăieşte în suflet, este totuşi independent în adevărul său de fenomenul trecător al percepţiei. Sufletul se află între prezent şi durată, ţinând mijlocul între trup şi spirit. Dar el este şi cel care *mijloceşte* între prezent şi durată. El păstrează prezentul pentru *amintire*. În felul acesta, el îl smulge pieirii şi îl preia în durata spiritualităţii sale. De asemenea, el imprimă ceea ce este durabil celor temporal-trecătoare, prin faptul că în viaţa lui nu se dăruieşte numai excitaţiilor trecătoare, ci determină din sine obiectele, încorporându-le esenţa sa prin faptele pe care le

săvârşeşte. Prin amintire, sufletul păstrează ziua de ieri; prin faptă, o pregăteşte pe cea de mâine.

Dacă nu l-ar putea păstra prin amintire, sufletul meu ar trebui să perceapă iar şi iar roşul trandafirului, pentru a-l avea în conştienţă. Ceea ce rămâne, ceea ce păstrează sufletul din impresia exterioară, poate deveni din nou *reprezentare*, independent de impresia exterioară. Prin acest dar, sufletul transformă lumea exterioară în propria sa lume lăuntrică în aşa fel încât o poate păstra în *memorie* – pentru amintire –, şi poate duce apoi cu ea o viaţă proprie, independent de impresiile avute. Astfel, viaţa sufletească devine *efect permanent* al impresiilor trecătoare ale lumii exterioare.

Dar şi fapta dobândeşte durată de îndată ce a fost imprimată lumii exterioare. Dacă tai o ramură dintr-un pom, prin intermediul sufletului meu s-a întâmplat ceva ce modifică întru totul mersul evenimentelor din lumea exterioară. Cu acea ramură s-ar fi întâmplat cu totul altceva dacă eu nu aş fi intervenit cu fapta mea. Eu am chemat la viaţă o serie de efecte care nu s-ar fi produs fără existenţa mea. Ceea ce am făcut *astăzi* se menţine şi *mâine*. Acest lucru devine durabil prin *faptă*, tot aşa cum impresiile mele de ieri au devenit durabile pentru sufletul meu prin memorie.

În conştienţa obişnuită, noi nu ne formăm în acelaşi fel o reprezentare despre această permanentizare prin faptă, cum este aceea pe care ne-o formăm în legătură cu „memoria”, adică în legătură cu permanentizarea unei trăiri care are loc pe baza unei percepţii. Dar „Eul” omului nu este el oare legat de schimbarea produsă în lume prin fapta sa tot atât de mult ca şi de amintirea rezultată dintr-o impresie? „Eul” judecă impresiile noi în mod diferit, după cum are sau nu are în sine o amintire sau alta. Dar, tot ca „Eu”, el a intrat într-un alt raport cu lumea, după cum a săvârşit sau nu o faptă sau alta. De faptul că am făcut sau nu o impresie asupra unui alt om printr-o faptă a mea, depinde dacă există ceva în raportul dintre lume şi „Eul” meu. Eu sunt un altul în raportul meu cu lumea după ce am făcut o impresie celor din jurul meu. Că nu observăm acest lucru, aşa cum observăm transformarea „Eului” prin dobândirea unei amintiri, se datorează numai faptului că amintirea, îndată ce ia naştere, se uneşte cu viaţa noastră sufletească, pe care întotdeauna am simţit-o ca fiind a noastră proprie; efectul exterior al faptei se desfăşoară însă desprins

de această viață sufletească în urmări care sunt şi altceva decât ceea ce, din faptă, păstrăm în amintire. Făcând abstracție de aceasta, ar trebui să admitem că în urma săvârşirii unei fapte există în lume ceva căruia i s-a imprimat un anumit caracter de către „Eu”. Dacă reflectăm cu adevărat la aceste lucruri, ajungem la întrebarea: Oare nu ar fi cu putință ca urmările unei fapte săvârşite, căreia „Eul” i-a imprimat esența sa, să primească o tendință de a se reîntoarce la „Eu”, tot aşa cum o impresie păstrată în memorie se trezeşte atunci când se iveşte un prilej exterior? Ceea ce se păstrează în memorie aşteaptă un asemenea prilej. Oare cele ce se păstrează în lumea exterioară, purtând pecetea Eului, n-ar putea să aştepte, pentru a se apropia din *exterior* de sufletul omului, la fel cum amintirea se apropie de acest suflet din interior atunci când se iveşte prilejul pentru aceasta? Aici punem această problemă doar ca o întrebare; căci, desigur, s-ar putea întâmpla să nu se ivească niciodată prilejul ca urmările unei fapte ce poartă pecetea Eului să întâlnească din nou sufletul omului. Dar faptul că ele există *ca atare* şi că, prin existența lor, determină raportul lumii cu Eul, apare imediat ca o idee posibilă, dacă urmărim cu gândul cele spuse mai sus. În considerațiile următoare vom examina dacă există în viața umană ceva care, pornind de la această idee „posibilă”, să ne îndrepte spre o realitate.

*

Să examinăm mai întâi memoria. Cum se naşte ea? Evident, cu totul altfel decât senzația sau percepția. Fără ochi, eu nu pot avea senzația „albastrului”. Dar prin ochi nu am, nicidecum, amintirea „albastrului”. Pentru ca ochiul să-mi dea acum această senzație, trebuie să aibă în față un obiect albastru. Corporalitatea ar lăsa toate impresiile să se scufunde mereu în neant dacă – în timpul în care prin actul percepției se formează reprezentarea *actuală* – în raporturile dintre lumea exterioară şi suflet nu s-ar desfăşura ceva ce are în om o astfel de consecință încât mai târziu, prin procesele ce se desfăşoară *în el*, să poată avea din nou o reprezentare a ceea ce mai înainte i-a provocat *din exterior* reprezentarea inițială. (Cel ce s-a exersat în observarea sufletului va putea găsi că este cu totul greşită părerea: Avem astăzi o reprezentare şi *această* reprezentare reapare mâine prin memorie, după ce între timp ea s-a păstrat undeva în om. Nu,

acea reprezentare pe care o am *acum* este un fenomen care trece cu acest „acum". Când apare amintirea, în mine se petrece un proces care este consecința a ceva ce a avut loc – *în afara* producerii actualei reprezentări – în relația dintre lumea exterioară şi mine. Reprezentarea realizată prin amintire este o reprezentare nouă, şi *nu* vechea reprezentare ce s-ar fi păstrat undeva. Amintirea constă în faptul că ne putem reprezenta ceva *din nou*, şi nu în faptul că o reprezentare ar putea dobândi din nou viață. Ceea ce apare *din nou* este altceva decât reprezentarea însăşi. (Autorul face această observație pentru că în domeniul ştiinței spirituale e necesar să ne facem asupra anumitor lucruri reprezentări *mai precise* decât în viața obişnuită şi chiar decât în ştiința obişnuită). – A-mi aminti înseamnă: a viețui ceva ce nu mai este prezent în fața mea. Eu leg o trăire trecută de viața mea prezentă. Acest lucru se întâmplă la fiecare amintire. Să presupunem că întâlnesc un om şi că îl recunosc pentru că l-am întâlnit ieri. El ar fi pentru mine întru totul necunoscut, dacă n-aş putea lega imaginea pe care mi-am făcut-o ieri prin percepție, de impresia mea de azi. Imaginea de azi mi-o dă percepția, adică organizația mea senzorială. Cine strecoară însă ca prin farmec imaginea de ieri în sufletul meu? Aceeaşi ființă din mine, care a fost prezentă la viețuirea mea de ieri şi care este prezentă şi la cea de azi. Am numit-o *suflet* în expunerile noastre precedente. Fără acest credincios păstrător al trecutului, fiecare impresie exterioară ar fi mereu nouă pentru om. Cert este că sufletul întipăreşte în corp, ca o pecete, procesul prin care ceva devine amintire; însă tocmai *sufletul* trebuie să facă această întipărire şi să perceapă apoi propria sa întipărire, aşa cum percepe ceva exterior. Astfel, sufletul este păstrătorul amintirii.

Ca păstrător al trecutului, sufletul adună necontenit comori pentru spirit. Capacitatea de a distinge adevărul de neadevăr depinde de faptul că eu, ca om, sunt o ființă gânditoare care poate cuprinde adevărul în spirit. Adevărul este veşnic; şi el ar putea să mi se reveleze mereu din lucruri, chiar dacă eu aş pierde mereu trecutul din vedere, şi fiecare impresie ar fi nouă pentru mine. Dar spiritul din mine nu se limitează numai la impresiile prezentului; sufletul îşi extinde orizontul asupra trecutului. Şi cu cât poate el să-i aducă mai multe elemente din trecut, cu atât îl îmbogățeşte mai mult. Astfel, sufletul predă spiritului ceea ce a primit de la trup. – Prin aceasta, spiritul omului

poartă în sine, în fiecare clipă a vieții sale, o dualitate. În primul rând, el poartă în sine legile eterne ale Adevărului şi ale Binelui şi, în al doilea rând, amintirea trăirilor din trecut. Ceea ce înfăptuieşte este întreprins sub influența acestor doi factori. De aceea, dacă vrem să înțelegem un spirit uman, trebuie să ştim două lucruri despre el: mai întâi, cât i s-a revelat din ceea ce este etern, şi apoi câte comori ale trecutului se află în el.

Aceste comori nu rămân în nici un caz nemodificate în spirit. Impresiile pe care omul le dobândeşte din trăirile sale dispar treptat din memorie. Dar nu şi roadele lor. Noi nu ne amintim de toate trăirile pe care le-am avut în copilărie, când ne însuşeam arta cititului şi a scrisului. Dar n-am putea nici citi şi nici scrie, dacă n-am fi avut aceste trăiri şi dacă roadele lor nu s-ar fi păstrat în noi sub formă de facultăți. Şi tocmai aceasta este transformarea pe care spiritul o întreprinde asupra comorilor memoriei. El lasă în seama destinului său ceea ce poate duce la imaginile trăirilor individuale, şi nu preia decât puterea necesară pentru a-şi dezvolta facultățile. În acest fel, desigur, nici o trăire nu trece fără folos: sufletul o păstrează ca amintire, iar spiritul absoarbe din ea tot ce poate îmbogăți facultățile şi conținutul vieții sale. Spiritul omului *creşte* prin trăirile elaborate. – Aşadar, chiar dacă viețuirile trecute nu pot fi găsite în spirit, păstrate ca într-un depozit, *efectele* lor pot fi totuşi găsite în facultățile pe care şi le-a dobândit omul.

*

Am examinat până acum spiritul şi sufletul numai în limitele dintre naştere şi moarte. Nu ne putem opri aici. Cel care ar face acest lucru ar semăna cu acela care ar privi şi trupul omului numai în cadrul acestor limite. Desigur că se pot găsi multe în lăuntrul acestor limite. Dar niciodată, prin ceea ce se află între naştere şi moarte, nu poate fi explicată *forma omenească*. Aceasta nu se poate clădi nemijlocit numai din substanțe şi forțe fizice. Ea poate proveni numai dintr-o formă asemănătoare ei, rezultând pe baza reproducerii. Substanțele şi forțele fizice clădesc trupul în timpul vieții: forțele de reproducere fac ca din el să se nască un altul, care poate avea forma lui, aşadar un trup care poate fi purtătorul aceluiaşi trup al vieții. – Fiecare trup al vieții este o repetare a predecesorului său. Numai *de*

aceea nu apare el sub o formă oarecare, ci în forma pe care a moştenit-o. Forţele care au făcut posibilă forma mea umană se găseau în strămoşii mei. Dar şi spiritul omului apare într-o formă determinată (bineînţeles, cuvântul formă este întrebuinţat aici în sens spiritual). Iar formele spiritului sunt neînchipuit de diferite de la un om la altul. Nu există doi oameni cu aceeaşi formă spirituală. În acest domeniu trebuie să observăm lucrurile tot atât de calm şi de obiectiv ca şi pe planul fizic. Nu se poate spune că deosebirile spirituale care există între oameni apar numai din cauza deosebirilor de mediu, de educaţie ş.a.m.d. Nu, lucrurile nu stau în acest fel; căci doi oameni care suferă aceleaşi influenţe ale mediului înconjurător şi ale educaţiei, se dezvoltă în mod absolut diferit. De aceea trebuie să admitem că ei au păşit pe calea vieţii lor cu predispoziţii total diferite. – Ne aflăm aici în faţa unui fapt important care, dacă îi recunoaştem întreaga importanţă, răspândeşte o lumină asupra entităţii omului. Cel ce vrea să-şi îndrepte privirea numai spre ceea ce se petrece sub aspect material ar putea să spună, bineînţeles, că deosebirile individuale dintre personalităţile umane apar din cauza deosebirilor ce există în constituţia germenilor materiali. (Şi ţinând seama de legile eredităţii descoperite de Gregor Mendel şi dezvoltate apoi de alţii, o asemenea concepţie cuprinde multe elemente care să-i dea o aparenţă de justificare chiar şi în faţa mentalităţii ştiinţifice.) Acela care ar judeca în acest fel ar dovedi doar că nu înţelege adevărata legătură a omului cu trăirile sale. Căci din observarea obiectivă a lucrurilor rezultă că împrejurările exterioare acţionează asupra diferitelor persoane în mod diferit prin ceva ce nu are nici o legătură *directă* cu evoluţia materială. Cel care cercetează cu adevărat în mod exact acest domeniu constată că ceea ce provine din predispoziţiile materiale se deosebeşte de ceea ce, deşi ia naştere din interacţiunea omului cu trăirile sale, nu se poate forma decât prin faptul că sufletul *însuşi* intră în această interacţiune. Sufletul se află în mod limpede în relaţie cu ceva din cadrul lumii exterioare care, *conform esenţei sale*, nu poate avea nici o legătură cu predispoziţiile germenilor materiali.

Oamenii se deosebesc prin forma lor fizică de creaturile animale de pe Pământ. Dar, în anumite limite, în privinţa acestei forme umane, ei sunt identici. Există o singură specie umană. Oricât de mari ar fi deosebirile dintre rase, seminţii, popoare şi personalităţi, din punct

de vedere fizic asemănarea dintre om şi om este mai mare decât aceea dintre om şi orice specie animală. Tot ce se exprimă în specia umană este condiționat de ereditate, de la predecesor la urmaş. Şi forma umană este legată de această ereditate. După cum leul nu poate moşteni forma sa fizică decât de la înaintaşii săi lei, tot astfel omul nu poate moşteni forma sa fizică decât de la înaintaşii săi oameni.

Aşa cum asemănarea fizică a oamenilor este evidentă pentru ochi, în fața privirii spirituale lipsite de prejudecăți se dezvăluie diversitatea formelor spirituale. – Acest lucru se exprimă printr-un fapt evident. El constă în existența biografiei unui om. Dacă omul nu ar fi decât un exemplar al speciei, el nu ar putea avea o biografie. Un leu, un porumbel, trezesc interesul în măsura în care fac parte din specia leului, a porumbelului. Dacă specia a fost descrisă, fiecare exemplar individual a fost înțeles în tot ce are el esențial. Contează prea puțin dacă avem de-a face cu tatăl, cu fiul sau cu nepotul. Ceea ce interesează aici este comun atât tatălui cât şi fiului şi nepotului. Dar ceea ce înseamnă omul începe abia acolo unde el nu este numai un exemplar al rasei sau al speciei, ci o ființă individuală. Nu am înțeles absolut deloc ființa domnului …escu dintr-un orăşel oarecare dacă l-am descris pe fiul sau pe tatăl său. Trebuie să cunosc propria sa biografie. Cel ce reflectează asupra naturii biografiei îşi dă seama că din punct de vedere spiritual *fiecare om este o specie în sine*. – Desigur că cel care prin biografie înțelege o simplă înşiruire exterioară de evenimente din viață, poate susține că s-ar putea scrie, în acelaşi sens cu biografia unui om, şi biografia unui câine. Dar cel care descrie într-o biografie specificitatea autentică a unui om, acela înțelege că acea biografie conține ceva care corespunde descrierii unei specii întregi din regnul animal. Nu este vorba de faptul – care este de la sine înțeles – că se poate spune ceva ce s-ar putea asemăna cu o biografie şi despre un animal – în special despre unul inteligent –, ci de faptul că biografia unui om nu corespunde acestei biografii a animalului, ci descrierii unei întregi specii animale. Vor exista întotdeauna oameni care să combată cele spuse aici, afirmând că proprietarii de menajerii, de pildă, ştiu cât de mult se deosebesc între ele individualitățile animale din aceeaşi specie. Dar cel care judecă astfel dovedeşte că nu poate face distincție între diferențierea individuală de

specie şi diferențierea obținută *numai* datorată trăsăturilor individuale.

Dacă specia, în sens fizic, nu poate fi înțeleasă decât condiționată de ereditate, atunci nici entitatea spirituală nu poate fi înțeleasă decât printr-o *ereditate spirituală* asemănătoare. Forma mea fizică omenească o am datorită faptului că descind din înaintaşi oameni. Dar de unde am ceea ce se exprimă în biografia mea? Ca om fizic, eu repet forma înaintaşilor mei. Dar ce repet ca om spiritual? Dacă cineva vrea să afirme că ceea ce este cuprins în biografia mea nu ar avea nevoie de nici o altă explicație şi că trebuie luat ca atare, acela să afirme numaidecât şi că a văzut undeva, pe o movilă, adunându-se de la sine bulgări de pământ şi luând naştere unui om viu.

Ca om fizic, descind din alți oameni fizici, deoarece am aceeaşi formă ca întreaga specie umană. Aşadar, însuşirile speciei le-am putut dobândi în cadrul speciei prin ereditate. Ca om spiritual, eu am forma mea proprie, aşa cum am propria mea biografie. Prin urmare, nu pot avea această formă de la nimeni altul decât de la mine însumi. Deoarece n-am venit în lume cu predispoziții sufleteşti nedeterminate, ci determinate, şi deoarece prin aceste predispoziții este determinată calea vieții mele, aşa cum se exprimă în biografia mea, munca pe care am depus-o lucrând asupra mea însumi nu a putut începe la naşterea mea. Ca om spiritual, eu trebuie să fi existat înainte de naşterea mea. În înaintaşii mei, desigur, nu am existat, căci ei sunt diferiți de mine ca oameni spirituali. Biografia mea nu se poate explica dintr-a lor. Ca ființă spirituală, eu trebuie mai curând să fiu repetarea unei ființe din a cărei biografie să se poată explica a mea. Ar putea să existe, *în primă instanță*, cealaltă explicație, că aş datora conținutul biografiei mele *numai* unei vieți spirituale care să fi avut loc *înainte de* naştere (respectiv de concepție). Această idee ar fi justificată numai dacă am admite că ceea ce acționează asupra sufletului uman din mediul fizic ar fi de aceeaşi natură cu ceea ce primeşte sufletul dintr-o lume pur spirituală. O asemenea presupunere intră în contradicție cu o observare cu adevărat exactă. Căci ceea ce este determinant, din mediul fizic, pentru sufletul omenesc, acționează asupra sufletului aşa cum acționează o experiență făcută mai târziu în viața fizică asupra unei experiențe de aceleaşi fel făcute anterior. Pentru a observa corect aceste legături trebuie să ne însuşim facultatea de a

vedea că în viața omului există impresii active care acționează asupra predispozițiilor sufletului la fel ca faptul de a te găsi în fața unei acțiuni pe care o ai de îndeplinit, şi pe care ai mai exercitat-o deja în viața fizică; numai că astfel de impresii nu acționează asupra celor deja exercitate în această viață, ci asupra anumitor predispoziții sufleteşti care pot fi impresionate în acelaşi fel ca şi facultățile dobândite prin exercițiu. Cel ce întrevede aceste lucruri ajunge la ideea unor vieți pământeşti care trebuie să fi premers vieții pământeşti prezente. Dacă reflectează, omul nu se poate opri la trăirile pur spirituale pe care le-a avut înainte de *această* viață pământească. – Schiller a moştenit forma sa fizică de la înaintaşii săi. Însă aşa cum forma sa fizică nu a putut creşte din pământ, nici entitatea sa spirituală nu a putut ieşi din pământ. Ea trebuie să fie repetarea unei entități spirituale, din a cărei biografie este explicabilă biografia lui, aşa cum forma umană fizică a lui Schiller este explicabilă prin reproducere omenească. – Aşa cum forma umană fizică este o continuă repetare, o reîntrupare a entității umane ca specie, tot aşa, omul spiritual trebuie să fie o reîntrupare *a aceluiaşi* om spiritual. Căci, ca om spiritual, fiecare din noi este propria sa specie.

Împotriva celor afirmate aici se poate obiecta că toate acestea nu ar fi decât simple înlănțuiri de gânduri; şi se pot cere dovezi exterioare, cum sunt cele cu care ne-a obişnuit ştiințele curente ale naturii. La aceste obiecții trebuie să răspundem că reîntruparea omului spiritual este un proces care nu aparține domeniului faptelor fizice exterioare, ci unul care se desfăşoară întru totul în domeniul spiritual. Şi, la acest domeniu, dintre toate puterile noastre spirituale *obişnuite*, nu are acces decât *gândirea*. Cel ce nu vrea să aibă încredere în puterea gândirii, acela nu se poate clarifica cu privire la realități spirituale mai înalte. – Pentru acela al cărui ochi spiritual s-a deschis, reflecțiile de mai sus acționează cu aceeaşi putere ca un proces care se desfăşoară în fața ochilor săi fizici. Cine acordă unei aşa-numite „dovezi" clădite după metoda ştiințelor naturii curente mai multă putere de convingere decât expunerilor de mai sus asupra importanței biografiei, acela poate fi un mare om de ştiință, în înțelesul obişnuit al cuvântului, dar el este foarte departe de căile adevăratei cercetări *spirituale*.

A voi să explici particularitățile spirituale ale unui om prin ereditate de la tată sau de la mamă sau de la alți strămoşi este una dintre

prejudecățile cele mai grave. Este aproape cu neputință să convingi prin argumente pe cineva care se face vinovat de prejudecata că Goethe, de pildă, ar fi moştenit de la părinți ceea ce formează partea proprie a ființei sale, căci o asemenea persoană nutreşte o profundă antipatie pentru o observare lipsită de prejudecăți. O sugestie materialistă îl împiedică să vadă în adevărata lumină legăturile dintre fenomene.

În asemenea expuneri sunt date premisele necesare urmăririi entității umane dincolo de naştere şi moarte. În cadrul limitelor determinate de naştere şi moarte, omul aparține celor trei lumi: lumii trupeşti, lumii sufleteşti şi lumii spirituale. Sufletul constituie elementul intermediar dintre trup şi spirit, prin faptul că el pătrunde al treilea element al corporalității, trupul sufletesc, cu facultatea simțirii şi, ca suflet al conştienței, pătrunde primul element al spiritului, adică Sinea spirituală. În acest fel, sufletul participă, în timpul vieții, atât la trup cât şi la spirit. Această participare se exprimă în întreaga sa existență. Felul cum îşi va putea dezvolta sufletul senzitiv facultățile, depinde de organizarea trupului sufletesc. Iar de viața sufletului conştienței depinde, pe de altă parte, cât de mult se va putea dezvolta în el Sinea spirituală. Cu cât trupul sufletesc este mai bine constituit, cu atât sufletul senzației va intra într-o relație mai bună cu lumea exterioară. Iar Sinea spirituală va deveni cu atât mai puternică şi mai bogată cu cât va primi mai multă hrană de la sufletul conştienței. Am arătat mai sus că în timpul vieții Sinea spirituală primeşte această hrană prin trăirile prelucrate şi prin roadele acestor trăiri. Căci interacțiunea dintre suflet şi spirit, despre care am vorbit, se poate desfăşura, bineînțeles, numai acolo unde spiritul şi sufletul se întrepătrund, adică în cadrul legăturii dintre „Sinea spirituală şi sufletul conştienței".

Să examinăm mai întâi interacțiunea dintre trupul sufletesc şi sufletul senzației. După cum am văzut, trupul sufletesc este forma cea mai subtilă a corporalității, dar el face parte, totuşi, din aceasta, şi depinde de ea. Corpul fizic, trupul eteric şi trupul sufletesc formează, într-o anumită privință, un tot. De aceea trupul sufletesc este inclus şi el în legile eredității fizice, prin care corpul îşi primeşte forma. Şi deoarece trupul sufletesc este forma cea mai mobilă şi oarecum cea mai schimbătoare a corporalității, trebuie să prezinte şi cele mai mo-

bile, cele mai schimbătoare calităţi ale eredităţii. De aceea, în timp ce corpul fizic este cel mai puţin diferenţiat, şi anume doar după rase, popoare şi seminţii, iar trupul eteric, deşi prezintă o asemănare predominantă, se deosebeşte totuşi mai mult de la om la om, această diferenţă este deja foarte mare în cazul trupului sufletesc. În el se exprimă deja specificul *exterior*, *personal*, al omului. De aceea, trupul sufletesc este şi purtătorul a ceea ce, din acest specific personal, se transmite prin ereditate urmaşilor de la părinţi, bunici, şi aşa mai departe. – Ce-i drept, sufletul ca atare, aşa cum am arătat, duce o viaţă cu totul personală; el se închide în sine cu înclinaţiile şi aversiunile sale, cu sentimentele şi pasiunile sale. Dar el este totuşi activ ca întreg, şi de aceea acest întreg se exprimă şi în sufletul senzaţiei. Şi pentru că sufletul senzaţiei pătrunde trupul sufletesc oarecum umplându-l, acesta din urmă se modelează după natura sufletului şi poate astfel, ca purtător al eredităţii, să transmită de la înaintaşi la urmaşi înclinaţiile, pasiunile ş.a.m.d. Pe acest fapt se întemeiază cuvintele lui Goethe: „De la tatăl meu am statura şi conduita serioasă în viaţă; de la măicuţa, natura veselă şi bucuria de a plăsmui". Geniul nu-l are, fireşte, de la nici unul dintre ei. În felul acesta vedem ce anume predă omul, ca să zicem aşa, pe linia eredităţii fizice, din însuşirile sale sufleteşti. – Substanţele şi forţele corpului fizic sunt de acelaşi fel cu cele din întreaga natură fizică exterioară din jurul nostru. Omul le preia necontenit de acolo, după care le predă din nou. În decurs de câtiva ani, totalitatea substanţelor care compun corpul nostru fizic se reînnoieşte complet. Trupul eteric face ca aceste substanţe să preia forma corpului uman şi tot el face ca în interiorul acestui corp ele să se reînnoiască mereu. Dar această formă nu este determinată numai de procesele care se desfăşoară între naştere – sau concepţie – şi moarte, ci depinde şi de legile eredităţii, care trec dincolo de naştere şi moarte. Faptul că pe calea eredităţii pot fi transmise şi calităţi sufleteşti, că, aşadar, continuitatea eredităţii fizice poate primi o influenţă sufletească, se bazează pe influenţa pe care sufletul senzaţiei o poate exercita asupra trupului sufletesc.

Cum se realizează, la rândul ei, interacţiunea dintre suflet şi spirit? În cursul vieţii, spiritul este unit cu sufletul în felul arătat mai sus. Sufletul primeşte de la spirit darul de a trăi în Adevăr şi Bine, aşadar de a exprima spiritul în propria lui viaţă, în înclinaţiile sale, în

pornirile şi pasiunile sale. Sinea spirituală aduce „Eului”din lumea spiritului legile eterne ale Adevărului şi Binelui. Acestea se leagă prin sufletul conştienţei de trăirile vieţii sufleteşti proprii. Trăirile înseşi sunt trecătoare. Dar roadele lor rămân. Faptul că Sinea spirituală a fost legată de ele, face ca aceste trăiri să producă o impresie durabilă asupra ei. Când spiritul omenesc se află în faţa unei trăiri care se aseamănă cu o alta, de care a mai fost legat o dată, atunci el vede în aceasta ceva cunoscut şi ştie să se comporte altfel faţă de acea trăire decât dacă s-ar afla pentru prima dată în faţa ei. Pe aceasta se bazează orice proces de învăţare. Iar roadele învăţării sunt facultăţi însuşite. – În felul acesta, roadele vieţii trecătoare se imprimă în spiritul etern. – Şi oare nu percepem noi aceste roade? În ce constau aptitudinile care, după cum am spus, sunt caracteristicile omului spiritual? Desigur, numai în anumite facultăţi pe care omul le aduce cu sine când îşi începe drumul vieţii pământeşti. Într-o anumită privinţă, aceste facultăţi seamănă absolut cu acelea pe care le putea dobândi şi în timpul vieţii. Să luăm de exemplu geniul unui om. Se ştie că Mozart, pe când era copil, putea să transcrie din memorie o lungă operă muzicală pe care nu o auzise decât o singură dată. El putea face acest lucru numai pentru că avea facultatea de a cuprinde dintr-odată un tot. Între anumite limite, şi în timpul vieţii sale omul îşi lărgeşte facultatea de a cuprinde un tot, de a pătrunde raporturile dintre lucruri, în aşa fel încât dobândeşte apoi facultăţi noi. Lessing a spus despre sine că prin darul observaţiei critice şi-a însuşit ceva ce se apropie de geniu. Dacă nu vrem să privim ca minuni asemenea facultăţi bazate pe predispoziţii, atunci trebuie să le considerăm drept roade ale unor trăiri pe care Sinea spirituală le-a avut prin intermediul unui suflet. Ele s-au întipărit acestei Sine spirituale. Şi, de vreme ce aceste facultăţi nu au fost întipărite în această viaţă, ele s-au întipărit într-o viaţă anterioară. Spiritul omenesc este propria sa specie. Şi aşa cum omul, ca reprezentant al unei specii fizice, moşteneşte însuşirile acestei specii, tot astfel şi *spiritul* moşteneşte însuşirile speciei *sale*, adică ale sale proprii. *Într-o viaţă, spiritul uman apare ca o repetare a sa, împreună cu roadele trăirilor sale din trecut, din cursul vieţilor anterioare*. Această viaţă este aşadar repetarea altor vieţi, şi ea aduce cu sine ceea ce Sinea spirituală a elaborat în vieţile anterioare. Când Sinea spirituală asimilează ceva ce poate deveni

rod, atunci ea se pătrunde de Spiritul vieții. Aşa cum trupul vieții repetă forma speciei, tot astfel Spiritul vieții repetă sufletul dintr-o existență personală în următoarea existență personală.

Din considerațiile de mai sus, vedem că este justificată concepția care caută în vieți pământeşti repetate temeiul anumitor procese din viața omului. Dar ea îşi poate dobândi deplina ei însemnătate numai prin cercetarea spirituală la care se poate ajunge pe calea cunoaşterii descrise la sfârşitul acestei cărți. Aici am vrut doar să arătăm că deja observația obişnuită, corect orientată prin gândire, poate să ne conducă la această idee. Desigur, o asemenea observație ne poate conduce, în primă instanță, doar la o idee mai mult schematică. Şi ea nu o va putea feri cu totul de obiecțiile unei observații inexacte şi care nu este corect condusă de gândire. Dar, pe de altă parte, este adevărat că cel care îşi cucereşte o astfel de idee prin observația guvernată de gândirea obişnuită, se pregăteşte pentru observarea suprasensibilă. El dezvoltă în sine, într-un fel, ceva pe care trebuie să-l avem înainte de această observare suprasensibilă, aşa cum noi trebuie să avem ochi *înainte* de a observa în mod sensibil. Cel care ar obiecta că prin formarea unei astfel de concepții ne-am putea sugera singuri conținutul observării suprasensibile, acela dovedeşte numai că nu poate pătrunde realitatea cu gândirea liberă şi că tocmai el singur îşi sugerează, *prin aceasta*, obiecții.

*

Astfel, trăirile sufleteşti nu sunt păstrate în mod durabil numai între limitele dintre naştere şi moarte, ci şi dincolo de moarte. Dar sufletul nu imprimă trăirile sale numai spiritului care luminează în el, ci, după cum am arătat (vezi pagina 45), şi lumii exterioare, prin *faptă*. Ceea ce a înfăptuit omul ieri, există şi astăzi în efectele sale. Comparația dintre somn şi moarte ne oferă o imagine a legăturii dintre cauză şi efect în această direcție. – Adeseori somnul a fost numit fratele mai mic al morții. Mă trezesc dimineața. Activitatea mea curentă a fost întreruptă de noapte. În împrejurări obişnuite, nu este cu putință ca dimineața să-mi reiau activitatea la întâmplare căci, dacă vreau să fie ordine şi coerență în viața mea, trebuie să leg activitatea mea de azi de cea de ieri. Faptele mele de ieri sunt condițiile preliminare pentru cele de care mă voi ocupa azi. Prin ceea ce am înfăptuit

ieri, mi-am creat destinul pentru azi. Pentru o vreme, m-am despărțit de activitatea mea; dar această activitate îmi aparţine şi mă atrage din nou, după ce m-am despărțit un timp de ea. Trecutul meu rămâne legat de mine; el continuă să trăiască în prezentul meu şi mă va urma şi în viitorul meu. Pentru ca urmările faptelor mele de ieri să nu fie soarta mea de azi, ar trebui nu să *mă trezesc* dimineața, ci să fiu creat din nou, din neant. În condiții normale, ar fi totuşi lipsit de sens să nu mă mut într-o casă pe care mi-am construit-o.

Pe cât de puțin este creat omul din nou dimineața, tot atât de puțin este creat din nou spiritul omenesc când porneşte pe calea vieții pământeşti. Să încercăm să înțelegem ce se petrece atunci când omul porneşte pe calea acestei vieți. Apare un trup fizic, care îşi primeşte forma prin legile eredității. Acest trup devine purtătorul unui spirit care repetă într-o formă nouă o viață anterioară. Între spirit şi trup se află sufletul, care duce o viață proprie închisă în sine. Înclinațiile şi aversiunile, dorințele şi poftele sale servesc acestui suflet; el pune gândirea în serviciul său. Ca suflet al senzației, el primeşte impresiile lumii exterioare; şi el le pune la dispoziția spiritului, pentru ca spiritul să extragă din aceste impresii roade durabile. Sufletul are oarecum un rol de mijlocitor, şi misiunea lui este împlinită când îşi îndeplineşte acest rol. Trupul îi formează impresiile; sufletul le transformă în senzații, le păstrează în memorie ca reprezentări şi le predă spiritului pentru ca acesta să le ducă în durată. Prin suflet, omul aparține, propriu-zis, vieții sale pământeşti. Prin trupul său, omul aparține speciei umane fizice. Prin trup, el este un *membru* al acestei specii. Cu spiritul său, el trăieşte într-o lume superioară. Sufletul leagă temporar aceste două lumi.

Dar lumea fizică, în care păşeşte spiritul uman, nu este pentru el un teren străin. În această lume se găsesc întipărite urmele faptelor sale. Ceva din acest teren îi aparține. Acest ceva poartă pecetea ființei sale. Îi este înrudit. Aşa cum odinioară sufletul a transmis spiritului impresiile lumii exterioare, pentru ca acestea să extragă din ele ceea ce este durabil, tot astfel, ca organ al său, sufletul a transformat facultățile, pe care le-a primit de la spirit, în fapte, ale căror efecte sunt la fel de durabile. Sufletul s-a revărsat astfel cu adevărat în aceste fapte. În efectele faptelor sale el trăieşte mai departe o a doua viață, autonomă. Aceasta însă poate fi un îndemn de a privi viața pentru

a vedea cum se inserează procesele destinului în această viață. Ceva i se „întâmplă” unui om. La început, el înclină să considere această „întâmplare” drept un „hazard” care a intervenit în viața sa. Dar omul poate să-şi dea seama că el însuşi este rezultatul unor asemenea „întâmplări”. Cineva care se examinează în cel de-al patruzecilea an al vieții sale, şi nu vrea să se oprească la o reprezentare goală şi abstractă a Eului său, îşi poate spune: eu nu sunt nimic altceva decât ceea ce am devenit prin „întâmplările” aduse de destin până acum. Nu aş fi oare un altul dacă, de pildă, la vârsta de douăzeci de ani aş fi avut o altă serie de trăiri decât cele pe care le-am avut? Gândind astfel, omul îşi va căuta „Eul” nu numai în impulsurile de evoluție care îi vin din „lăuntru”, ci şi în evenimentele care pătrund „din afară” în viața sa, modelând-o. În cele ce „i se întâmplă”, el îşi va recunoaşte propriul Eu. Dacă ne adâncim fără prejudecăți într-o asemenea cunoaştere, atunci nu este nevoie decât de încă un pas în cercetarea cu adevărat intimă a vieții pentru a vedea, în ceea ce ne vine prin anumite trăiri aduse de destin, ceva ce cuprinde sufletul din exterior, aşa cum amintirea acționează din lăuntru pentru a reînvia o trăire anterioară. În felul acesta putem deveni capabili să percepem în trăirea de destin cum o faptă anterioară a sufletului ia calea către Eu, aşa cum în amintire o trăire anterioară ia calea spre reprezentare când se iveşte un prilej exterior pentru aceasta. Am vorbit mai sus, ca despre o idee „posibilă”, că *urmările faptei* pot întâlni din nou sufletul omului (vezi pag. 46 şi următoarele). Dar, pentru anumite consecințe ale faptelor este exclusă o *asemenea* întâlnire în cadrul aceleiaşi vieți pământeşti, pentru că această viață pământească a fost destinată săvârşirii faptei. În acest caz trăirea constă în săvârşirea faptei. O anumită *consecință* a faptei poate atinge atunci sufletul tot atât de puțin, pe cât de puțin ne putem aminti de o trăire pe care încă o viețuieşti. În această privință poate fi vorba numai de o trăire a acelor consecințe ale faptelor care nu întâlnesc „Eul” cu predispozițiile pe care le-a avut în viața pământească în care a săvârşit fapta. Privirea se poate îndrepta numai spre consecințele faptelor săvârşite în alte vieți pământeşti. Astfel, când simțim că ceea ce pare că ni se „întâmplă” ca un eveniment al destinului este la fel de legat de „Eu” ca şi ceea ce îşi formează acest Eu însuşi „din lăuntru”, nu putem decât să ne gândim că într-un asemenea eveniment al destinului avem de-a face

cu urmările faptelor săvârşite în vieţi anterioare. Vedem aşadar cum o observare intimă a vieţii, condusă de gândire, ne duce la concepţia paradoxală pentru conştienţa obişnuită că vieţuirile de destin dintr-o viaţă pământească sunt în legătură cu faptele săvârşite de noi în vieţi pământeşti anterioare. La rândul său, această idee îşi poate primi întreaga ei valoare tot numai prin cunoaşterea suprasensibilă, fără de care ea rămâne schematică. Dar dacă ne-am însuşit-o prin conştienţa obişnuită, ea pregăteşte sufletul pentru a putea *vedea* adevărul acestei reprezentări printr-o adevărată observare suprasensibilă.

Numai o parte din fapta mea se află în lumea exterioară; cealaltă este în mine însumi. O comparaţie simplă, luată din ştiinţele naturii, lămureşte această legătură dintre Eu şi faptă. Anumite animale cu vederea cândva normală, care la un moment dat au imigrat în peşterile de la Kentucky, şi-au pierdut vederea din cauza vieţii pe care au dus-o acolo. Şederea în întuneric a scos ochii din funcţiune. Din această cauză, în aceşti ochi nu se mai desfăşoară activitatea fizică şi chimică ce are loc în procesul vederii. Curentul nutritiv, care mai înainte era întrebuinţat pentru această funcţiune, a luat calea spre alte organe. Acum, aceste animale mai *pot* trăi numai în aceste peşteri. Prin fapta lor, prin imigrarea lor, au creat condiţiile vieţii lor ulterioare. Imigrarea a devenit o parte a destinului lor. O fiinţă care a făptuit odinioară ceva, s-a legat de efectele faptelor sale. Tot aşa stau lucrurile şi cu spiritul uman. Sufletul nu i-a putut transmite anumite facultăţi decât săvârşind fapte. Şi aceste facultăţi sunt corespunzătoare faptelor. Printr-o faptă pe care a săvârşit-o sufletul, în el trăieşte predispoziţia plină de forţă de a săvârşi o altă faptă, care să fie rodul celei dintâi. Sufletul poartă în sine această predispoziţie ca pe o necesitate, până ce îndeplineşte fapta ulterioară. Se mai poate spune că, printr-o faptă, sufletului i-a fost întipărită necesitatea de a săvârşi consecinţa acelei fapte.

Prin faptele sale, spiritul uman şi-a pregătit, într-adevăr, destinul. În noua viaţă, el este legat de ceea ce a făptuit în viaţa sa anterioară. – Se poate pune întrebarea: Cum este aceasta cu putinţă, de vreme ce spiritul omenesc este transpus în noua sa încarnare într-o cu totul altă lume decât cea pe care a părăsit-o cândva. La baza acestei întrebări se află o reprezentare a înlănţuirilor de destin care este foarte puternic legată de aspectul exterior al vieţii. Dacă îmi transfer câmpul de

activitate din Europa în America, eu mă voi afla şi într-un mediu absolut nou. Totuşi, viața mea din America depinde în întregime de viața mea de dinainte, din Europa. Dacă în Europa am fost mecanic, viața mea în America va fi cu totul alta decât dacă aş fi fost funcționar de bancă. În primul caz, voi fi probabil înconjurat de maşini, iar în al doilea caz de instituții bancare. În fiecare caz, viața mea din trecut determină mediul meu; s-ar putea spune că această viață atrage oarecum spre sine, din întreaga ambianță, obiectele care îi sunt înrudite. Tot astfel stau lucrurile şi cu Sinea spirituală. Într-o nouă viață, ea se înconjoară în mod necesar cu ceea ce îi este înrudit din viețile anterioare. – Şi somnul poate fi folosit drept imagine a morții, deoarece în timpul somnului omul este scos de pe scena pe care îl aşteaptă destinul său. În timp ce dormim, evenimentele se desfăşoară mai departe pe această scenă. Un anumit timp, nu avem nici o influență asupra mersului lor. Totuşi, viața noastră din timpul unei zile depinde de efectele faptelor din ziua precedentă. Personalitatea noastră se reîntrupează cu adevărat în fiecare dimineață în lumea faptelor noastre. Ceea ce a fost despărțit de noi în timpul nopții, se află oarecum în jurul nostru, în timpul zilei. – Tot astfel stau lucrurile şi cu faptele din întrupările anterioare ale omului. Ele sunt legate de el, ca destin al său, aşa cum viața din peşterile întunecoase rămâne legată de animalele care, imigrând acolo, şi-au pierdut vederea. Aşa cum aceste animale nu mai pot trăi acum decât în mediul în care singure s-au strămutat, tot astfel spiritul uman *poate* trăi numai în mediul pe care el însuşi şi l-a creat prin faptele sale. De faptul ca eu să regăsesc dimineața situația pe care am creat-o ieri, se îngrijeşte mersul natural al evenimentelor. De faptul ca eu să regăsesc, când mă reîntrupez, un mediu care să corespundă efectelor faptelor mele din viața anterioară, se îngrijeşte afinitatea spiritului meu reîntrupat față de lucrurile mediului înconjurător. Ne putem face astfel o reprezentare despre felul cum *sufletul* este încorporat ființei umane. Trupul fizic este supus legilor eredității. În schimb spiritul uman trebuie să se întrupeze iar şi iar; şi legea lui constă în aducerea roadelor vieților anterioare în viețile următoare. Sufletul trăieşte în prezent. Dar această viață în prezent nu este independentă de viețile anterioare. Spiritul care se întrupează îşi aduce cu sine destinul din întrupările sale trecute. Şi acest destin determină viața. Impresiile pe care le va putea avea su-

fletul, dorințele care îi vor fi împlinite, bucuriile şi suferințele ce se vor ivi în el, oamenii cu care se va întâlni: toate acestea depind de faptele din întrupările anterioare ale spiritului. Sufletul trebuie să regăsească într-o viață următoare oamenii cu care a fost legat într-o viață anterioară, pentru ca faptele ce s-au săvârşit între ei să-şi aibă consecințele lor. Sufletele care sunt legate de un suflet vor tinde spre reîntrupare în acelaşi timp cu el. Viața sufletului este aşadar un rezultat al destinului creat de spiritul uman însuşi. Cursul vieții unui om între naştere şi moarte este condiționat de trei aspecte. Şi tot în trei feluri depinde el de anumiți factori, care se află *dincolo* de naştere şi moarte. Trupul este supus legii *eredității*; sufletul este supus destinului pe care şi l-a creat el însuşi. Acest destin creat de om se numeşte, după o veche expresie, *karma*. Iar spiritul este supus legii *reîntrupării*, legii vieților pământeşti repetate. – Relația dintre spirit, suflet şi trup o mai putem exprima şi în felul următor: Spiritul este nepieritor; naşterea şi moartea guvernează trupul, conform legilor lumii fizice; viața sufletească, supusă destinului, mijloceşte legătura dintre spirit şi trup în cursul vieții pământeşti. Toate celelalte cunoştințe despre ființa omului presupun cunoaşterea celor „trei lumi”, cărora el le aparține. Despre acestea va fi vorba în capitolele următoare.

O gândire care cercetează fenomenele vieții şi care nu ezită să urmărească până în ultimele amănunte gândurile rezultate dintr-o observare vie a acestor fenomene, *poate* să ajungă, prin pură logică, la ideea vieților pământeşti repetate şi la legea destinului. Pe cât este de adevărat că în fața văzătorului cu „ochiul spiritual” deschis, viețile trecute stau în fața lui, ca *trăire*, ca o carte deschisă, tot atât de adevărat este că *adevărul* acestor lucruri poate fi întrezărit de *înțelegerea* contemplativă.*

---

* Ceea ce se spune aici poate fi comparat cu cele spuse la sfârşitul cărții în capitolul «Unele observații şi completări».

CELE TREI LUMI

I. Lumea sufletelor

Cercetarea omului a arătat apartenența sa la trei lumi. Din lumea corporalității fizice sunt luate substanțele şi forțele care îi clădesc trupul. El ajunge să cunoască această lume prin percepțiile simțurilor sale fizice exterioare. Cel care se încrede *numai în aceste* simțuri şi dezvoltă exclusiv facultatea lor de percepție, acela nu îşi poate face nici o idee despre celelalte două lumi, cea *sufletească* şi cea *spirituală*. – Pentru ca un om să se poată convinge de realitatea unui obiect sau a unei ființe, el trebuie să fie înzestrat cu un organ de percepție, cu un simț corespunzător. – Fireşte, uşor se poate ajunge la o înțelegere greşită dacă, aşa cum este cazul aici, numim organele superioare de percepție *simțuri* spirituale. Căci fără să vrem, legăm de cuvântul „*simțuri*” ideea de „fizic”. Şi denumim chiar lumea fizică drept a „simțurilor”, în opoziție cu lumea „spirituală”. Pentru a evita o înțelegere greşită trebuie să ținem seama de faptul că aici nu vorbim de „simțuri superioare” decât prin analogie, în sens figurat. Aşa cum simțurile fizice percep ceea ce este fizic, simțurile sufleteşti şi spirituale percep ceea ce este sufletesc şi spiritual. Folosim expresia „simț” numai cu sensul de „organ de percepție”. Omul nu ar cunoaşte lumina şi culoarea dacă nu ar avea ochiul sensibil la lumină; el nu ar şti nimic despre sunete dacă nu ar avea urechea sensibilă la sunete. În această privință, filosoful german Lotze spune, pe bună dreptate: „Fără un ochi sensibil la lumină şi fără o ureche sensibilă la sunete, lumea întreagă ar fi întunecată şi mută. Nu ar exista în ea nici lumină şi nici sunete, aşa cum o durere de dinți nu este posibilă decât dacă există un nerv sensibil la durere”. – Şi pentru ca cele spuse să fie văzute în lumina cea justă, nu avem decât să ne gândim ce diferit este modul în care li se revelează lumea vietăților inferioare, care nu au decât un fel de simț tactil sau un simț al pipăitului răspândit pe întreaga suprafață a corpului lor, față de felul în care i se revelează ea

omului. Desigur că lumina, culoarea şi sunetul nu pot exista pentru aceste vieţuitoare, în sensul în care există ele pentru fiinţele înzestrate cu ochi şi urechi. Vibraţiile aerului provocate de o detunătură pot exercita şi asupra lor o anumită influenţă, când sunt atinse de aceste vibraţii. Dar, pentru ca aceste vibraţii să se manifeste în suflet ca detunătură, este nevoie de ureche. Şi este nevoie de ochi, pentru ca anumite procese să se manifeste ca lumină şi culoare în subtila substanţă numită în mod obişnuit eter. – Omul cunoaşte ceva despre o fiinţă sau un lucru numai dacă prin unul din organele sale primeşte un *efect* al acestora. Acest raport al omului cu lumea realităţii este admirabil exprimat în următoarele cuvinte ale lui Goethe: „De fapt noi încercăm zadarnic să exprimăm esenţa unui lucru. Noi percepem *efecte*, şi o redare completă a acestor efecte ar cuprinde, în orice caz, esenţa acelui lucru. Zadarnic ne străduim să descriem caracterul unui om; în schimb, dacă adunăm acţiunile sale, faptele sale, ne va apărea o imagine a caracterului său. Culorile sunt fapte ale luminii, fapte şi suferinţe… Ce-i drept, lumina şi culoarea se află una faţă de alta într-un raport precis, dar noi trebuie să ni le imaginăm pe amândouă ca aparţinând întregii naturi; căci, prin ele, natura întreagă caută să se reveleze mai ales ochiului. Tot astfel, întreaga natură se mai descoperă şi unui alt simţ… Ea se apleacă şi vorbeşte *altor simţuri*, unor simţuri cunoscute, sau unor simţuri ascunse şi *rău înţelese* sau *necunoscute*; astfel vorbeşte ea cu sine însăşi şi cu noi prin mii de aparenţe diferite. *Pentru omul atent*, *nicăieri ea nu este nici moartă, nici mută*." Ar fi nedrept să interpretăm aceste gânduri ale lui Goethe în sensul că prin ele ar fi pusă la îndoială posibilitatea de cunoaştere a *esenţei* lucrurilor. Goethe nu vrea să spună că omul ar percepe numai efectul lucrului, iar esenţa acestuia s-ar ascunde în spatele acestui efect. Ci mai degrabă vrea să spună că nici nu trebuie să se vorbească despre o astfel de „esenţă ascunsă". Esenţa nu se află în spatele revelării sale; mai curând, ea iese la iveală prin această revelare. Numai că această esenţă este adesea atât de *bogată*, încât ea se mai poate revela şi altor simţuri şi sub alte forme. *Ceea ce* se revelează aparţine esenţei, dar, din cauză că simţurile sunt limitate, nu reprezintă *întreaga* esenţă. Această concepţie a lui Goethe este întrutotul aceeaşi cu cea adoptată aici din punctul de vedere al ştiinţei spirituale.

După cum ochiul şi urechea se dezvoltă în trup ca organe de percepţie, ca organe de simţ pentru procesele corporale, tot astfel omul poate dezvolta în sine organe de percepţie sufleteşti şi spirituale, prin care i se vor deschide lumea sufletului şi lumea spiritului. Pentru cel care nu posedă asemenea simţuri superioare, aceste lumi rămân „întunecoase şi mute”, aşa cum lumea fizică este „întunecoasă şi mută” pentru o fiinţă fără ochi şi fără urechi. În orice caz, raportul omului faţă de aceste simţuri superioare este întrucâtva altul decât acela faţă de simţurile corporale. În general, natura, această mamă bună, se îngrijeşte ca acestea din urmă să fie pe deplin dezvoltate în om. Ea face acest lucru fără participarea omului. La dezvoltarea simţurilor superioare trebuie să lucreze omul însuşi. El trebuie să-şi desăvârşească sufletul şi spiritul, dacă vrea să perceapă lumea sufletului şi a spiritului, să le desăvârşească aşa cum natura i-a format trupul pentru a putea percepe lumea corporală din jurul său şi pentru a se putea orienta în ea. O asemenea desăvârşire a unor organe superioare, pe care natura însăşi încă nu le-a dezvoltat, nu este nenaturală; fiindcă, într-un *sens mai înalt*, tot ceea ce săvârşeşte omul aparţine, de asemenea, naturii. Numai cel care ar pretinde că omul trebuie să se oprească pe treapta de evoluţie pe care l-a lăsat natura, ar putea considera nenaturală dezvoltarea simţurilor superioare. El ar „ignora” – în sensul expresiei menţionate mai înainte a lui Goethe – importanţa acestor organe. Dar un asemenea om ar trebui să combată totodată şi orice educare a omului, căci şi ea continuă opera naturii. Şi, mai cu seamă, ar trebui să lupte împotriva operării orbilor din naştere. Fiindcă cel care trezeşte în sine simţurile superioare, aşa cum se descrie în ultima parte a acestei cărţi, are o trăire asemănătoare cu aceea a orbului din naştere după ce a fost operat. Pentru el, lumea apare cu însuşiri noi, cu procese şi fapte despre care simţurile fizice nu ne spun nimic. Lui îi este clar că prin aceste organe superioare nu adaugă nimic arbitrar realităţii, ci că fără ele partea esenţială a realităţii i-ar rămâne *ascunsă*. Lumea sufletului şi lumea spiritului nu există *alături* sau *în afara* lumii fizice. Ele nu sunt separate spaţial de această lume fizică. Aşa cum pentru orbul din naştere operat lumea, mai înainte întunecoasă, apare scăldată în lumină şi culori, tot astfel omului *trezit* din punct de vedere sufletesc şi spiritual i se revelează însuşirile sufleteşti şi spirituale ale lucrurilor, care până atunci nu îi apăruseră decât sub aspect

corporal. Fireşte, această lume se umple şi cu procese şi entități ce îi rămân cu totul necunoscute celui care nu s-a trezit din punct de vedere sufletesc şi spiritual. – (Vom vorbi mai târziu în această carte detaliat despre desăvârşirea simțurilor sufleteşti şi spirituale. Aici ne ocupăm în primul rând cu descrierea acestor lumi superioare. Cel care neagă existența acestor lumi nu face altceva decât să spună că el nu şi-a dezvoltat încă organele sale superioare. Evoluția omenirii nu se încheie pe nici o treaptă; ea trebuie să continue mereu.)

Adesea, fără să vrem, ne reprezentăm „organele superioare" prea asemănătoare celor fizice. Trebuie să ne fie însă limpede că avem de-a face cu formațiuni spirituale sau sufleteşti. De aceea nu trebuie să ne aşteptăm ca realitatea pe care o percepem în lumile superioare să fie un fel de materie cețoasă rarefiată. Cât timp *ne aşteptăm* la aşa ceva, nu vom putea ajunge la o reprezentare clară a ceea ce numim aici, propriu-zis, „lumi superioare". Pentru mulți oameni n-ar fi atât de greu, cum le este de fapt, să cunoască ceva despre aceste lumi superioare – bineînțeles, la început, numai ceea ce este elementar –, dacă nu şi-ar închipui că ceea ce urmează să perceapă trebuie să fie un fel de substanță fizică mai subtilă. Şi, presupunând acest lucru, ei nu vor, de regulă, să recunoască despre ce este vorba în realitate. Ei o consideră ireală, drept ceva care nu îi satisface, ş.a.m.d. Treptele superioare ale dezvoltării spirituale sunt, desigur, greu accesibile; dar cea care este suficientă pentru a recunoaşte esența lumii spirituale – ceea ce este deja mult –, nu ar fi deloc greu de atins, dacă oamenii ar vrea mai întâi să se elibereze de prejudecata ce constă în a-şi reprezenta sufletescul şi spiritualul doar ca pe un element fizic mai subtil.

După cum nu cunoaştem un om întru totul atât timp cât avem numai o reprezentare despre exteriorul său fizic, tot aşa nu cunoaştem lumea care ne înconjoară dacă ştim despre ea numai ceea ce ne revelează simțurile fizice. Şi după cum o fotografie nu capătă sens şi viață decât când ajungem să cunoaştem sufletul persoanei fotografiate, tot aşa nu putem înțelege în mod real lumea fizică decât atunci când ajungem să cunoaştem temelia ei sufletească şi spirituală. De aceea este de preferat să vorbim aici mai întâi despre lumile superioare, despre lumea sufletească şi lumea spirituală, şi abia pe urmă să analizăm lumea fizică din punctul de vedere al ştiinței spirituale.

În actuala epocă de cultură este destul de dificil să vorbim despre lumile superioare. Căci această epocă de cultură este mare mai ales în cunoaşterea şi stăpânirea lumii corporale. Cuvintele noastre şi-au primit pecetea şi semnificaţia lor în primul rând prin referire la această lume corporală. Însă trebuie să ne folosim de aceste cuvinte uzuale, pentru a face legătura cu lucruri cunoscute. Prin aceasta, pentru aceia care nu vor să se încreadă decât în simţurile lor exterioare, se deschid larg porţile unei înţelegeri greşite. – Multe lucruri, la început, nu pot fi exprimate şi indicate decât prin comparaţii. Dar aşa *trebuie* să fie, căci asemenea comparaţii sunt un mijloc prin care omul este condus mai întâi spre lumile superioare şi prin care înălţarea sa în aceste lumi este înlesnită. (Vom vorbi într-un capitol ulterior despre această înălţare şi despre dezvoltarea organelor de percepţie sufleteşti şi spirituale. Omul *poate* să ia cunoştinţă despre lumile superioare mai întâi prin imagini şi abia apoi se poate gândi să ajungă el însuşi să privească în aceste lumi.)

După cum substanţele şi forţele care alcătuiesc şi domină stomacul, inima, plămânii, creierul nostru, ş.a.m.d., provin din lumea fizică, tot astfel însuşirile noastre sufleteşti, pornirile, poftele, sentimentele, pasiunile, dorinţele, senzaţiile noastre, ş.a.m.d., provin din lumea sufletească. Sufletul omenesc este o parte din această lume, aşa cum trupul este o parte din lumea corporală fizică. Dacă vrem să facem, mai întâi, o distincţie între lumea fizică şi cea sufletească, putem spune că lumea sufletească este mult mai subtilă, mai mobilă, mai maleabilă, în tot ce conţine ca lucruri şi entităţi. Totuşi trebuie să ne dăm seama în mod clar că păşim într-o lume cu totul nouă în comparaţie cu cea fizică, atunci când pătrundem în lumea sufletească. Aşadar, când vorbim despre mai grosier sau mai subtil în această privinţă, trebuie să rămânem conştienţi că *indicăm* prin comparaţie ceva fundamental diferit. Aşa stau lucrurile cu tot ceea ce se poate spune despre lumea sufletească prin cuvinte împrumutate din lumea fizică. Ţinând seama de acest lucru, putem spune că formaţiunile şi fiinţele lumii sufleteşti constau din substanţe sufleteşti şi sunt conduse de puteri sufleteşti, la fel cum stau lucrurile şi în lumea fizică în ceea ce priveşte substanţele şi forţele fizice.

După cum întinderea şi mişcarea în spaţiu sunt proprii formaţiunilor corporale, tot astfel excitabilitatea şi dorinţa instinctivă sunt pro-

prii lucrurilor şi entităților sufleteşti. De aceea lumea sufletească poate fi numită şi lumea poftelor şi a dorințelor, sau lumea „cerințelor". Aceste expresii sunt împrumutate din lumea sufletului uman. De aceea trebuie să reținem că realitățile, aflate în partea lumii sufleteşti situată în afara sufletului omenesc, diferă de puterile sufleteşti din suflet tot atât de mult pe cât diferă substanțele şi forțele fizice ale lumii corporale exterioare de părțile care compun trupul fizic al omului. (Pornire, dorință, cerință sunt cuvinte care desemnează substanțialitatea din lumea sufletească. Această substanțialitate o vom numi „astrală". Iar când avem în vedere mai ales *forțele* lumii sufleteşti, atunci putem vorbi de „entitatea poftei". Dar nu trebuie să uităm că deosebirea dintre „substanță" şi „forță" aici nu poate fi atât de precisă ca în lumea fizică. O pornire poate fi numită tot atât de bine „forță", ca şi „substanță".)

Deosebirile pe care le prezintă lumea sufletească față de lumea fizică fac o impresie buimăcitoare asupra celui care o priveşte pentru prima dată. Dar acelaşi lucru se întâmplă şi când se deschide un simț fizic, mai înainte inactiv. Şi orbul din naştere, după operație, trebuie să învețe mai întâi să se orienteze în lumea pe care până atunci nu a cunoscut-o decât prin simțul tactil. Un asemenea om, de exemplu, vede la început obiectele în ochiul său; apoi le vede în afara lui, dar ele îi par ca şi cum ar fi pictate pe o suprafață plană. Şi abia încetul cu încetul înțelege el adâncimea, poziționarea în spațiu a obiectelor, ş.a.m.d. – În lumea sufletească sunt valabile cu totul alte legi decât în lumea fizică. Fireşte, multe formațiuni sufleteşti sunt legate de formațiuni ale altor lumi. Sufletul omului, de pildă, este legat de trupul fizic şi de spiritul omului. Procesele care pot fi observate în suflet sunt influențate, aşadar, atât de lumea trupului cât şi de cea spirituală. Trebuie să ținem seama de acest lucru când observăm lumea sufletească; şi să nu luăm drept legi sufleteşti ceea ce provine din influența unei alte lumi. – Când, de exemplu, omul emite o dorință, această dorință este purtată de un gând ca reprezentare a spiritului, şi urmează legile acestuia. Dar aşa cum pot fi stabilite legile lumii fizice, făcând abstracție de influențele pe care, de pildă, le exercită omul asupra proceselor din natură, tot astfel este posibil ceva asemănător şi în lumea sufletească.

O deosebire importantă între procesele sufleteşti şi cele fizice constă în faptul că interacţiunea proceselor din lumea sufletească este mult *mai lăuntrică*. În spaţiul fizic domină, de exemplu, legea „ciocnirii”. Când o bilă de fildeş se ciocneşte de o altă bilă aflată în repaos, aceasta din urmă se va deplasa într-o direcţie care poate fi calculată pe baza mişcării şi a elasticităţii primei bile. În spaţiul sufletesc, acţiunea reciprocă a două formaţiuni care se întâlnesc depinde de însuşirile lor lăuntrice. Ele se întrepătrund, cresc oarecum împreună, dacă sunt înrudite între ele. Se resping, când entităţile lor sunt opuse. – În spaţiul corporal, vederea, de exemplu, este supusă anumitor legi. Obiectele depărtate, datorită perspectivei, se văd micşorate. Când privim o alee, arborii mai îndepărtaţi par – conform legilor perspectivei – mai apropiaţi unii de alţii decât arborii de lângă noi. În schimb, în spaţiul sufletesc, văzătorului îi apar toate – atât cele apropiate cât şi cele depărtate – la distanţe pe care le au prin natura lor lăuntrică. Aceste lucruri sunt, fireşte, izvorul celor mai felurite erori pentru acela care pătrunde în spaţiul sufletesc şi vrea să aplice acolo regulile pe care le aduce cu sine din lumea fizică.

Unul dintre primele lucruri pe care trebuie să ni-l însuşim pentru a ne orienta în lumea sufletească este să facem o deosebire între diferitele ei formaţiuni, aşa cum în lumea fizică facem deosebire între corpurile solide, cele lichide şi cele gazoase. Pentru aceasta, noi trebuie să cunoaştem cele două forţe fundamentale care aici sunt deosebit de importante. Le putem numi *simpatie* şi *antipatie*. Natura unei formaţiuni sufleteşti este determinată de modul cum acţionează în ea aceste două forţe fundamentale. Trebuie să numim *simpatie* acea forţă prin care o formaţiune sufletească atrage alte formaţiuni, caută să se contopească apoi cu ele şi îşi manifestă înrudirea cu ele. *Antipatia* este, dimpotrivă, acea forţă prin care formaţiunile sufleteşti se resping, se exclud unele pe altele, afirmându-şi individualitatea. Rolul pe care îl joacă o formaţiune sufletească în lumea sufletească depinde de măsura în care aceste forţe fundamentale sunt prezente în ea. Mai întâi trebuie să deosebim trei feluri de formaţiuni sufleteşti, după modul cum acţionează în ele simpatia şi antipatia. Aceste trei feluri de formaţiuni se deosebesc între ele prin faptul că simpatia şi antipatia se găsesc în ele în anumite relaţii reciproce absolut determinate. În toate trei există *ambele* forţe fundamentale. Să luăm mai întâi o formaţiune

din prima categorie. Prin simpatia care domneşte în ea, această formaţiune atrage alte formaţiuni din jurul ei. Dar în afară de această simpatie, ea conţine şi antipatie, prin care respinge ceea ce se găseşte în jurul ei. Privită din exterior, o asemenea formaţiune va părea ca şi cum ar fi înzestrată numai cu puterile antipatiei. Dar lucrurile nu stau aşa. În ea există simpatie şi antipatie. Numai că cea din urmă este preponderentă. Ea o domină pe cea dintâi. Aceste formaţiuni joacă un rol *egoist* în spaţiul sufletesc. Ele resping multe lucruri din jurul lor şi atrag, cu iubire, prea puţine. Din această cauză, ele se mişcă prin spaţiul sufletesc ca formaţiuni invariabile. Prin puterea simpatiei care se află în ele, ele apar ca *avide*. Dar *aviditatea* apare în acelaşi timp nesăţioasă, ca şi cum nu s-ar putea sătura din cauză că antipatia care predomină respinge atât de multe din cele care îi vin în întâmpinare, încât nu poate interveni nici o satisfacere a ei. Dacă vrem să comparăm formaţiunile sufleteşti de acest fel cu ceva din lumea fizică, putem spune că ele corespund corpurilor fizice solide. Această regiune a substanţei sufleteşti o vom numi regiunea *poftei arzătoare*. – În măsura în care această învăpăiere a poftelor face parte din sufletele animalelor şi ale oamenilor, determină în ele ceea ce numim *pornirile senzuale* inferioare, instinctele lor egoiste predominante. – Al doilea fel de formaţiuni sufleteşti sunt acelea în care cele două forţe fundamentale îşi ţin echilibrul, deci în care atât simpatia cât şi antipatia acţionează cu aceeaşi tărie. Aceste formaţiuni sunt neutre faţă de altele pe care le întâlnesc; ele acţionează asupra acestora ca înrudite cu ele, fără să le atragă sau să le respingă în mod deosebit. Aceste formaţiuni nu ridică o graniţă precisă între ele şi lumea care le înconjoară. Şi, fiindcă lasă continuu să acţioneze asupra lor alte formaţiuni din jurul lor, le putem compara cu substanţele lichide din lumea fizică. În felul cum aceste formaţiuni atrag alte formaţiuni nu se găseşte nimic care ar avea caracterul de aviditate. Acţiunea despre care este vorba aici se produce, de exemplu, atunci când sufletul uman resimte o culoare. Când am senzaţia culorii roşii, atunci primesc mai întâi o excitaţie *neutră* din lumea înconjurătoare. Abia când la această excitaţie se adaugă plăcerea pentru culoarea roşie vine în considerare o altă activitate sufletească. *Excitaţia neutră* este provocată de formaţiuni sufleteşti care se află într-o astfel de interacţiune încât simpatia şi antipatia îşi menţin echilibrul. Substanţa sufle-

tească despre care este vorba aici trebuie considerată cu totul maleabilă şi curgătoare. Ea nu se mişcă în spaţiul sufletesc în mod egoist, ca cea dintâi, ci se mişcă în aşa fel încât pretutindeni primeşte impresii şi se arată înrudită cu multe din cele pe care le întâlneşte. O expresie potrivită pentru ea ar putea fi: *excitabilitate fluidă*. – A treia treaptă a formaţiunilor sufleteşti este aceea în care simpatia predomină asupra antipatiei. Antipatia se manifestă prin egoismul care caută să se pună în valoare; dar aceasta trece pe planul secund faţă de atracţia pentru lucrurile din jur. Să ne reprezentăm o formaţiune de acest fel în spaţiul sufletesc. Ea apare ca centrul unei sfere de atracţie care cuprinde obiectele lumii înconjurătoare. În special asemenea formaţiuni trebuie să fie numite *substanţialitate a dorinţei*. Această denumire este justificată prin faptul că antipatia care există, deşi atenuată în comparaţie cu simpatia, determină totuşi atracţia, în aşa fel încât obiectele atrase să fie aduse în domeniul propriu al formaţiunii. Din această cauză, simpatia primeşte o nuanţă de egoism. Această substanţialitate a dorinţei poate fi comparată cu corpurile gazoase ale lumii fizice. Aşa cum un gaz are tendinţa de expansiune în toate părţile, tot aşa şi substanţialitatea dorinţei se extinde în toate direcţiile.

Treptele mai înalte ale substanţialităţii sufleteşti se caracterizează prin faptul că una din puterile fundamentale, aceea a antipatiei, se retrage complet, şi doar simpatia rămâne cu adevărat activă. Ea se poate manifesta mai întâi în diferite părţi ale formaţiunii sufleteşti. Aceste părţi se atrag reciproc. Puterea de simpatie care există în lăuntrul unei formaţiuni sufleteşti se exprimă prin ceea ce se numeşte *plăcere*. Şi orice micşorare a acestei simpatii este *neplăcere*. Neplăcerea nu este decât o plăcere diminuată, aşa cum frigul nu este decât căldură diminuată. Plăcerea şi neplăcerea trăiesc în om, formând lumea *sentimentelor*, în sens mai restrâns. *Simţirea* este urzirea sufletescului în sine însuşi. Ceea ce se numeşte *stare de tihnă* depinde de felul în care urzesc în suflet sentimentele de plăcere şi neplăcere.

O treaptă mai înaltă ating acele formaţiuni sufleteşti a căror simpatie nu rămâne închisă în domeniul vieţii personale. Aceasta se deosebeşte de cele trei trepte inferioare, aşa cum s-a deosebit deja cea de-a patra, prin faptul că puterea simpatiei nu are de învins antipatia care i s-ar opune. Numai prin aceste categorii superioare ale substanţei sufleteşti multitudinea formaţiunilor sufleteşti se reunesc într-o

lume sufletească comună. Atâta timp cât intervine antipatia, formațiunea sufletească tinde spre altceva, de dragul vieții sale personale, pentru a se fortifica şi pentru a se îmbogăți prin acest altceva. Când antipatia tace, acest altceva este primit ca o revelație, ca o solie. Această formă superioară a substanței sufleteşti joacă în spațiul sufletesc un rol asemănător cu cel pe care îl joacă lumina în spațiul fizic. Ea determină ca o formațiune sufletească să aspire oarecum existența şi esența celorlalte formațiuni nu de dragul ei, ci de dragul acestora sau, s-ar mai putea spune, că lasă ca acestea să radieze asupra ei. Prin faptul că ființele sufleteşti se adapă la izvorul acestor regiuni superioare, ele sunt trezite la adevărata viață sufletească. Viața lor înăbuşită în întuneric se deschide în afară, începând să lumineze şi să iradieze ea însăşi în spațiul sufletesc; urzirea leneşă şi înăbuşită din lăuntru, care vrea să se izoleze prin antipatie atât timp cât există numai substanțele regiunilor inferioare, devine putere şi mobilitate, care izvorăsc din lăuntru şi se revarsă în afară. Excitabilitatea fluidă din regiunea a doua acționează numai când se întâlnesc formațiunile. Atunci, bineînțeles, una se revarsă în cealaltă. Dar aici este necesară *atingerea.* În regiunile superioare domneşte iradierea liberă, revărsarea. (Pe drept cuvânt, esența acestei regiuni este desemnată drept o „iradiere”, căci simpatia care se dezvoltă acționează în aşa fel încât pentru a o denumi este îndreptățită întrebuințarea simbolică a unei expresii împrumutate din activitatea luminii.) Aşa cum o plantă ținută în pivniță se piperniceşte, tot aşa se întâmplă şi cu formațiunile sufleteşti în absența substanțelor sufleteşti vivifiante ale regiunilor superioare. *Lumina sufletească, forța sufletească activă* şi *viața sufletească* propriu-zisă în sens restrâns fac parte din aceste regiuni şi din ele se împărtăşesc şi ființele sufleteşti.

Aşadar, în lumea sufletească trebuie să distingem trei regiuni inferioare, trei regiuni superioare, unite printr-o a patra, astfel încât rezultă următoarea împărțire a lumii sufleteşti:

Regiunea poftei arzătoare
Regiunea excitabilității fluide
Regiunea dorințelor
Regiunea plăcerii şi neplăcerii
Regiunea luminii sufleteşti

Regiunea forței sufletești active
Regiunea vieții sufletești.

În primele trei regiuni, formațiunile sufletești își primesc însușirile pe baza raportului care există între antipatie și simpatie; în regiunea a patra, simpatia urzește în formațiunile sufletești înseși; în cele trei regiuni superioare, puterea simpatiei devine tot mai liberă; substanțele sufletești ale acestei regiuni adie, luminoase și înviorătoare, în spațiul sufletesc, trezind ceea ce, de altfel, ar trebui să se piardă într-o existență proprie.

Ar putea să pară superfluu, totuși, pentru o înțelegere mai clară, accentuăm că aceste șapte domenii ale lumii sufletești nu sunt, bineînțeles, regiuni izolate între ele. Așa cum, în domeniul fizic, solidul, lichidul și gazosul se întrepătrund, tot astfel în lumea sufletească se întrepătrund văpaia poftelor, excitabilitatea fluidă și puterile lumii dorințelor. Și, așa cum în domeniul fizic căldura pătrunde corpurile și lumina iradiază asupra lor, tot astfel se întâmplă în domeniul sufletesc cu plăcerea și neplăcerea și cu lumina sufletească. Ceva asemănător se petrece și cu forța sufletească activă și cu viața sufletească propriu-zisă.

II. Sufletul în lumea sufletelor după moarte

Sufletul este elementul de legătură dintre spiritul omului și trupul său. Puterile lui de simpatie și antipatie care, prin raportul ce există între ele, determină diferitele manifestări sufletești: pofta, excitabilitatea, dorința, plăcerea și neplăcerea ș.a.m.d. – nu sunt active numai în raporturile dintre formațiunile sufletești, ci se manifestă și față de entitățile celorlalte lumi, ale lumii fizice și ale lumii spirituale. Atât timp cât sufletul locuiește în trup, el ia parte, într-o anumită măsură, la tot ce se petrece în acest trup. Când funcțiunile fizice ale trupului se îndeplinesc regulat, în suflet ia naștere plăcere și tihnă; când aceste funcțiuni sunt perturbate, atunci ia naștere neplăcere și durere. – Sufletul participă și la funcțiunile spiritului: un gând îl umple de bucurie, altul de groază; o judecată dreaptă provoacă aprobarea sufletului, iar una greșită dezaprobarea sa. – Și iată, într-adevăr, treapta de

evoluție a unui om depinde tocmai de înclinațiile sufletului său de a merge mai mult într-o direcție sau în cealaltă. Un om este cu atât mai desăvârşit cu cât sufletul său simpatizează mai mult cu manifestările spiritului; el este cu atât mai nedesăvârşit cu cât înclinațiile sale caută mai mult mulțumirea în funcțiunile trupului.

Spiritul este centrul ființei omeneşti, trupul este mijlocitorul prin care spiritul priveşte şi cunoaşte lumea fizică şi prin care acționează în ea, iar sufletul este mijlocitorul între cele două. Sufletul desprinde senzația sunetului din impresia fizică pe care vibrațiile aerului o fac asupra urechii, şi resimte *plăcere* la acest sunet. Toate acestea le comunică spiritului, care ajunge astfel la *înțelegerea* lumii fizice. Un gând care apare în spirit este transformat de suflet în *dorință* de realizare şi numai pe această cale, cu ajutorul instrumentului corporal, poate să devină *faptă*. – Omul îşi poate îndeplini menirea numai atunci când lasă ca întreaga sa activitate să fie condusă de spirit. *Prin sine însuşi*, sufletul poate să-şi conducă înclinațiile tot atât de bine înspre fizic, cât şi înspre spiritual. El îşi întinde oarecum antenele atât în jos, înspre fizic, cât şi în sus, înspre spiritual. Prin coborârea în lumea fizică, propria lui entitate este pătrunsă şi nuanțată de natura acestui fizic. Dar, deoarece spiritul nu poate acționa în lumea fizică decât prin intermediul sufletului, însuşi spiritul primeşte în felul acesta direcția spre lumea fizică. Formațiunile sale sunt atrase spre lumea fizică prin forțele sufletului. Să observăm un om neevoluat. Înclinațiile sufletului său depind de funcțiunile trupului. El nu simte plăcere decât la impresiile pe care lumea fizică le face asupra simțurilor sale. Şi de aceea şi viața lui spirituală este cu totul atrasă în jos, în această sferă. Gândurile nu-i slujesc decât pentru satisfacerea nevoilor fizice. – Trecând din întrupare în întrupare, Sinea spirituală trebuie să-şi primească din ce în ce mai mult orientarea din spirit. Cunoaşterea sa va trebui să fie determinată de spiritul adevărului etern, iar faptele sale, de binele etern.

Ca realitate a lumii fizice, moartea reprezintă o modificare a funcțiunilor trupului. La moarte, acesta încetează să mai fie, prin alcătuirea sa, mijlocitorul dintre suflet şi spirit. De acum înainte el se arată, în funcțiunile sale, cu totul supus lumii fizice şi legilor ei; el trece în această lume fizică pentru a se integra în ea. Cu simțurile corporale nu pot fi urmărite decât procese fizice ale trupului unui om care a

murit. Ceea ce se petrece apoi cu spiritul şi cu sufletul se sustrage acestor simţuri. Chiar şi în timpul vieţii, sufletul şi spiritul nu pot fi observate decât în măsura în care se exprimă în procesele fizice. După moarte nu mai este posibilă o *astfel* de exprimare. De aceea, *nu poate fi vorba* ca ştiinţa care se întemeiază pe observarea prin simţurile fizice să urmărească soarta sufletului şi a spiritului *după moarte*. Aici intervine o cunoaştere superioară, care se întemeiază pe observarea proceselor din lumea sufletelor şi a spiritului.

După ce spiritul s-a despărţit de trup, el mai este încă legat de suflet. Şi aşa cum în timpul vieţii fizice trupul l-a înlănţuit de lumea fizică, tot aşa îl leagă acum sufletul de lumea sufletească. – Dar esenţa sa originară nu poate fi aflată în această lume sufletească. Ea nu face decât legătura cu tărâmul său de creaţie, cu lumea fizică. Pentru a apărea sub o formă mai perfectă într-o nouă întrupare, spiritul trebuie să-şi ia putere şi fortificare din lumea spirituală. Dar prin suflet, el a fost întreţesut cu lumea fizică. El este legat de o fiinţă sufletească pătrunsă şi nuanţată de natura fizică şi prin aceasta a primit el însuşi direcţia spre lumea fizică. După moarte, sufletul nu mai este legat de trup, ci numai de spirit. Acum el trăieşte într-un mediu sufletesc. Numai forţele acestei lumi mai pot acţiona asupra lui. Şi de această viaţă a sufletului în lumea sufletească este legat la început şi spiritul. El este legat de ea, aşa cum în timpul întrupării sale fizice era legat de trup. Momentul morţii trupului este determinat de legile *acestuia*. În general, trebuie să spunem că nu sufletul şi spiritul părăsesc trupul, ci el este eliberat* de acestea, atunci când forţele sale nu mai pot acţiona în sensul organizării umane. Exact acelaşi raport există şi între suflet şi spirit. Sufletul va lăsa spiritul să se ridice în lumea superioară, în lumea spirituală, atunci când puterile lui nu mai pot acţiona în sensul organizării sufleteşti umane. Spiritul este eliberat în clipa în care sufletul a predat spre dizolvare tot ceea ce el nu poate vieţui decât în trup, şi păstrează numai ceea ce poate trăi în continuare împreună cu spiritul. Aceste elemente pe care le păstrează şi care,

* [Nota editorului: De la ediţia a 19-a (Stuttgart 1922) până la ediţia a 26-a (Stuttgart 1948), în acest pasaj scrie: ... ci ele sunt lăsate libere de acesta... Începând cu ediţia a 27-a (Stuttgart 1955), a fost restabilit textul din ediţiile 1-18. Nu e sigur că modificarea din 1922 provine de la autor. De aceea, aici sunt redate ambele forme.]

deşi trăite în trup, se pot imprima spiritului ca rod, leagă sufletul de spirit în lumea pur spirituală. – Pentru a cunoaşte soarta sufletului după moarte trebuie să reflectăm, aşadar, asupra procesului său de dizolvare. Sarcina lui a fost să îndrepte spiritul spre planul fizic. Din momentul în care şi-a împlinit *această* sarcină, el se îndreaptă spre cele spirituale. Din cauza acestei naturi a menirii sale, sufletul ar trebui, de fapt, să acționeze imediat după moarte numai în mod spiritual, adică din clipa în care nu mai poate fi *element de legătură*. Şi el chiar ar acționa astfel, dacă prin viața lui în trup n-ar fi fost influențat de acesta şi n-ar fi fost atras către el în înclinațiile sale. Fără această nuanță, pe care a primit-o prin legătura sa cu cele trupeşti, sufletul, imediat după destrupare, ar urma numai legile lumii spiritual-sufleteşti şi nu ar dezvolta nici o altă înclinație către lumea sensibilă. Aşa s-ar şi întâmpla dacă omul, o dată cu moartea, şi-ar pierde complet orice interes pentru lumea pământească, dacă toate poftele, dorințele ş.a.m.d., care se leagă de existența pe care a părăsit-o, ar fi satisfăcute. Dar, în măsura în care nu aşa stau lucrurile, dorințele nesatisfăcute rămân legate de suflet.

Pentru a evita orice confuzie, trebuie să deosebim aici, cu multă băgare de seamă, ceea ce înlănțuie omul de lumea fizică în aşa fel încât poate fi compensat şi într-o întrupare următoare, şi ceea ce îl înlănțuie de *o* anumită întrupare, şi anume de cea din urmă; cele dintâi vor fi compensate prin legea destinului, prin karmă; celelalte însă, pot fi şterse din suflet numai după moarte.

După moarte, pentru spiritul omului urmează o perioadă în care sufletul îşi stinge înclinațiile către existența fizică, pentru a se supune apoi din nou numai legilor lumii spiritual-sufleteşti şi pentru a elibera spiritul. Desigur că această perioadă va fi cu atât mai lungă cu cât sufletul a fost mai legat de lumea fizică. Ea va fi scurtă la omul care a ținut puțin la viața fizică, în schimb va fi lungă la acela care şi-a legat interesele cu totul de această viață, în aşa fel încât la moarte mai trăiesc în sufletul său multe pofte, dorințe ş.a.m.d.

Ne putem reprezenta cel mai uşor starea în care trăieşte sufletul în prima perioadă de după moarte prin următoarea reflecție. Să luăm un exemplu destul de cras: plăcerile unui gurmand. El îşi găseşte plăcerea în savurarea mâncării. Plăcerea nu este, bineînțeles, ceva trupesc, ci este ceva sufletesc. Plăcerea trăieşte în suflet, ca şi pofta după

această plăcere. Dar pentru *satisfacerea* poftei este necesar organul fizic corespunzător, cerul gurii ş.a.m.d. După moarte, sufletul nu pierde imediat o asemenea poftă, însă el nu mai are organul fizic care este mijlocul de satisfacere a poftei. Atunci este la fel – *deşi* într-un alt context, dar cu un efect asemănător, numai că mult mai puternic – , este ca şi cum omul s-ar afla într-un ţinut unde nu se găseşte nici o picătură de apă, şi el ar suferi de o sete arzătoare. Astfel, sufletul suferă arzând de lipsa plăcerii, pentru că a depus organul corporal prin care putea să şi-o procure. Aşa se întâmplă cu toate cerinţele sufletului, care nu pot fi satisfăcute decât prin organele trupeşti. Această stare (de lipsă arzătoare) durează până când sufletul a învăţat să nu mai poftească lucruri care pot fi satisfăcute numai prin trup. Iar perioada pe care sufletul o petrece în această stare poate fi numită locul poftelor, cu toate că, fireşte, nu avem de-a face cu un „loc".

Când, după moarte, sufletul intră în lumea sufletească, el este supus legilor acestei lumi. Ele acţionează asupra lui; şi de această acţiune depinde felul în care se stinge în el înclinaţia spre cele fizice. Trebuie să distingem influenţele care se exercită asupra sufletului în funcţie de felul substanţelor şi puterilor sufleteşti în al căror domeniu este transpus de acum înainte sufletul. Fiecare din aceste substanţe şi forţe îşi va produce influenţa ei purificatoare. Procesul care are loc aici se petrece în aşa fel încât tot ce este antipatie în suflet este învins, încetul cu încetul, de puterile simpatiei, şi această simpatie însăşi este ridicată pe culmea ei cea mai înaltă. Căci prin acest grad de cea mai înaltă simpatie pentru întreaga lume sufletească, sufletul se contopeşte cu această lume şi devine una cu ea; atunci egoismul său este complet epuizat. Sufletul încetează să existe ca fiinţă ce înclină spre existenţa fizic-sensibilă; prin el, spiritul este eliberat. De aceea, sufletul se purifică prin diferitele regiuni ale lumii sufleteşti, descrise mai sus, până când în regiunea simpatiei desăvârşite el devine una cu întreaga lume sufletească. Faptul că, până în această ultimă clipă a eliberării sufletului, spiritul rămâne legat de el, provine din aceea că, în timpul întregii sale vieţi, spiritul s-a înrudit complet cu el. Această înrudire este cu mult mai puternică decât înrudirea cu trupul. Căci cu acesta din urmă el este legat în mod indirect, prin intermediul sufletului; cu sufletul însă este legat direct. Sufletul este chiar viaţa lui proprie. De aceea, spiritul nu este legat de trupul în descompunere,

dar el este legat de sufletul care se eliberează treptat. – Din cauza legăturii directe a spiritului cu sufletul, cel dintâi se poate simți eliberat de acesta abia atunci când sufletul însuşi a devenit una cu întreaga lume sufletească.

În măsura în care lumea sufletească este locul unde omul poposeşte imediat după moarte, ea poate fi numită „loc al poftelor”. Diferitele sisteme religioase, care au în învățătura lor o conştiență a acestor relații, numesc acest „loc al poftelor” „purgatoriu”, „foc purificator” ş.a.m.d.

Regiunea cea mai de jos a lumii sufleteşti este aceea a *poftei arzătoare*. Prin intermediul ei se stinge din suflet, după moarte, tot ce conține el mai grosier, adică poftele egoiste legate de viața inferioară a trupului. Căci, prin asemenea pofte, sufletul poate cunoaşte influența forțelor acestei regiuni sufleteşti. Poftele nesatisfăcute rămase din viața fizică formează punctul de atac. Simpatia acestor suflete se întinde numai asupra a ceea ce poate hrăni ființa lor egoistă; şi ea este depăşită cu mult de antipatia care se revarsă peste toate celelalte. Dar poftele sunt îndreptate spre plăcerile fizice, care nu pot fi satisfăcute în lumea sufletească. Prin această imposibilitate de satisfacere, pofta este intensificată la maximum. În acelaşi timp, tocmai această imposibilitate trebuie să stingă pofta încetul cu încetul. Văpaia poftelor se consumă treptat; şi sufletul a avut experiența faptului că în stingerea acestor pofte se află singurul mijloc de a evita suferința care trebuie să vină din ele. În timpul vieții fizice, aceste pofte sunt satisfăcute mereu. Din această cauză, suferința poftei arzătoare este acoperită de un fel de iluzie. După moarte, în „focul purificator”, această suferință apare cu totul dezvăluită. Sufletele trec prin trăirea corespunzătoare a lipsei posibilității de satisfacere a acestor pofte. Prin aceasta, sufletele se găsesc într-o stare întunecată. Bineînțeles, numai acei oameni ale căror pofte, în viața fizică, au fost îndreptate spre cele mai grosiere lucruri, sunt supuşi acestei stări. Naturile care nu au decât puține pofte trec prin această regiune fără să o observe, pentru că ele nu au nici un fel de înrudire cu ea. Trebuie să spunem că sufletele stau cu atât mai mult sub influența văpăii poftelor, cu cât prin viața lor fizică s-au înrudit mai mult cu această văpaie; aşadar, cu atât mai mult vor avea nevoie să se purifice în ea. O asemenea purificare nu trebuie înțeleasă ca o suferință, în sensul în care în viața fizică stările asemă-

nătoare sunt simțite *numai* ca suferință. Căci, după moarte, sufletul însuşi *cere* purificarea sa, pentru că numai prin ea se poate stinge imperfecțiunea ce există în el.

Un al doilea gen de procese ale lumii sufleteşti este acela în care simpatia şi antipatia se mențin în echilibru. În măsura în care, după moarte, sufletul uman se găseşte într-o stare asemănătoare, el va fi influențat un anumit timp de aceste procese. Această stare este condiționată de pierderea omului în nimicurile exterioare ale vieții, de bucuria provocată de impresiile fugitive ale simțurilor. Oamenii trăiesc în această stare în măsura în care ea este condiționată de înclinațiile sufleteşti amintite mai sus. Ei se lasă influențați de toate nimicurile zilei. Însă, deoarece simpatia lor nu se îndreaptă în mod special spre nici un obiect, influențele trec repede. Tot ce nu aparține acestui domeniu al nimicurilor, le este antipatic unor asemenea persoane. Dacă după moarte sufletul trăieşte această stare în absența obiectelor fizic-sensibile necesare satisfacerii ei, în cele din urmă ea trebuie să se stingă. Desigur că lipsa pe care o simte sufletul înainte de această stingere totală este dureroasă. Această stare de suferință este şcoala distrugerii iluziei în care este învăluit omul în timpul vieții fizice.

În al treilea rând, în lumea sufletească trebuie luate în considerare procesele în care predomină simpatia, acele procese în care predomină natura dorinței. Sufletele resimt influența acestora prin tot ceea ce conține, după moarte, o atmosferă de dorințe. Dar şi aceste dorințe pier încetul cu încetul, din cauza imposibilității satisfacerii lor.

Regiunea plăcerii şi a neplăcerii din lumea sufletească, pe care am denumit-o mai sus ca a patra, supune sufletul la încercări deosebite. Atât timp cât sufletul locuieşte în trup, el participă la tot ce îl priveşte pe acesta. Întrețeserea de plăcere şi neplăcere este legată de trup. Căci trupul îi cauzează plăcere şi tihnă, neplăcere şi indispoziție. În timpul vieții fizice, omul îşi simte trupul ca şi cum acesta ar fi el însuşi. Ceea ce se numeşte *sentimentul de sine* se întemeiază pe acest fapt. Şi cu cât oamenii au o predispoziție mai accentuată spre cele senzoriale, cu atât sentimentul de sine îmbracă mai mult acest caracter. – După moarte, trupul, ca obiect al acestui sentiment, lipseşte. De aceea sufletul, căruia i-a rămas acest sentiment, se simte ca şi cum ar fi *golit*. Este cuprins de un sentiment ca şi cum s-ar fi pierdut pe sine însuşi. Această stare durează până când sufletul recunoaşte că adevă-

ratul om nu este cel fizic. Influențele acestei a patra regiuni distrug, de aceea, iluzia sinei trupeşti. Sufletul învață să nu mai resimtă această corporalitate ca pe ceva esențial. El se vindecă şi se purifică de această predilecție înspre corporalitate. Prin aceasta, el a învins ceea ce mai înainte îl încătuşa strâns de lumea fizică, şi poate să desfăşoare acum pe deplin puterile simpatiei, care se îndreaptă în afară. El s-a eliberat, ca să zicem aşa, de el însuşi şi este gata să se reverse în întreaga lume sufletească, participând la ea.

Trebuie să amintim aici că încercările acestei regiuni sunt trăite mai ales de sinucigaşi. Ei îşi părăsesc trupul fizic în mod artificial, în timp ce toate sentimentele legate de acesta rămân neschimbate. La moartea naturală, o dată cu distrugerea trupului, are loc şi o stingere parțială a sentimentelor legate de el. Pe lângă chinul pe care i-l pricinuieşte sinucigaşului sentimentul golirii subite, se mai adaugă şi poftele şi dorințele neîmplinite, din cauza cărora el s-a destrupat.

A cincia treaptă a lumii sufleteşti este aceea a *luminii sufleteşti*. Aici o valoare deosebită o are simpatia pentru ceilalți. Sufletele sunt înrudite cu această regiune în măsura în care, în timpul vieții fizice, nu s-au pierdut în satisfacerea nevoilor inferioare, ci au găsit bucurie şi plăcere în lumea din jurul lor. Iubirea exaltată pentru natură, în măsura în care are un caracter senzorial, este, de pildă, supusă aici purificării. Trebuie să deosebim însă *această* iubire exaltată pentru natură de viața superioară în natură, care este de esență spirituală şi care caută spiritul ce se revelează în lucrurile şi în procesele naturii. Acest fel de simț al naturii ține de lucrurile care ne dezvoltă spiritul însuşi şi întemeiază în acest spirit ceva durabil. Dar trebuie făcută distincție între acest simț al naturii şi plăcerea pentru natură, care se bazează pe simțuri. Sufletul trebuie să se purifice de această plăcere exact la fel ca şi de alte înclinații întemeiate pe existența pur fizică. Mulți oameni văd un fel de ideal în instituții ce servesc confortului fizic şi într-un sistem de educație care, înainte de toate, aduce bunăstare fizică. Nu se poate spune despre aceşti oameni că ei slujesc numai pornirilor lor egoiste. Dar sufletul lor este îndreptat, totuşi, spre lumea simțurilor, şi el trebuie vindecat de această înclinație prin puterea simpatiei care domneşte în regiunea a cincia a lumii sufleteşti, regiune căreia îi lipsesc mijloacele exterioare pentru satisfacerea acestei înclinații. Aici, sufletul recunoaşte treptat că această simpatie

trebuie să apuce pe alte căi. Şi aceste căi vor fi găsite în revărsarea sufletului în spaţiul sufletesc, revărsare provocată de simpatia faţă de ambianţa sufletească. – Tot aici se purifică şi acele suflete care aşteaptă, de la practicile lor religioase în primul rând, o creştere a prosperităţii lor fizice. Aceasta, indiferent că dorul lor îi duce către un rai pământesc sau către un rai ceresc. Ele găsesc acest rai în „ţara sufletelor"; dar numai pentru a înţelege lipsa lui de valoare. Toate acestea nu sunt, bineînţeles, decât câteva exemple de purificări care au loc în această regiune a cincia. S-ar mai putea aminti multe altele.

Prin regiunea a şasea, aceea a *forţei sufleteşti active*, are loc purificarea acelei părţi a sufletului care este însetată după o activitate ce nu are un caracter egoist, dar care îşi are totuşi motivele în satisfacţia senzorială pe care o dă activitatea. Firile care dezvoltă o asemenea plăcere a acţiunii fac, din punct de vedere exterior, impresia unor idealişti desăvârşiţi, ele se manifestă ca persoane capabile de sacrificiu. Însă, într-un sens mai profund, pe ei îi interesează totuşi sporirea plăcerii senzoriale pe care le-o dă activitatea. Ţin de această regiune multe firi artistice şi firile care se consacră unei activităţi ştiinţifice fiindcă aşa le place. Ceea ce îi înlănţuie pe aceşti oameni de lumea fizică este credinţa că arta şi ştiinţa îşi au raţiunea lor de a fi în asemenea plăceri.

Regiunea a şaptea, aceea a *vieţii sufleteşti* propriu-zise, îl eliberează pe om de ultimele sale înclinaţii către lumea fizic-sensibilă. Fiecare regiune anterioară preia din suflet ceea ce îi este înrudit. Ceea ce mai înconjoară acum spiritul este doar părerea că activitatea sa trebuie să fie consacrată cu totul lumii sensibile. Există personalităţi foarte înzestrate, dar care reflectează aproape exclusiv numai asupra proceselor din lumea fizică. O asemenea credinţă poate fi numită materialistă. Această credinţă trebuie desfiinţată, lucru care se şi întâmplă în regiunea a şaptea. Aici, sufletele văd că în realitatea adevărată nu există obiect pentru credinţa materialistă. Această credinţă a sufletului se topeşte aici aşa cum se topeşte gheaţa la soare. De acum înainte fiinţa sufletească este absorbită de lumea ei, iar spiritul este eliberat de orice cătuşe. El se înalţă în regiunile în care trăieşte numai în ambianţa sa proprie. – Sufletul şi-a îndeplinit misiunea sa pământească de până acum, iar ceea ce mai rămăsese din această misiune ca

o cătuşă pentru spirit s-a desfăcut de el după moarte. Învingând rămăşiţa pământească, sufletul însuşi este redat elementului său.

Din această expunere reiese că trăirile lumii sufleteşti şi, totodată, stările vieții sufleteşti de după moarte capătă o înfățişare care repugnă din ce în ce mai puţin sufletului, pe măsură ce omul a stins în sine tot mai mult din ceea ce îi este inerent din legătura pământească cu corporalitatea fizică, prin înrudirea nemijlocită cu aceasta. – În funcție de condițiile preliminare pe care le-a creat în viața fizică, sufletul va aparţine mai mult sau mai puţin timp uneia sau alteia din regiuni. Acolo unde simte o înrudire, el rămâne până la stingerea acesteia. Unde nu există înrudire, acolo sufletul trece fără să simtă influențele posibile. Nu am vrut să descriu aici decât trăsăturile de bază ale lumii sufleteşti şi, în linii generale, caracterul vieții sufletului în această lume. Acelaşi lucru îl vom face şi în descrierile următoare ale lumii spirituale. A stărui asupra altor trăsături ale acestor lumi superioare ar însemna să depăşim limitele pe care trebuie să le păstreze această carte. Căci despre ceea ce poate fi comparat cu raporturile spațiale şi cu timpul, care aici sunt cu totul altceva decât în lumea fizică, se poate vorbi, într-un fel uşor de înțeles, numai dacă le-am expune într-un mod foarte amănunțit. Unele explicații importante în această direcție se găsesc în cartea mea «Ştiința ocultă».

III. Țara spiritelor

Înainte de a putea urmări spiritul în continuarea peregrinărilor sale, trebuie să observăm mai întâi ținutul în care intră el: „lumea spiritului”. Această lume este atât de neasemănătoare lumii fizice, încât ceea ce vom spune despre ea va părea fantastic celui care nu vrea să aibă încredere decât în simțurile sale fizice. Şi aici este valabil, într-o măsură mai mare, ceea ce am spus deja la considerarea „lumii sufletelor”, anume că trebuie să ne folosim de comparații pentru a o descrie. Căci limbajul nostru, care serveşte mai ales pentru exprimarea realității senzorială, nu este tocmai binecuvântat cu expresii care să poată fi aplicate în mod direct „țării spiritelor”. De aceea formulez rugămintea ca unele din cele ce vor fi exprimate aici să fie înțelese

doar ca *aluzii*. Tot ce este descris aici este atât de diferit de lumea fizică încât nu poate fi redat decât în acest fel. Autorul acestei descrieri este conştient cât de puţin se aseamănă, în realitate, spusele sale cu experienţa făcută în acest domeniu, datorită imperfecţiunii mijloacelor noastre de exprimare adecvate lumii fizice.

Înainte de orice, trebuie subliniat că această lume este ţesută din substanţa (cuvântul „substanţă", fireşte, este întrebuinţat şi el într-un înţeles foarte impropriu) din care se compune gândul uman. Dar, aşa cum trăieşte gândul în om, el este numai o imagine-umbră, o schemă a entităţii sale adevărate. Gândul care apare în capul omului se raportează la entitatea din „ţara spiritelor" ce corespunde acestui gând aşa cum se raportează umbra de pe perete la obiectul real care proiectează această umbră. Când simţul *spiritual* al omului s-a trezit, atunci el percepe cu adevărat această entitate-gând, aşa cum ochiul fizic percepe o masă sau un scaun. El peregrinează într-o ambianţă de fiinţe-gânduri. Ochiul fizic percepe leul, iar *gândirea* îndreptată spre obiectele fizice percepe ideea de leu numai ca pe o schemă, ca pe o imagine-umbră. Ochiul *spiritual* vede în „ţara spiritelor" ideea de leu într-un mod tot atât de real cum vede ochiul fizic leul fizic. Aici ne putem referi din nou la comparaţia folosită în legătură cu „ţara sufletelor". Aşa cum orbului din naştere, după ce a fost operat, lucrurile din jurul său îi apar deodată înzestrate cu noile lor însuşiri de culoare şi de lumină, tot astfel aceluia care învaţă să se folosească de *ochiul* său *spiritual* ambianţa îi apare plină de o lume nouă, de o lume de gânduri *vii* sau de *fiinţe spirituale*. – *În* această lume se află în primul rând *arhetipurile* spirituale ale tuturor lucrurilor şi fiinţelor care există în lumea fizică şi în cea sufletească. Să ne imaginăm tabloul unui pictor care există în spirit înainte de a fi pictat. Avem astfel o similitudine pentru ceea ce vrem să exprimăm aici prin cuvântul *arhetip*. Nu are importanţă dacă pictorul nu are, poate, în capul său un asemenea arhetip, înainte de a picta, şi că acesta se formează abia încetul cu încetul în timpul lucrului. În adevărata „lume a spiritului" există asemenea arhetipuri pentru toate lucrurile, iar obiectele şi entităţile fizice sunt *copiile* acestor arhetipuri. – Este uşor de înţeles că omul care nu se încrede decât în simţurile sale exterioare neagă această lume a arhetipurilor şi afirmă că ele nu ar fi decât abstracţiuni pe care raţiunea analitică şi le formează despre lucrurile fizice; căci

un asemenea om nu poate percepe această lume superioară; el cunoaşte lumea gândurilor numai în abstractismul ei schematic. Nu ştie că cel care vede în spirit este tot atât de familiarizat cu fiinţele spirituale pe cât de familiarizat este el însuşi cu câinele sau cu pisica sa şi că lumea arhetipurilor are o realitate mult mai intensă decât lumea fizic-senzorială.

Fireşte, prima privire în această „ţară a spiritelor” este şi mai bu-imăcitoare decât cea în lumea sufletească. Căci arhetipurile, în forma lor adevărată, sunt foarte neasemănătoare copiilor lor sensibile. Dar ele sunt tot atât de neasemănătoare şi *umbrelor* lor, gândurile abstracte. – În lumea spirituală totul este într-o activitate continuă, mobilă, într-o neîncetată creaţie. Acolo nu există, ca în lumea fizică, odihnă, oprire pe loc. Căci arhetipurile sunt *entităţi creatoare*. Ele sunt maeştrii constructori a tot ce apare în lumea fizică şi în cea sufletească. Formele lor se schimbă repede şi în fiecare arhetip zace posibilitatea de a îmbrăca nenumărate forme. Ele fac parcă să ţâşnească oarecum din ele înseşi formele deosebite; şi abia a fost produsă o formă, că arhetipul se şi pregăteşte să lase să izvorască o alta din sine. Arhetipurile au între ele afinităţi mai mari sau mai mici. Ele nu acţionează separat. Unul are nevoie de ajutorul celuilalt pentru activitatea sa creatoare. Adesea lucrează împreună nenumărate arhetipuri, pentru ca în lumea sufletească sau fizică să poată lua naştere o entitate sau alta.

În afară de ceea ce poate fi perceput în această „ţară a spiritelor” prin „vedere spirituală”, mai există şi altceva, care poate fi considerat ca o trăire a „auzului spiritual”. Îndată ce „clarvăzătorul” se ridică din ţara sufletelor în aceea a spiritelor, arhetipurile percepute devin şi *sonore*. Această „sonoritate” este un proces pur spiritual. Trebuie să ne-o imaginăm fără a fi asociată cu un sunet fizic. Observatorul se simte ca într-o mare de sunete. Şi în aceste sunete, în aceste sonorităţi spirituale, se exprimă entităţile lumii spirituale. În acordurile lor, în armoniile, în ritmurile şi melodiile lor, se exprimă legile primordiale ale existenţei lor, legăturile şi afinităţile lor reciproce. Tot ce percepe raţiunea în lumea fizică drept lege, drept idee, se revelează „urechii spirituale” ca element spiritual-muzical. (De aceea pitagoricienii numeau această percepţie a lumii spirituale „muzica sferelor”. Pentru cel ce posedă „urechea spirituală”, această „muzică a sferelor”

nu este ceva imaginat, alegoric, ci o realitate *spirituală* bine cunoscută lui.) Dacă vrem să ne facem o idee despre această „muzică spirituală”, trebuie să înlăturăm orice reprezentare despre muzica sensibilă, aşa cum o percepem cu „urechea fizică”. Aici este vorba despre o „percepție *spirituală*”, aşadar despre o percepție care trebuie să rămână mută pentru „urechea senzorială”. Pentru simplificare, în următoarea descriere a „țării spiritelor” vom lăsa la o parte orice aluzie la această „muzică spirituală”. Ajunge ca cititorul să-şi reprezinte că tot ce se descrie ca „imagine”, ca „lumină”, este, în acelaşi timp, şi *sonoritate*. Fiecărei culori, fiecărei percepții luminoase îi corespunde un sunet spiritual, şi fiecărei combinații de culori îi corespunde o armonie, o melodie ş.a.m.d. Trebuie să ne reprezentăm că şi acolo unde domneşte sunetul, nu încetează perceperea „ochiului spiritual”. Sunetul nu face decât să se adauge luminii. Astfel, acolo unde în paginile ce urmează vom vorbi despre „arhetipuri”, „imagini primordiale”, lor trebuie să le adăugăm în gând „sunetele primordiale”. Se mai adaugă şi alte percepții care se pot desemna, prin analogie, drept „gust spiritual” ş.a.m.d. Totuşi nu vom stărui aici asupra acestor procese, deoarece scopul nostru este să trezim o imagine despre „țara spiritelor” prin câteva percepții din ansamblul percepțiilor posibile în acest domeniu.

În primul rând este necesar să deosebim diferitele categorii de arhetipuri. Şi în „țara spiritelor” trebuie să distingem un număr de trepte sau regiuni, pentru a ne putea orienta. Dar, ca şi în „lumea sufletelor”, nu trebuie să ne imaginăm aceste regiuni ca straturi suprapuse, ci ca regiuni ce se întrepătrund şi se întrețes. *Prima regiune* conține arhetipurile lumii fizice, în măsura în care această lume nu este înzestrată cu viață. Aici se găsesc arhetipurile mineralelor, apoi acelea ale plantelor; însă acestea numai în măsura în care sunt pur fizice; aşadar în măsura în care nu luăm în considerare viața din ele. De asemenea întâlnim aici şi formele fizice ale animalelor şi ale oamenilor. Cu aceasta nu a fost epuizat tot ceea ce se află în această regiune; aici vrem doar să o ilustrăm prin câteva exemple mai la îndemână. – Această regiune formează baza „țării spiritelor”. Ea poate fi comparată cu partea solidă a Pământului nostru fizic; formează masa continentală a „țării spiritelor”. Legătura ei cu lumea fizică nu se poate exprima decât prin comparație. Ne putem face o idee despre

ea prin cele ce urmează: Să ne imaginăm un spaţiu limitat, plin cu cele mai felurite corpuri fizice. Şi acum să ne imaginăm că aceste corpuri fizice au dispărut, lăsând în locul lor spaţii goale, care au păstrat formele lor. Dar spaţiile dintre ele să ni le imaginăm pline de cele mai variate forme, care stau în cele mai variate raporturi cu corpurile de mai înainte. – Cam acesta ar fi aspectul regiunii celei mai de jos a lumii arhetipurilor. În ea există, ca „spaţii goale", lucrurile şi fiinţele care se încorporează în lumea fizică. Iar în spaţiile dintre ele se desfăşoară activitatea mobilă a arhetipurilor (şi a „muzicii spirituale"). Când se produce întruparea fizică, spaţiile goale se umplu, ca să spunem aşa, cu substanţă fizică. Cel care ar contempla acest spaţiu cu ochiul fizic şi în acelaşi timp cu ochiul spiritual, ar vedea corpurile fizice şi ar vedea între ele activitatea mobilă a arhetipurilor creatoare. – Regiunea *a doua* a „ţării spiritelor" conţine arhetipurile vieţii. Dar această viaţă formează aici o unitate desăvârşită. Ea străbate lumea spiritului ca un element fluid, asemănător sângelui, pulsând pretutindeni. O putem compara cu marea şi cu apele pământului fizic. Fireşte, repartiţia ei se aseamănă mai mult cu aceea a sângelui din corpul animal decât cu aceea a mărilor şi a fluviilor. Această a doua treaptă a „ţării spiritelor" s-ar putea numi viaţa curgătoare, formată din substanţă-gând. În acest element se cuprind puterile originare creatoare a tot ce apare ca fiinţă vie în realitatea fizică. Aici se vede că viaţa este o unitate şi că viaţa din om este înrudită cu viaţa tuturor celorlalte creaturi.

Drept *a treia* regiune a „lumii spiritelor" trebuie să desemnăm arhetipurile a tot ce este sufletesc. Aici ne aflăm într-un element mult mai fin şi mai subtil decât în primele două regiuni. El ar putea fi numit, prin comparaţie, *atmosfera „*ţării spiritelor". Tot ce se petrece în sufletele din celelalte două lumi îşi are aici corespondentul său spiritual. Toate senzaţiile, sentimentele, instinctele, pasiunile ş.a.m.d. există aici încă o dată în mod spiritual. Procesele din această atmosferă corespund suferinţelor şi bucuriilor creaturilor din celelalte lumi. Aici dorul unui suflet uman apare ca o uşoară adiere; o izbucnire pătimaşă, ca un vânt furtunos. Cel care poate ajunge la o reprezentare a celor considerate aici, acela pătrunde adânc în suspinul oricărei creaturi asupra căreia îşi îndreaptă atenţia. Aici se poate vorbi, de pildă, de furtuni violente însoţite de fulgere şi de tunete bubuitoare; şi dacă

cercetăm acestea mai îndeaproape, aflăm că în asemenea „furtuni spirituale” se exprimă pasiunile unei bătălii care se desfăşoară pe Pământ.

Arhetipurile regiunii *a patra* nu se referă direct la celelalte lumi. Dintr-un anumit punct de vedere, ele sunt entități care domnesc asupra arhetipurilor primelor trei regiuni şi care mijlocesc legăturile dintre ele. De aceea, ele sunt preocupate cu ordonarea şi gruparea acestor arhetipuri subordonate. Aşadar, de la această regiune porneşte o activitate mai cuprinzătoare decât de la regiunile inferioare.

Regiunile *a cincea, a şasea* şi *a şaptea* se deosebesc în mod esențial de cele precedente. Căci entitățile care se găsesc în ele dau arhetipurilor din regiunile inferioare *impulsurile* pentru activitatea ce o desfăşoară. În aceste entități se găsesc puterile creatoare ale arhetipurilor înseşi. Cel ce se poate ridica în aceste regiuni face cunoştință cu „*intențiile*”* care stau la temelia lumii noastre. Ca puncte-germen vii se află aici arhetipurile, gata să preia cele mai variate forme de ființe-gânduri. Când aceste puncte-germen sunt conduse în regiunile inferioare, atunci ele încolțesc, ca să spunem aşa, şi se prezintă în formele cele mai felurite. Ideile prin care spiritul uman se manifestă creator în lumea fizică, sunt reflexul, sunt umbra acestor ființe-gânduri-germeni ale lumii spirituale superioare. Observatorul înzestrat cu „urechea spirituală”, când se ridică din regiunile inferioare ale „țării spiritelor” în aceste regiuni superioare, observă cum sonoritățile şi sunetele se transformă într-un „limbaj spiritual”. El începe să perceapă „Cuvântul spiritual”, prin care lucrurile şi entitățile îşi exprimă natura lor, nu numai prin muzică, ci şi prin „cuvinte”. Ele îi împărtăşesc ceea ce în ştiința spirituală se poate numi „*numele lor eterne*”.

Trebuie să ne reprezentăm că aceste ființe-gânduri-germeni sunt de natură complexă. Numai învelişul germenului, ca să zicem aşa, este luat din elementul lumii gândurilor. Şi acesta învăluie adevăratul *miez de viață*. Cu aceasta am ajuns la limita celor „trei lumi”, căci *miezul* descinde din lumi şi mai înalte. Când, într-un capitol prece-

---

* Reiese în mod firesc, din cele spuse despre dificultățile pe care le întâmpinăm cu expresiile limbii, că termeni ca „intenții” nu sunt luați decât ca „simboluri”. Aici nu este vorba de o reluare a vechii „doctrine a finalității”.

dent, am descris omul în părțile sale constitutive, am menționat pentru el acest „miez al vieții” și am indicat „Spiritul vieții” și „Omul-spirit” drept părți componente ale sale. Există miezuri de viață asemănătoare și pentru alte entități cosmice. Ele provin din lumi superioare și sunt transpuse în cele trei lumi despre care am vorbit pentru a-și îndeplini acolo misiunile lor. – Vom urmări acum pelerinajul spiritului uman prin „țara spiritelor”, între două întrupări sau încarnări. Atunci vor reieși și mai limpede raporturile și particularitățile acestei „țări”.

IV. Spiritul în țara spiritelor după moarte

După ce spiritul omului, în drumul pe care-l face între două întrupări, a trecut prin „lumea sufletelor”, el pășește în „țara spiritelor”, pentru a rămâne aici până ce este matur pentru o nouă existență trupească. Sensul acestui popas în „țara spiritelor” nu poate fi înțeles decât dacă știm să interpretăm în mod just misiunea pelerinajului omului prin viață, prin întruparea sa. Atât timp cât omul este încorporat într-un trup fizic, el acționează și creează în lumea fizică. Și el acționează și creează în ea în calitate de *ființă spirituală*. El imprimă formelor fizice, substanțelor și forțelor fizice ceea ce inventează și desăvârșește spiritul său. Așadar, ca sol al lumii spirituale, el trebuie să incorporeze spiritul în lumea fizică. Omul poate acționa în lumea fizică numai prin faptul că se întrupează. El trebuie să-și însușească trupul fizic ca pe un instrument, pentru a acționa prin cele corporale asupra lumii corporale și pentru ca ceea ce este corporal să poată acționa asupra lui. Dar cel ce acționează prin această corporalitate fizică a omului este *spiritul*. De la acesta pornesc *intențiile*, direcțiile pentru acționarea în lumea fizică. – Însă atât timp cât spiritul acționează în trupul fizic, el nu poate trăi ca spirit în adevărata sa formă. El poate doar să lumineze, ca să spunem așa, prin *vălul* existenței *fizice*. Și anume, viața de gândire a omului aparține, în realitate, lumii spirituale; dar așa cum apare ea în existența fizică, adevărata ei formă este voalată. Se mai poate spune că viața de gândire a omului fizic este o imagine de umbră, un reflex al adevăratei entități spiritua-

le de care aparţine. Astfel, în timpul vieţii fizice, spiritul intră în interacţiune cu lumea corporală pământească, pe baza corpului fizic. Deşi una din misiunile spiritului uman, atât timp cât trece din întrupare în întrupare, este tocmai să acţioneze asupra lumii fizice corporale, el nu şi-ar putea îndeplini totuşi această misiune în mod corespunzător, dacă ar trăi numai în existenţa trupească. Căci intenţiile şi ţelurile misiunii pământeşti nu se formează şi nu se câştigă în cadrul întrupării pământeşti, aşa cum planul unei case nu ia naştere pe şantierul unde lucrează muncitorii. Şi după cum acest plan este elaborat în biroul arhitectului, tot astfel ţelurile şi intenţiile activităţii creatoare de pe Pământ se configurează în „ţara spiritelor". – Spiritul omului trebuie să trăiască mereu în această ţară între două întrupări, pentru a putea porni la lucru în viaţa fizică înarmat cu ceea ce îşi aduce de acolo. Aşa cum arhitectul elaborează în camera sa de lucru planul casei după legile arhitecturii şi după alte legi, fără să întrebuinţeze cărămizi şi mortar, tot astfel şi arhitectul creaţiilor umane, spiritul, sau Sinea superioară, trebuie să dezvolte, în „ţara spiritelor", facultăţile şi ţelurile conforme cu legile acestei ţări, pentru a le transpune apoi în lumea pământească. Numai dacă spiritul uman poposeşte în mod repetat în domeniul care îi este propriu, va putea aduce spiritul, prin intermediul instrumentelor fizic-corporale, în lumea pământească. – Pe scena lumii fizice, omul învaţă să cunoască însuşirile şi forţele lumii fizice. În timpul activităţii sale creatoare el acumulează experienţă în legătură cu cerinţele pe care lumea fizică le impune celui ce vrea să activeze în ea. El învaţă oarecum să cunoască însuşirile substanţei în care vrea să-şi încorporeze gândurile şi ideile. Gândurile şi ideile înseşi, nu le poate absorbi din substanţe. Aşadar lumea pământească este scena activităţii creatoare şi, în acelaşi timp, a *învăţării*. În „ţara spiritelor", cele învăţate sunt transformate apoi în facultăţi vii ale spiritului. Pentru a înţelege mai bine acest lucru, putem duce mai departe comparaţia de mai sus. Arhitectul face planul unei case. Acest plan este executat. Cu această ocazie arhitectul face cele mai variate experienţe. Toate aceste experienţe îi perfecţionează facultăţile. Când va elabora următorul plan, toate aceste experienţe se revarsă în el. Şi acest nou plan va apărea îmbogăţit, faţă de primul, cu toate câte le-a învăţat din lucrarea sa precedentă. Tot aşa se întâmplă şi cu vieţile succesive ale omului. În

intervalul dintre întrupări, spiritul trăieşte în propriul său domeniu. El se poate consacra cu totul cerinţelor vieţii spirituale; eliberat de corporalitatea fizică, el se dezvoltă în toate direcţiile şi introduce în această dezvoltare roadele experienţelor din vieţile sale anterioare. Astfel, privirea îi este îndreptată în permanenţă spre scena misiunilor sale pământeşti şi el lucrează în felul acesta, necontenit, în a urmării Pământul – în măsura în care acesta formează locul acţiunilor sale – în privinţa evoluţiei necesară acestuia. El lucrează asupra sa pentru ca la fiecare întrupare să-şi poată îndeplini îndatoririle sale, corespunzător stării Pământului, în cadrul transformărilor terestre. Desigur, aceasta nu este decât o imagine *generală* a vieţilor succesive ale omului. Şi realitatea nu va concorda niciodată întocmai cu această imagine, ci numai până la un anumit punct. O viaţă următoare a unui om poate, după împrejurări, să fie cu mult mai puţin desăvârşită decât o viaţă anterioară. Dar, în linii mari, astfel de neregularităţi se nivelează, în cadrul anumitor limite, pe parcursul vieţilor succesive.

Spiritul se dezvoltă în „ţara spiritelor" prin faptul că omul se integrează în diferitele regiuni ale acestei ţări. Propria sa viaţă se contopeşte succesiv cu aceste regiuni; el preia temporar însuşirile lor. Acestea îi străbat fiinţa cu fiinţa lor, pentru ca astfel fortificat să poată activa în viaţa pământească. – În prima regiune a „ţării spiritelor", omul este înconjurat de arhetipurile spirituale ale lucrurilor pământeşti. În timpul vieţii pământeşti, el nu cunoaşte decât umbrele acestor arhetipuri, pe care le cuprinde în gândurile sale. Ceea ce pe Pământ este doar *gândit*, aici, în această regiune, este *trăit*. Omul păşeşte printre gânduri, dar aceste gânduri sunt *entităţi reale*. Ceea ce a perceput cu simţurile sale în timpul vieţii pământeşti, acţionează acum asupra lui sub formă de gând. Dar gândul nu apare ca o umbră care se ascunde în spatele lucrurilor, ci este realitate plină de viaţă care creează lucrurile. Aici, omul se află în atelierul gândurilor, ca să spunem aşa, în care se formează şi se plăsmuiesc lucrurile pământeşti. Căci în „ţara spiritului" totul este activitate şi mişcare plină de viaţă. Aici, lumea gândurilor lucrează, ca lume de fiinţe vii, creatoare şi plăsmuitoare. Aici se vede cum *se plăsmuieşte* ceea ce am trăit în existenţa pământească. Aşa cum în trupul fizic trăim lucrurile fizice ca realitate, tot astfel, ca spirit, trăim acum drept realitate puterile spirituale plăsmuitoare. Printre fiinţele-gânduri care există aici se

află şi gândul propriei noastre corporalităţi fizice. Ne simţim departe de ea. Simţim ca făcând parte din noi doar entitatea spirituală. Şi când, ca în amintire, conştientizăm trupul depus nu ca pe ceva fizic, ci ca pe o fiinţă-gând, atunci, în contemplare, iese în evidenţă apartenenţa sa la lumea exterioară. Învăţăm să-l considerăm ca pe ceva aparţinând lumii exterioare, ca fiind o parte componentă a lumii exterioare. Prin urmare, nu mai despărţim corpul *nostru* fizic de restul lumii exterioare, în ideea că ar fi ceva mai apropiat de propria noastră Sine. Simţim că întreaga lume exterioară formează o unitate ce cuprinde în sine şi propriile noastre întrupări fizice. Propriile noastre întrupări se contopesc aici cu restul lumii, formând o unitate. Astfel, noi privim arhetipurile realităţii fizice trupeşti ca pe o unitate, din care am făcut parte şi noi înşine. Astfel încât, încetul cu încetul, ajungem să cunoaştem, prin observaţie, înrudirea şi unitatea noastră cu lumea înconjurătoare. Învăţăm să ne spunem: Ceea ce văd răspândit în jurul meu, am fost cândva eu însumi. – Dar acest gând este unul din gândurile fundamentale ale vechii înţelepciuni indiene cuprinse în Vedanta. „Înţeleptul” îşi însuşeşte încă din timpul vieţii pământeşti ceea ce ceilalţi oameni nu vieţuiesc decât după moarte, şi anume conceperea gândului că el însuşi este înrudit cu toate lucrurile, a gândului: „Acestea eşti tu”. În viaţa pământească, acesta este un ideal căruia îi putem consacra viaţa de gândire; în „ţara spiritelor”, este o realitate nemijlocită care devine pentru noi tot mai limpede, prin experienţă spirituală. – Şi în această ţară omul însuşi devine tot mai conştient de faptul că el aparţine, conform fiinţei sale adevărate, lumii spirituale. El se percepe ca spirit printre spirite, ca o parte a spiritelor originare şi va simţi răsunând în sine însuşi cuvântul Spiritului originar: „Eu sunt Spiritul originar”. (Înţelepciunea cuprinsă în Vedanta spune: „Eu sunt Brahman”, adică eu fac parte din fiinţa originară, din care purced toate fiinţele.) – Vedem aşadar că ceea ce în viaţa pământească nu este decât gând cu caracter de umbră, spre care tinde orice înţelepciune, este trăire nemijlocită în „ţara spiritelor”. Mai mult chiar, în timpul vieţii pământeşti, aceste lucruri pot fi *gândite* numai *pentru că* ele există ca realitate în existenţa spirituală.

Astfel, în timpul existenţei sale spirituale, omul priveşte de pe un plan mai înalt şi ca din afară relaţiile şi faptele în mijlocul cărora a trăit în timpul vieţii pământeşti. Şi aşa, în regiunea cea mai de jos a

„țării spiritelor”, omul are astfel de trăiri în privința raporturilor terestre, nemijlocit legate de realitatea corporală fizică. – Omul se naşte pe Pământ într-o familie, într-un popor; el trăieşte într-o anumită țară. Existența sa pământească este determinată de toate aceste relații. Deoarece aduce cu sine relațiile în lumea fizică, el întâlneşte un prieten sau altul. Întreprinde o lucrare sau alta. Toate acestea determină relațiile vieții sale pământeşti. Toate acestea îl întâmpină, în cursul vieții sale, în prima regiune a „țării spiritelor” ca entitate-gând *vie*. Într-un anumit fel, el trăieşte încă o dată toate aceste lucruri. Dar le retrăieşte din punct de vedere activ-spiritual. Dragostea de familie pe care a exercitat-o, prietenia pe care a dăruit-o, acestea devin vii în lăuntrul său, iar facultățile lui se amplifică în această direcție. Acea parte din spiritul omului care acționează ca putere de iubire față de familie şi prieteni se fortifică. Iar mai târziu el revine în existența pământească drept om mai desăvârşit în această privință. – Într-un fel, relațiile vieții de toate zilele de pe Pământ sunt cele care se maturizează, ca roade, în această cea mai de jos regiune a „țării spiritelor”; iar acea parte din om care este absorbită în întregime, cu interesele ei, în aceste relații de fiecare zi, se va simți înrudită cu această regiune, în cea mai mare parte a vieții spirituale dintre două întrupări. – În lumea spirituală regăsim oamenii cu care am trăit în lumea fizică. Aşa cum se desprinde de suflet ceea ce-şi însuşise datorită trupului fizic, tot aşa se desprinde şi legătura prin care în viața fizică se leagă două suflete, de condițiile care nu au sens şi eficacitate decât în lumea fizică. Dar, totuşi, se continuă după moarte în cadrul lumii spirituale tot ceea ce a fost în lumea fizică suflet pentru suflet. Este firesc ca expresiile potrivite pentru a exprima relațiile fizice să nu poată reda decât inexact cele ce se petrec în lumea spirituală. Dar, în măsura în care ținem seama de acest lucru, se poate spune, pe drept cuvânt, că sufletele care în viața fizică îşi aparțin unul altuia, se regăsesc în lumea spirituală, pentru a-şi continua acolo, în mod corespunzător, viața lor comună. – Regiunea următoare este aceea în care *viața comună* lumii pământeşti curge ca o entitate-gând, am putea zice, ca elementul fluid al „țării spiritelor”. Atât timp cât privim lumea în întrupare fizică, viața ne apare legată de diferitele *viețuitoare*. În „țara spiritelor”, ea este desfăcută de ele şi curge oarecum ca un sânge al vieții prin întreaga țară. Este unitatea

vie, prezentă în toate. În timpul vieții sale pământești, omului nu îi apare decât un reflex al acesteia. Și acest reflex se exprimă în orice formă de venerație pe care omul o poartă întregului, unității și armoniei lumii. Viața *religioasă* a oamenilor provine din acest reflex. Omul își dă seama în ce măsură sensul general al existenței nu constă în cele trecătoare, izolate. El consideră cele trecătoare drept un „simbol”, o copie a ceva veșnic, a unei unități armonioase. Privește plin de venerație și adorație spre această unitate. El îi oficiază acte cultice religioase. – În „țara spiritelor” nu apare reflexul, ci forma ei adevărată, ca entitate-gând vie. Aici, omul se poate contopi cu adevărat cu unitatea pe care a venerat-o pe Pământ. Roadele vieții religioase și tot ce se leagă de ea se manifestă în această regiune. Prin experiența sa spirituală, omul înțelege acum că soarta sa personală nu trebuie despărțită de comunitatea din care face parte. Facultatea de a se recunoaște ca membru al unui întreg se dezvoltă în această regiune. Sentimentele religioase, toate câte în viață au năzuit în om spre o morală pură, nobilă, vor scoate putere din această regiune în decursul unei bune părți din popasul pe care îl face omul în lumea spirituală. Și omul se va reîntrupa cu facultăți sporite în această direcție.

În timp ce în prima regiune am întâlnit sufletele de care am fost legați în viața fizică trecută prin cele mai apropiate legături ale lumii fizice, cu a doua regiune intrăm în domeniul tuturor acelora cu care ne-am simțit uniți într-un sens mai larg: printr-o venerație comună, printr-o credință comună ș.a.m.d. Trebuie să subliniem că trăirile spirituale din regiunile anterioare continuă și în cele următoare. Așa încât omul *nu* este smuls din legăturile pe care le are cu familia, cu prietenii, atunci când intră în viața regiunii a doua și a celor următoare. – Mai trebuie să menționăm că regiunile „țării spiritelor” nu sunt despărțite unele de altele asemenea unor „compartimente”; ele se întrepătrund și omul simte că trăiește într-o regiune nouă nu pentru că a „pătruns” în ea în mod exterior, pe o cale oarecare, ci pentru că și-a dobândit facultățile lăuntrice de a percepe ceea ce mai înainte nu putea percepe.

Regiunea a treia a „țării spiritelor” conține arhetipurile lumii sufletești. Tot ce trăiește în această lume există aici ca entitate-gând vie. Aici găsim arhetipurile poftelor, dorințelor, sentimentelor ș.a.m.d. Dar aici, în lumea spiritelor, nu rămâne nici cea mai slabă

urmă de egoism legată de cele sufleteşti. După cum în a doua regiune tot ce este viață formează o unitate, tot astfel, în regiunea a treia, tot ce este poftă, dorință, tot ce este plăcere şi neplăcere formează o unitate. Pofta, dorința altuia, nu se deosebesc de pofta şi dorința mea. Senzațiile şi sentimentele tuturor ființelor sunt o lume comună, care cuprinde şi învăluie tot restul, aşa cum atmosfera fizică învăluie Pământul. Această regiune este oarecum atmosfera „țării spiritelor". Aici vor aduce roade toate acțiunile pe care omul le-a săvârşit pe Pământ în slujba comunității, dintr-un sentiment de devotament pentru semenii săi. Căci prin această slujire, prin acest devotament, el a trăit într-un reflex al regiunii a treia a „țării spiritelor". Marii binefăcători ai omenirii, naturile devotate, ființele care fac mari servicii comunităților, şi-au dobândit facultățile necesare în acest sens în această regiune, după ce în vieți anterioare şi-au cucerit dreptul la o înrudire specială cu aceasta.

Se vede în mod clar că cele trei regiuni ale „țării spiritelor" pe care le-am descris se află într-o anumită relație cu lumile subordonate, şi anume cu lumea fizică şi cu lumea sufletească. Căci ele conțin arhetipurile, ființele-gânduri vii care preiau în aceste lumi existență corporală sau sufletească. Abia regiunea a patra este „țara propriu-zisă a spiritelor". Dar nici ea nu este încă aşa în sensul deplin al cuvântului. Ea se deosebeşte de cele trei regiuni inferioare prin faptul că în acestea se întâlnesc arhetipurile acelor relații fizice şi sufleteşti pe care omul le găseşte în lumea fizică şi în lumea sufletească, înainte ca el însuşi să intervină în aceste lumi. Condițiile vieții de toate zilele se leagă de lucrurile şi de ființele pe care omul le găseşte în lume; lucrurile trecătoare ale *acestei* lumi îi îndreaptă privirea spre cauza lor originară eternă; şi nici creaturile celorlalte regnuri, spre care se îndreaptă simțurile sale dezinteresate, nu există prin om. Dar prin el există în lume creațiile artistice şi cele ştiințifice, creațiile tehnicii, ale statului ş.a.m.d., într-un cuvânt, toate câte le integrează el lumii, ca opere originale ale spiritului său. Fără contribuția lui, în lume nu ar exista cópii fizice ale tuturor acestor lucruri. Arhetipurile acestor creații pur umane se găsesc în regiunea a patra a „țării spiritelor". – Tot ce elaborează omul în viața fizică drept rezultate ştiințifice, idei şi forme artistice, gânduri ale tehnicii, îşi poartă roadele în această a patra regiune. De aceea artiştii, savanții, marii inventatori

îşi scot impulsurile din această regiune în timpul popasului pe care îl fac în „ţara spiritelor” şi îşi potenţează aici geniul lor, pentru ca într-o întrupare viitoare să poată contribui, într-o măsură şi mai mare, la progresul culturii umane. – Dar să nu ne închipuim că această regiune a patra a „ţării spiritelor” are însemnătate numai pentru oamenii cu totul proeminenţi. Ea are însemnătate pentru *toţi* oamenii. Tot ce îl preocupă pe om în viaţa lui fizică dincolo de sfera vieţii cotidiene, dorinţelor şi voinţei îşi are izvorul în *această* regiune. Dacă omul nu ar trece prin ea în răstimpul dintre moarte şi o nouă naştere atunci, într-o viaţă următoare, el nu ar avea nici un interes să depăşească cercul strâmt al vieţii sale personale şi să-l conducă spre general-uman. – Am spus mai sus că nici această regiune nu se poate numi, în *deplinul* înţeles al cuvântului, „ţara propriu-zisă a spiritelor”. Aceasta se întâmplă din cauză că starea în care oamenii au părăsit evoluţia culturii pe Pământ influenţează existenţa lor spirituală. Ei nu se pot bucura în „ţara spiritelor” decât de roadele acţiunilor pe care le-a fost posibil să le realizeze conform înzestrării lor şi potrivit gradului de evoluţie al poporului, al statului în care s-au născut ş.a.m.d.

În regiunile şi mai înalte ale „ţării spiritelor”, spiritul omului se desface de orice cătuşe pământeşti. El se ridică în „ţara propriu-zisă a spiritelor”, unde vieţuieşte intenţiile şi ţelurile pe care spiritul şi le-a stabilit referitor la viaţa pământească. Tot ce s-a realizat deja în lume nu aduce în existenţă cele mai înalte ţeluri şi intenţii decât într-o copie mai mult sau mai puţin imperfectă. Fiecare cristal, fiecare arbore, fiecare animal şi chiar tot ce se realizează în domeniul creaţiei umane, toate acestea nu sunt decât cópii ale intenţiilor spiritului. Şi, în timpul întrupărilor sale, omul nu poate avea ca punct de plecare decât aceste cópii imperfecte ale intenţiilor şi ale ţelurilor desăvârşite. Astfel omul însuşi nu poate fi, într-una din întrupările sale, decât o asemenea copie a ceea ce se intenţionează cu el în împărăţia spiritului. Ceea ce este el propriu-zis, ca spirit în „ţara spiritelor”, apare abia atunci când se ridică, în timpul dintre două întrupări, în regiunea a cincia a „ţării spiritelor”. Ceea ce este el aici este cu adevărat el însuşi. Este ceea ce, în multiplele sale întrupări, îmbracă o existenţă exterioară. În această regiune, adevărata Sine a omului se poate dezvolta liberă în toate direcţiile. Şi această Sine este, aşadar, ceea ce

reapare drept unic în fiecare nouă încorporare. Această Sine aduce cu ea facultățile care s-au dezvoltat în regiunile inferioare ale „țării spiritelor”. Ea poartă aşadar roadele vieților anterioare în viețile următoare. Ea este purtătorul rezultantelor întrupărilor trecute.

Aşadar atunci când trăieşte în regiunea a cincia a „țării spiritelor”, Sinea se află în împărăția intențiilor şi a țelurilor. Aşa cum arhitectul învață din imperfecțiunile construcțiilor sale, şi aşa cum în noile sale planuri el nu preia decât ceea ce a reuşit să transforme în perfecțiune din aceste imperfecțiuni, tot astfel şi Sinea omului elimină în regiunea a cincia acea parte din rezultantele vieților trecute care este legată de imperfecțiunile lumii inferioare, şi rodniceşte intențiile „țării spiritelor”, cu care trăieşte de acum înainte, cu rezultantele vieților sale anterioare. – Este clar că puterea pe care omul o poate scoate din această regiune va depinde de cât de multe rezultate a dobândit Sinea în timpul întrupărilor sale, rezultate care să fie demne de a fi primite în lumea intențiilor. Sinea care în timpul existenței pământeşti a căutat să realizeze, printr-o viață de gândire vie sau prin iubire înțeleaptă şi activă, intențiile spiritului, poate primi mult de la această regiune. În schimb, acea Sine care a trăit cu totul absorbită de existența de toate zilele, care nu a trăit decât pentru ceea ce este trecător, acea Sine nu a semănat semințe care să poată juca un rol în intențiile ordinii eterne a lumii. Numai puținul pe care l-a înfăptuit dincolo de interesele de toate zilele se poate dezvolta ca rod în aceste regiuni superioare ale „țării spiritelor”. Dar nu trebuie să ne imaginăm că aici ar fi vorba de nişte fapte care au ca rezultat „celebritatea pământeană” sau ceva asemănător. Nu, dimpotrivă, este vorba de orice faptă care, în cercul de viață cel mai restrâns, a putut dezvolta în noi conştiența că fiecare lucru în parte îşi are însemnătatea sa pentru cursul devenirii veşnice a existenței. Trebuie să ne obişnuim cu gândul că în această regiune omul trebuie să judece altfel decât judecă în lumea fizică. Dacă, de pildă, a dobândit prea puține afinități cu această regiune a cincia, atunci în el ia naştere un imbold puternic de a-şi întipări pentru viața sa pământească următoare un impuls care să facă să iasă la lumină, în *destinul* (karma) acestei vieți, *efectele* corespunzătoare acestor lipsuri. Ceea ce va apărea apoi, în viața pământească viitoare, ca destin dureros privit din punctul de vedere al acestei vieți – care poate fi chiar profund deplâns –, apare pentru om, în această regiune

a „țării spiritelor”, ca fiindu-i întru totul necesar. – Deoarece în regiunea a cincia omul trăieşte în Sinea sa propriu-zisă, el este de asemenea ridicat din tot ceea ce l-a învăluit în timpul întrupărilor sale, provenind din lumile inferioare. El este ceea ce a fost întotdeauna, şi ceea ce va fi mereu în cursul întrupărilor sale. El trăieşte în întrețeserea intențiilor care există pentru aceste întrupări şi pe care le încorporează în propria sa Sine. El priveşte înspre propriul său trecut şi simte că tot ce a viețuit în acesta va fi preluat în intențiile pe care urmează să le împlinească în viitor. În el apare, ca o străfulgerare, un fel de amintire a vieților sale anterioare şi o viziune profetică a vieților sale ulterioare. – Vedem cum ceea ce am numit în această scriere „Sinea spirituală”, în măsura în care este dezvoltată, trăieşte în această regiune în realitatea adecvată ei. Ea se dezvoltă şi se pregăteşte pentru ca într-o nouă întrupare să facă posibilă înfăptuirea intențiilor spirituale în realitatea pământească.

Când, după o serie de poposiri în „țara spiritelor”, „Sinea spirituală” a ajuns destul de evoluată ca să se poată mişca în toată libertatea în această țară, ea îşi va căuta tot mai mult aici adevărata sa patrie. Viața în spirit îi va deveni tot atât de familiară, pe cât îi este de familiară omului pământesc viața în realitatea fizică. Punctele de vedere ale țării spiritelor vor acționa de acum înainte în mod hotărâtor pentru Sinea spirituală şi ea le va adopta, în mod mai mult sau mai puțin conştient, în existențele sale pământeşti următoare. Această Sine se va putea simți drept parte componentă a ordinii cosmice divine. Ea nu este atinsă, în entitatea sa cea mai lăuntrică, de limitele şi de legile vieții pământeşti. Puterea de a împlini tot ceea ce realizează îi vine din lumea spirituală. Dar lumea spirituală este o unitate. Cel care trăieşte în ea ştie în ce fel veşnicia a creat cele trecute şi el poate să hotărască, din această veşnicie, direcția viitorului. Privirea asupra trecutului se extinde şi devine desăvârşită. Omul care a atins această treaptă îşi fixează el însuşi țeluri pe care urmează să le realizeze într-o întrupare viitoare. El îşi influențează din „țara spiritelor” viitorul în aşa fel încât acesta să decurgă în sensul adevărului şi al spiritului. Intre două întrupări, omul se află în prezența tuturor acelor ființe sublime în fața privirii cărora înțelepciunea divină apare dezvăluită. Căci el a urcat treapta de pe care o poate înțelege. – În cea de-a şasea regiune a „țării spiritelor”, omul va realiza în toate acțiunile sale ceea

ce este cel mai adecvat *adevăratei esențe a lumii*. Căci el nu va putea căuta ceea ce îi este lui de folos, ci va căuta numai ceea ce trebuie să se întâmple conform mersului just al ordinii lumii. – Cea de-a şaptea regiune a țării spiritelor duce la hotarul celor „trei lumi”. Aici, omul se află în prezența „miezurilor de viață” care sunt transpuse din lumi şi mai înalte în cele trei lumi ce le-am descris, pentru a-şi îndeplini aici misiunea lor. Când omul a atins hotarul celor trei lumi, atunci el se recunoaşte în propriul său miez de viață. Acest fapt îi aduce dezlegarea enigmelor acestor trei lumi. El cuprinde aşadar cu privirea întreaga viață a acestor lumi. Facultățile sufleteşti prin care sufletul poate avea în lumea spirituală trăirile descrise mai sus nu sunt conştiente în împrejurările obişnuite ale vieții fizice. Ele lucrează în adâncurile lor inconştiente la organele trupeşti care duc la conştiența lumii fizice. Şi tocmai acesta este motivul pentru care rămân imperceptibile pentru *această* lume. Nici ochiul nu se vede *pe sine*, pentru că în el lucrează forțele care fac ca alte lucruri să devină vizibile. Dacă vrem să judecăm în ce măsură o viață umană, care se scurge între naştere şi moarte, poate fi rezultatul vieților pământeşti anterioare, trebuie să luăm în considerare faptul că un punct de vedere, situat în cadrul acestei vieți şi care pare firesc pentru început, nu oferă nici o posibilitate de judecare. Pentru un asemenea punct de vedere, o viață pământească poate să ne pară, de pildă, dureroasă, nedesăvârşită ş.a.m.d., pe când, pentru un punct de vedere situat *în afara* acestei vieți pământeşti, ea apare ca rezultat al vieților anterioare tocmai în *această* formă, adică cu această durere şi aceste imperfecțiuni. Păşind pe calea cunoaşterii, aşa cum o vom descrie într-unul din capitolele următoare, sufletul se eliberează de condițiile vieții trupeşti. Atunci el poate percepe în *imagini* trăirile prin care trece între moarte şi o nouă naştere. O asemenea percepție oferă posibilitatea de a descrie procesele din „țara spiritelor” aşa cum le-am schițat aici. Numai dacă nu uităm să avem în vedere faptul că întreaga dispoziție sufletească este alta în trupul fizic decât în trăirea pur spirituală, numai atunci vom vedea în adevărată lor lumină cele descrise aici.

V. Lumea fizică şi legătura ei cu țara sufletelor şi cu țara spiri-

telor

Formațiunile lumii sufletelor şi ale țării spiritelor nu pot fi obiectul unei percepții exterioare sensibile. Obiectele acestei percepții sensibile se adaugă, la cele două lumi descrise, ca o a treia lume. Chiar şi în decursul existenței sale trupeşti, omul trăieşte simultan în cele trei lumi. El percepe lucrurile lumii sensibile şi acționează asupra lor. Formațiunile lumii sufleteşti acționează asupra lui prin puterile lor de simpatie şi antipatie; iar propriul său suflet agită valuri în lumea sufletească prin înclinațiile şi aversiunile sale, prin dorințele şi poftele sale. Dar entitatea spirituală a lucrurilor se oglindeşte în lumea gândurilor sale; şi el însuşi, ca ființă spirituală gânditoare, este cetățean al țării spiritelor şi participă la tot ce trăieşte în acest domeniu al lumii. – Din toate acestea reiese că lumea senzorială nu este decât o parte din ceea ce-l înconjoară pe om. Din întreaga lume care-l înconjoară pe om se detaşează această parte, având o anumită autonomie, şi aceasta fiindcă o pot percepe simțurile, care nu țin seama de elementele sufleteşti şi spirituale, care aparțin la rândul lor acestei lumi. Aşa cum o bucată de gheață ce pluteşte pe apă este substanță a apei înconjurătoare, dar se distinge de aceasta prin anumite calități, tot astfel şi obiectele sensibile sunt substanță a lumii sufleteşti şi spirituale înconjurătoare; dar ele se deosebesc de aceste lumi prin anumite însuşiri, care le fac perceptibile simțurilor. Ele sunt – vorbind aproape la figurat – formațiuni spirituale şi sufleteşti condensate; iar condensarea face ca simțurile să poată lua cunoştință de ele. Mai mult încă, după cum gheața nu este decât o formă de existență a apei, tot astfel şi obiectele sensibile sunt numai o formă de existență a ființelor sufleteşti şi spirituale. Acest lucru o dată înțeles, înțelegem şi faptul că aşa cum apa se poate transforma în gheață, tot astfel şi lumea spirituală poate trece în lume sufletească, iar aceasta în lume sensibilă.

Din acest punct de vedere mai reiese şi explicația faptului că omul poate să-şi formeze gânduri despre obiectele sensibile. Căci există o întrebare pe care ar trebui să şi-o pună orice gânditor, şi anume: în ce relație se află gândul pe care şi-l face omul despre o piatră față de piatra însăşi? Această întrebare apare cu deplină claritate în fața

ochiului spiritual al oamenilor care privesc deosebit de adânc în natura exterioară. Ei simt concordanța lumii de gânduri a omului cu alcătuirea şi ordinea naturii. Marele astronom Kepler, de pildă, exprimă frumos această armonie prin cuvintele: „Este adevărat că divina chemare ce îi îndeamnă pe oameni să studieze astronomia stă scrisă în univers, ce-i drept, nu în cuvinte şi silabe, ci în mod obiectiv, în conformitatea dintre simțurile şi conceptele omului cu înlănțuirea stărilor şi configurațiilor cereşti". – Numai deoarece obiectele lumii sensibile nu sunt altceva decât entități spirituale condensate, omul, care prin gândurile sale se înalță la aceste entități spirituale, poate să înțeleagă aceste obiecte cu gândirea sa. Obiectele sensibile îşi au originea în lumea spirituală, ele sunt numai o altă *formă* a entităților spirituale; astfel încât atunci când omul îşi formează gânduri despre obiecte, lăuntrul său doar se îndreaptă de la forma sensibilă înspre arhetipurile spirituale ale acestor obiecte. Procesul de înțelegere a unui lucru prin gândire poate fi comparat cu acela prin care un corp solid este transformat, cu ajutorul focului, într-un corp lichid, pentru ca apoi chimistul să-l poată examina în forma sa lichidă.

În diferitele regiuni ale țării spiritelor (compară pag. 81 şi următoarele) se găsesc arhetipurile spirituale ale lumii sensibile. În regiunea a cincia, a şasea şi a şaptea, aceste arhetipuri se află încă în stare de puncte-germeni-vii, în cele patru regiuni inferioare, ele se plăsmuiesc în formațiuni spirituale. Aceste formațiuni spirituale sunt percepute de spiritul omului, într-un reflex cu caracter de umbră, atunci când vrea să ajungă la înțelegerea obiectelor sensibile prin gândire. Cum s-au condensat aceste formațiuni devenind lume sensibilă, iată întrebarea care i se pune celui care tinde spre o înțelegere spirituală a lumii care-l înconjoară. – Pentru contemplarea sensibilă a omului, această lume înconjurătoare se împarte, în primă instanță, în patru trepte clar distincte unele de altele: regnul mineral, regnul vegetal, regnul animal şi regnul uman. Regnul mineral este perceput prin simțuri şi înțeles prin gândire. Astfel încât, atunci când ne formăm un gând despre un corp mineral, avem de-a face cu doi factori: cu obiectul sensibil şi cu gândul. În acest sens trebuie să ne reprezentăm că acest obiect sensibil este o ființă-gând condensată. Un mineral acționează asupra altuia în mod exterior. Îl izbeşte şi îl pune în mişcare; îl încălzeşte, îl luminează, îl dizolvă ş.a.m.d. Acest mod de acțiune ex-

terior se poate exprima prin gânduri. Omul îşi face gânduri despre legile în virtutea cărora obiectele minerale acţionează în mod exterior unele asupra celorlalte. Şi astfel, gândurile sale se extind treptat până la o imagine-gând asupra întregii lumi minerale. Iar această imagine-gând este un reflex al arhetipului întregii lumi sensibile minerale. El se găseşte *ca un întreg* în lumea spirituală. – În regnul vegetal, la acţiunea exterioară a unui obiect asupra celuilalt se mai adaugă şi fenomenele creşterii şi reproducerii. Planta creşte şi dă naştere din ea unor fiinţe asemănătoare ei. Aici, la cele pe care omul le întâlneşte în regnul mineral se mai adaugă *viaţa.* O simplă reflecţie asupra acestui fapt ne deschide o perspectivă care aduce lumină în acest domeniu. Planta are în sine puterea de a-şi da sieşi *forma* sa *vie* şi de a produce această formă la o fiinţă asemănătoare ei. Iar între stările lipsite de formă ale substanţelor minerale, cum sunt gazele, lichidele ş.a.m.d., şi formele vii ale lumii plantelor, se află formele cristalelor. În cristale trebuie să vedem trecerea de la lumea minerală, lipsită de formă, la facultatea vie de a plăsmui forme a regnului vegetal. – În acest proces sensibil exterior de plăsmuire – în ambele regnuri, atât în cel mineral cât şi în cel vegetal – trebuie să vedem condensarea sensibilă a procesului pur spiritual care se desfăşoară atunci când germenii spirituali ai celor trei regiuni superioare ale ţării spiritelor se plăsmuiesc în formaţiunile spirituale ale regiunilor inferioare. Procesului de cristalizare îi corespunde aşadar, ca arhetip în lumea spirituală, trecerea germenilor spirituali fără de formă în *formaţiuni plăsmuite*. Dacă această trecere se condensează în aşa fel încât simţurile să o poată percepe în rezultatele sale, atunci ea se prezintă, în lumea sensibilă, ca proces de cristalizare minerală. – Dar şi în viaţa plantelor există un germene spiritual plăsmuit. Dar aici fiinţa plăsmuită a mai păstrat şi capacitatea vie de a plăsmui forme. În cristal, germenul spiritual, plăsmuindu-se, şi-a pierdut capacitatea de plăsmuire. El şi-a trăit întreaga viaţă, ca să spunem aşa, în însăşi forma produsă. Planta are formă şi, în plus, şi capacitatea de a plăsmui forme. Proprietatea pe care o au germenii spirituali în regiunile superioare ale ţării spiritelor s-a menţinut în viaţa plantelor. Prin urmare, planta este formă, la fel ca şi cristalul, dar ea mai este şi putere plăsmuitoare de forme. În afară de forma pe care au luat-o fiinţele primordiale în plantă, asupra ei mai lucrează şi o altă formă care poartă în sine amprenta fiinţelor

spirituale din regiunile superioare. Dar din plantă noi nu percepem cu simțurile decât partea ce se exprimă în forma plăsmuită a plantei; entitățile plăsmuitoare înseşi, care dau viață acestei forme, se găsesc în regnul vegetal imperceptibile pentru simțuri. Ochiul sensibil vede micul crin de astăzi şi, după câtva timp, crinul care a crescut. Dar acest ochi nu vede puterile plăsmuitoare care au dus la creşterea crinului. Această entitate-forță plăsmuitoare este partea care, în mod invizibil pentru simțuri, urzeşte în lumea plantelor. Germenii spirituali au coborât cu o treaptă, pentru a acționa în regnul plăsmuirii formelor. În ştiința spirituală se poate vorbi de regnuri elementale. Dacă formele originare, care nu au încă o structură plăsmuită, le numim *primul regn elemental*, atunci entitățile dinamice, invizibile pentru simțurile fizice, care acționează ca maeştri constructori ai creşterii plantelor, aparțin celui de *al doilea regn elemental*. – În lumea animală, la facultățile de creştere şi de reproducere se mai adaugă senzația şi instinctul. Acestea sunt manifestări ale *lumii sufleteşti*. O ființă înzestrată cu ele aparține acestei lumi, ea primeşte de la aceasta impresii şi exercită influențe asupra ei. Orice senzație, orice instinct care se naşte într-o ființă animală, vine din străfundurile sufletului animal. Forma plăsmuită este mai durabilă decât senzația sau decât instinctul. Se poate spune că aşa cum se raportează forma schimbătoare a plantelor la forma încremenită a cristalelor, tot astfel se raportează şi viața de senzație la forma vie plăsmuită mai durabilă. Planta se consumă, aşa-zicând, în puterea plăsmuitoare de formă; în tot timpul vieții sale, ea plăsmuieşte mereu forme noi. Mai întâi ea dă la iveală rădăcinile, apoi formațiunea frunzelor, apoi florile ş.a.m.d. Animalul se delimitează într-o formă desăvârşită în sine şi dezvoltă, în cadrul acesteia, viața de senzații şi de instincte schimbătoare. Iar această viață îşi are existența în lumea sufletească. Aşa cum planta este ceea ce creşte şi se reproduce, tot astfel animalul este ceea ce simte şi dezvoltă instincte. Acestea sunt pentru animal elementul lipsit de formă, care se dezvoltă mereu în forme noi. În ultimă instanță, ele îşi au procesele arhetipale în cele mai înalte regiuni ale țării spiritelor. Dar ele acționează în lumea sufletească. Astfel, în lumea animală, la entitățile-forță care, în mod invizibil pentru simțuri, determină creşterea şi reproducerea, se mai adaugă alte entități, care au coborât cu o nouă treaptă în lumea sufletească. În regnul animal

există, în calitate de constructori, entități fără formă, care determină senzațiile şi instinctele şi care se îmbracă în învelişuri sufleteşti. Ele sunt adevărații arhitecți ai formelor animale. Domeniul căruia aparțin aceste entități îl putem numi, în ştiința spirituală, *al treilea regn elemental*. – În afară de facultățile amintite la plante şi animale, omul mai este înzestrat şi cu facultatea de a-şi prelucra senzațiile în reprezentări şi gânduri şi de a-şi orândui pornirile gândind. Gândul, care în plantă apare ca formă plăsmuită, în animal ca forță sufletească, apare la om ca gând propriu-zis, în forma sa proprie. Animalul este suflet; omul este spirit. Entitatea spirituală a coborât cu încă o treaptă. La animal, ea este plăsmuitoare de suflet. La om, ea pătrunde chiar în lumea sensibilă a materiei. Spiritul este prezent în trupul fizic al omului. Şi pentru că apare în haină sensibilă, el nu poate apărea decât sub forma acelui reflex cu caracter de umbră pe care îl reprezintă gândul din ființa spirituală. Spiritul apare în om prin intermediul condițiilor date de organismul fizic al creierului. – Astfel, spiritul a devenit şi entitatea lăuntrică a omului. Gândul este forma pe care o ia în om entitatea spirituală lipsită de formă, aşa cum în plantă ea devine formă plăsmuită, iar în animal, suflet. Prin aceasta omul, în măsura în care este ființă gânditoare, nu are un regn elemental care să-l clădească, în afară de sine însuşi. Regnul său elemental lucrează în trupul său fizic. Numai în măsura în care omul este o formă plăsmuită şi ființă senzitivă, lucrează şi asupra lui aceleaşi ființe elementale care lucrează asupra plantelor şi animalelor. Dar organismul gândirii este elaborat cu totul din interiorul trupului său fizic. În organismul spiritual al omului, în sistemul său nervos, care în creier îşi are dezvoltarea sa desăvârşită, avem în fața noastră, în mod vizibil-sensibil, ceea ce lucrează asupra plantelor şi animalelor ca entitate-forță invizibilă. De aceea animalul manifestă sentimentul de sine, iar omul conştiența de sine. În animal, spiritul se simte suflet; el încă nu se poate cuprinde ca spirit. În om, spiritul se recunoaşte ca spirit, chiar dacă – din cauza condițiilor fizice – el nu se poate recunoaşte decât ca un reflex cu caracter de umbră al spiritului, ca gând. – În acest sens, lumea întreită se împarte după cum urmează: 1. Regnul ființelor arhetipale fără formă (primul regn elemental); 2. regnul ființelor creatoare de formă (al doilea regn elemental); 3. regnul ființelor sufleteşti (al treilea regn elemental); 4. regnul formelor create (cristale-

le); 5. regnul ale cărui forme devin perceptibile prin simțuri, dar la care mai lucrează şi ființele creatoare de formă (regnul vegetal); 6. regnul ale cărui forme devin perceptibile prin simțuri, dar la care, în afară de entitățile creatoare de formă, mai lucrează şi acelea care se exprimă în trăirile sufleteşti (regnul animal); 7. regnul ale cărui forme sunt perceptibile prin simțuri, dar la care, pe lângă entitățile creatoare de formă, pe lângă acelea care se exprimă în trăirile sufleteşti, mai lucrează şi spiritul, plăsmuindu-se sub forma gândului în cadrul lumii sensibile (regnul uman).

De aici rezultă cum se leagă părțile constitutive ale omului care trăieşte în trup, de lumea spirituală. Corpul fizic, trupul eteric, trupul sufletesc senzitiv şi sufletul înțelegerii trebuie privite ca arhetipuri ale țării spiritelor condensate în lumea sensibilă. Corpul fizic ia naştere prin faptul că arhetipul omului se condensează până la aparență sensibilă. De aceea acest trup fizic îl mai putem numi şi entitate din primul regn elemental condensată până la manifestarea fizică. Trupul eteric ia naştere prin faptul că forma apărută astfel este menținută în stare de mobilitate datorită unei entități care îşi întinde activitatea în lumea sensibilă, dar care, ea însăşi, nu devine vizibilă pentru simțuri. Dacă vrem să caracterizăm complet această entitate, trebuie să spunem că ea îşi are originea în cele mai înalte regiuni ale țării spiritelor şi că apoi, în regiunea a doua, se plăsmuieşte drept arhetip al vieții. Ca arhetip al vieții, ea acționează în lumea sensibilă. În mod asemănător, şi entitatea care clădeşte trupul sufletesc senzitiv îşi are originea în cele mai înalte domenii ale țării spiritelor şi se plăsmuieşte apoi, în regiunea a treia a acestei lumi, drept arhetip al lumii sufleteşti şi acționează, ca atare, în lumea sensibilă. Dar sufletul înțelegerii se formează prin faptul că arhetipul omului gânditor se plăsmuieşte ca gând în regiunea a patra a țării spiritelor şi acționează ca atare, în mod direct, ca entitate umană gânditoare, în lumea sensibilă. – În acest fel se situează omul în cadrul lumii sensibile; în acest fel lucrează spiritul asupra corpului fizic, asupra trupului eteric şi asupra trupului sufletesc senzitiv. În acest fel se manifestă spiritul în sufletul înțelegerii. – Aşadar asupra celor trei părți inferioare ale omului lucrează arhetipurile sub formă de entități, care sunt, într-un anumit fel, exterioare lui; în sufletul înțelegerii el ajunge să lucreze (în mod conştient) asupra lui însuşi. – Şi entitățile care lucrează asu-

pra corpului său fizic sunt aceleaşi care plăsmuiesc şi natura minerală. Asupra trupului său eteric acționează acele entități care acționează şi în regnul vegetal, iar asupra trupului său sufletesc senzitiv lucrează entități de felul celor care lucrează în regnul animal, entități imperceptibile pentru simțurile fizice, dar care îşi întind activitatea lor în aceste regnuri.

În acest fel colaborează diferitele lumi. Lumea în care trăieşte omul este expresia acestei colaborări.

*

Dacă am înțeles lumea sensibilă în acest fel, atunci ni se deschide înțelegerea şi pentru ființe de altă natură decât ființele care trăiesc în cele patru regnuri ale naturii amintite. Un exemplu pentru asemenea entități este ceea ce se numeşte Spiritul poporului (Spiritul național). Acesta nu se manifestă în mod direct sub formă sensibilă. El se exprimă în senzațiile, sentimentele, înclinațiile ş.a.m.d., care sunt comune unui întreg popor. Este o entitate care nu se întrupează fizic, dar care îşi plăsmuieşte trupul din substanța lumii sufleteşti, aşa cum omul şi-l plăsmuieşte pe al său în mod fizic vizibil. Acest trup sufletesc al Spiritului poporului este ca un nor în care trăiesc membrii unui popor, a cărui activitate apare în sufletele acestor oameni, dar care nu îşi are originea în aceste suflete înseşi. Pentru cel care nu îşi reprezintă în acest fel Spiritul poporului, acesta nu rămâne decât o imagine-gând schematică, fără ființă şi viață, adică o abstracțiune goală. – Şi ceva asemănător se poate spune şi referitor la ceea ce numim Spiritul timpului. Ba privirea spirituală mai cuprinde o multitudine de alte entități, unele inferioare, altele superioare, care trăiesc în ambianța omului, fără ca el să le poată percepe în mod sensibil. Dar cei care au facultatea contemplării spirituale percep asemenea ființe şi le pot descrie. Din speciile inferioare ale acestor entități fac parte toate acele ființe pe care cei ce au darul să le perceapă le numesc salamandre, silfe, ondine, gnomi. Aceste descrieri nu trebuie luate ca o *copie* exactă a realității care le stă la bază. Dacă lucrurile ar sta în acest fel, atunci lumea la care se referă nu ar fi o lume spirituală, ci o lume grosier sensibilă. Ele sunt realități spirituale exprimate prin diferite imagini, realități care nu pot fi redate decât în felul acesta simbolic. Este foarte firesc ca cei care nu acceptă decât realitățile

sensibile să considere asemenea entități drept simple născociri ale unei fantezii deşarte şi ale superstiției. Sigur că ele nu pot fi vizibile pentru ochiul fizic, pentru că nu au un trup fizic. Superstiția nu constă în faptul că asemenea ființe sunt considerate realități, ci în faptul că se crede că ele ar apărea în mod fizic-sensibil. – Entități de felul acesta iau parte la alcătuirea lumii şi le întâlnim de îndată ce pătrundem în domeniile lumilor superioare, domenii inaccesibile simțurilor fizice. Superstițioşi nu sunt aceia care văd în asemenea descrieri imaginile realităților spirituale, ci aceia care cred în existența fizică a acestor imagini, ca şi aceia care neagă spiritul deoarece consideră că trebuie să respingă imaginea lor sensibilă ca realitate. – Mai există şi alte ființe, care nu coboară până în lumea sufletească, ci ale căror învelişuri nu sunt țesute decât din formațiuni ale țării spiritelor. Omul le percepe şi devine tovarăşul lor când şi-a deschis pentru ele ochiul spiritual şi urechea spirituală. – Prin aceasta, pentru om devin inteligibile multe lucruri pe care nu le putea privi decât fără înțelegere înainte de a i se fi deschis simțurile lăuntrice. În jurul său se luminează; el vede cauzele a ceea ce se desfăşoară în lumea sensibilă ca efecte. Înțelege ceea ce, fără ochi spiritual, fie că neagă cu desăvârşire, fie că se mulțumeşte cu expresia: „Există mai multe lucruri în Cer şi pe Pământ decât vă permite să visați înțelepciunea voastră primită în şcoli”. Oamenii cu sensibilitate spirituală mai fină devin neliniştiți atunci când presimt în jurul lor existența unei alte lumi, în afara lumii sensibile, sau când o percep vag şi trebuie să dibuie în ea, ca orbul printre obiectele vizibile. Numai cunoaşterea clară a acestor domenii superioare ale existenței şi pătrunderea plină de înțelegere în ceea ce se petrece în ele poate să-l fortifice cu adevărat pe om şi să-l conducă spre adevărata sa menire. Pătrunzând în ceea ce este ascuns simțurilor, omul îşi extinde ființa în aşa fel încât consideră viața pe care a dus-o *înainte* de această extindere ca pe „un vis despre lume”.

VI. Despre formele gândurilor şi despre aura omenească

Am spus că formațiunile celor trei lumi au realitate pentru om numai dacă are facultățile sau organele necesare pentru perceperea

lor. Omul percepe anumite procese din spațiu ca fenomene luminoase numai pentru că are un ochi bine format. Cât i se poate revela unei ființe din ceea ce există cu adevărat, aceasta depinde de receptivitatea sa. Aşadar omul nu are voie să spună niciodată că numai ceea ce poate percepe el este real. Pot fi reale multe alte lucruri pentru perceperea cărora îi lipsesc organele corespunzătoare. – Lumea sufletească şi țara spiritelor sunt tot atât de reale ca şi lumea sensibilă, ba sunt reale chiar într-un înțeles cu mult mai înalt decât lumea sensibilă. Ce-i drept, nici un ochi fizic nu poate vedea sentimente şi idei; dar ele sunt reale. Şi aşa cum omul percepe lumea fizică prin simțurile sale exterioare, tot astfel el ajunge să perceapă cu ajutorul organelor sale spirituale sentimentele, pornirile, instinctele, gândurile ş.a.m.d. Exact aşa cum prin intermediul ochiului fizic nişte procese din spațiu pot fi văzute, de pildă, ca fenomene de culoare, tot astfel, prin intermediul simțurile lăuntrice, fenomenele sufleteşti şi spirituale amintite pot deveni percepții, care sunt similare fenomenelor sensibile de culoare. Fireşte, poate înțelege pe deplin ceea ce vrem să spunem aici numai cel care a urmat calea cunoaşterii ce va fi descrisă în capitolul următor, şi care şi-a dezvoltat, prin aceasta, simțurile lăuntrice. Pentru acesta, fenomenele sufleteşti din lumea sufletească înconjurătoare şi cele spirituale din domeniul spiritual devin vizibile în mod suprasensibil. Sentimentele pe care le trăieşte o altă ființă îi apar ca fenomene luminoase ce radiază de la ființa care le trăieşte; iar gândurile spre care îşi îndreaptă atenția îi apar parcurgând spațiul spiritual. Pentru el, gândul unui om care se referă la un alt om nu este ceva imperceptibil, ci un proces perceptibil. Conținutul unui gând trăieşte ca atare *numai* în sufletul aceluia care îl gândeşte; dar acest conținut provoacă efecte în lumea spirituală. *Acestea* constituie procesul perceptibil pentru ochiul spiritual. Ca realitate de fapt, gândul emană de la o entitate umană şi se îndreaptă spre o alta. Iar modul cum acționează acest gând asupra celeilalte entități este trăit în lumea spirituală ca un proces perceptibil. Astfel, pentru cel care are simțurile spirituale deschise, omul perceptibil în mod fizic nu este decât o parte din omul întreg. Acest om fizic devine centrul efluviilor sufleteşti şi spirituale. În această lucrare putem doar oferi unele indicații asupra lumii bogate şi variate care se deschide aici în fața „văzătorului”. Un gând uman, care de altfel nu trăieşte decât în înțelegerea prin gândire

a ascultătorului, apare de pildă ca fenomen de culoare perceptibil spiritual. Culoarea sa corespunde caracterului gândului. Un gând izvorât dintr-o pornire senzorială a omului are altă culoare decât gândul pus în slujba cunoaşterii pure, a frumuseţii nobile sau a binelui etern. Gândurile care izvorăsc din viaţa senzorială străbat lumea sufletească în nuanţe de culoare roşie.* Un gând prin care gânditorul se ridică la o cunoaştere superioară apare într-un frumos galben deschis. Un gând care izvorăşte din iubire devotată radiază într-un roz splendid. Şi aşa cum în forma de apariţie suprasensibilă a unui gând se exprimă conţinutul gândului, tot astfel în aceasta se exprimă şi precizia sa mai mare sau mai mică. Gândul precis al gânditorului se arată ca o formaţiune cu contururi clare; reprezentarea confuză apare ca o formaţiune noroasă, cu contururi estompate.

Şi entitatea sufletească şi spirituală a omului apare în acest fel ca parte suprasensibilă legată de *întreaga* entitate umană.

Efectele de culoare, perceptibile „ochiului spiritual", care radiază în jurul omului fizic perceput în timpul activităţii sale şi care îl învăluie ca într-un nor (de formă aproximativ ovoidală) formează *aura umană*. Mărimea aurei diferă de la un om la altul. Totuşi, în medie, trebuie să ne reprezentăm că omul *întreg* apare de două ori mai înalt şi de patru ori mai lat decât omul fizic.

În aură fluctuează cele mai diferite nuanţe de culoare. Această fluctuaţie este o imagine fidelă a vieţii lăuntrice a omului. Culorile sunt tot atât de schimbătoare ca şi această viaţă lăuntrică. Totuşi, unele însuşiri statornice, cum sunt: talentele, obişnuinţele, trăsăturile de caracter, se exprimă în nuanţe de culoare durabile.

Oamenii care sunt încă străini de trăirile „căii cunoaşterii" despre care vom vorbi în capitolul următor sunt expuşi să înţeleagă greşit această „aură" descrisă aici. Ei ar putea crede că ceea ce descriem aici drept „culoare" ar sta în faţa sufletului cum stă o culoare fizică în faţa ochiului. O „culoare sufletească" astfel percepută nu ar fi însă nimic altceva decât o halucinaţie. Dar ştiinţa spirituală nu are câtuşi de puţin de-a face cu impresiile „halucinatorii". Şi aici nu este vorba,

---

* Explicaţiile prezentate aici sunt, fireşte, expuse celor mai grave neînţelegeri. De aceea vom reveni pe scurt asupra lor într-o însemnare făcută la sfârşitul acestei noi ediţii (comp. pag. 137 şi urm.).

în nici un caz, despre *ele*. Ajungem să avem o reprezentare justă dacă reflectăm la următorul lucru. *Sufletul trăieşte* în faţa unei *culori fizice* nu numai impresia sensibilă, ci are şi o *trăire sufletească* în contact cu ea. Această trăire sufletească este o alta atunci când sufletul percepe – prin intermediul ochiului – o suprafaţă galbenă, o alta când percepe o suprafaţă albastră. Aceste trăiri le putem numi „trăirea în galben" sau „trăirea în albastru". Sufletul care a păşit pe calea cunoaşterii are aceeaşi „trăire în galben" faţă de trăirile sufleteşti active ale altor fiinţe; el are o „trăire în albastru" faţă de dispoziţiile sufleteşti pline de devotament. Esenţialul nu constă în faptul că „văzătorul", care are o reprezentare a unui alt suflet, să vadă „albastrul" aşa cum vede acest „albastru" în lumea fizică, ci esenţialul constă în trăirea care îl îndreptăţeşte să numească această reprezentare „albastră", aşa cum omul fizic numeşte o perdea, de pildă, „albastră". Şi apoi este *esenţial* ca „văzătorul" să fie conştient că are această trăire, în stare liberă de trup, în aşa fel încât el dobândeşte posibilitatea să vorbească despre valoarea şi semnificaţia vieţii sufleteşti într-o lume a cărei percepere *nu* are loc prin intermediul trupului uman. Cu toate că trebuie neapărat să fie luat în considerare acest sens deosebit pe care îl au explicaţiile noastre, totuşi, este absolut firesc pentru „văzător" să vorbească despre „albastru", „galben", „verde" ş.a.m.d., atunci când se referă la „aură".

Aura este foarte diferită, în funcţie de diferitele temperamente şi predispoziţii sufleteşti ale oamenilor; ea diferă de asemenea şi în funcţie de gradul de dezvoltare spirituală. Un om care se dedă cu totul pornirilor sale animalice are o aură complet diferită de aceea a omului care trăieşte mult în gândire. Aura unei firi religioase este esenţial diferită de aura unei naturi absorbite de vieţuirile triviale cotidiene. La aceasta se mai adaugă faptul că toate dispoziţiile sufleteşti schimbătoare, toate înclinaţiile, bucuriile şi durerile îşi găsesc expresia lor în aură.

Pentru a ajunge să pătrundem înţelesul nuanţelor de culoare trebuie să comparăm între ele aurele diferitelor trăiri sufleteşti. Să luăm mai întâi trăirile sufleteşti străbătute de afecte puternice. Ele se pot clasifica în două categorii diferite, în unele prin care sufletul este împins către aceste afecte mai ales prin firea sa animalică, şi trăirile care iau o formă mai rafinată, care sunt, ca să spunem aşa, puternic

influențate de gândire. În cazul primei categorii de trăiri, aura este străbătută în anumite părți ale ei mai ales de curenți de culoare brună şi galben-roşiatică de toate nuanțele. Iar în cazul trăirilor cu afecte mai rafinate, în aceleaşi părți ale aurei apar nuanțe de un galben-roşiatic mai deschis şi de verde. Putem observa că, o dată cu dezvoltarea inteligenței, nuanțele de verde devin tot mai frecvente. Oamenii foarte deştepți, dar care sunt cu totul absorbiți de satisfacerea pornirilor lor animalice, au mult verde în aura lor. Totuşi, în acest caz, verdele este mai mult sau mai puțin nuanțat cu brun sau cu un brun-roşu. Oamenii lipsiți de inteligență au o mare parte din aura lor străbătută de curenți de un brun-roşu sau chiar de culoare roşu-închis ca sângele.

Cu totul alta decât în cazul unor asemenea afecte, este aura dispozițiilor sufleteşti liniştite, echilibrate şi meditativ-gânditoare. Nuanțele brune şi roşiatice sunt înlocuite cu diferite nuanțe de verde. Efortul de gândire face ca aura să aibă o nuanță fundamentală de un verde binefăcător. Aşa arată mai ales aura acelor firi despre care se poate spune că ştiu să se împace cu orice situație din viață.

Nuanțele de culoare albastră apar la stările sufleteşti care exprimă devotament. Cu cât omul îşi pune mai mult Sinea în slujba unei cauze, cu atât mai semnificative devin nuanțele de albastru. Şi în această privință întâlnim două feluri de oameni, absolut diferiți. Există naturi umane care nu sunt obişnuite să-şi dezvolte puterea de gândire, suflete pasive, care nu au altceva de aruncat, ca să spunem aşa, în curentul evenimentelor din lume, decât „firea lor bună”. Aura lor licăreşte într-un albastru frumos. Tot astfel arată şi aura multor firi religioase, devotate. Sufletele miloase şi acelea care duc bucuros o existență închinată cu totul operelor de binefacere au o aură asemănătoare. Când asemenea oameni mai sunt şi inteligenți, atunci curenții verzi alternează cu alții albaştri, sau albastrul ia o nuanță verzuie. Ceea ce deosebeşte sufletele active de cele pasive este faptul că albastrul lor se îmbibă, din lăuntru în afară, cu nuanțe de culoare deschisă. Firile inventive, care au gânduri productive, radiază oarecum dintr-un punct lăuntric în afară nuanțe de culori deschise. Acesta este, în cea mai mare măsură, cazul acelor personalități pe care le numim „înțelepte”,ă' şi mai ales al acelora care sunt bogate în idei rodnice. În general, tot ce are legătură cu activitatea spirituală are mai mult for-

ma de raze care se extind pornind din lăuntru; pe când tot ce-şi are originea în viața animalică se prezintă sub o formă de nori neregulați care străbat aura.

Nuanțele aurei diferă, după cum reprezentările care izvorăsc din activitatea sufletului sunt puse în slujba pornirilor animalice sau în slujba intereselor ideale, obiective. Un cap inventiv, care îşi foloseşte toate gândurile pentru satisfacerea pasiunilor senzoriale, are în aură nuanțe de un albastru-roşu închis; în schimb, acela care îşi foloseşte gândurile în mod altruist, pentru un interes obiectiv, are în aura sa nuanțe de culoare de un roşu-albastru deschis. O viață în spirit, unită cu un devotament nobil şi cu putere de sacrificiu, arată culori roz-roşii sau violet deschis.

Nu numai structura fundamentală a sufletului, ci şi emoțiile trecătoare, dispozițiile şi alte trăiri lăuntrice îşi arată în aură fluctuațiile de culori. O supărare puternică, izbucnită brusc, provoacă fluctuații roşii; sentimentul de onoare rănit, care se manifestă în revoltă subită, se poate vedea apărând sub formă de nori de un verde închis. – Dar fenomenele de culoare nu apar numai ca formațiuni neregulate asemănătoare norilor, ci şi ca figuri precis delimitate, regulat configurate. Dacă la un om se observă un acces de frică, acesta se manifestă în aură prin dungi vălurite de culoare albastră cu un luciu albastru-roşcat, care o străbat de sus până jos. În aura unei persoane care aşteaptă cu încordare un anumit eveniment se pot observa dungi roşii-albastre, care îi străbat continuu aura, radiind din lăuntru spre exterior.

Orice senzație pe care omul o primeşte din afară poate fi observată printr-o capacitate spirituală de percepție exactă. În aura persoanelor care sunt puternic afectate de orice impresie exterioară se arată o continuă pâlpâire de puncte şi de pete mici albastru-roşiatice. La oamenii care nu sunt prea viu impresionabili, aceste pete mici au nuanțe de galben-portocaliu, sau chiar o frumoasă colorație galbenă. Aşa-numita „împrăştiere” sau „distracție” a oamenilor se manifestă prin pete albăstrui, bătând în verzui şi având o formă mai mult sau mai puțin schimbătoare.

O „vedere spirituală” superior dezvoltată distinge în această „aură”, care înconjoară omul şi radiază în jurul său, trei categorii de fenomene de culoare. În primul rând sunt culorile care se

caracterizează, mai mult sau mai puțin, prin faptul că sunt netransparente şi lipsite de strălucire. Totuşi, comparând aceste culori cu acelea pe care le vede ochiul nostru fizic, ele apar vaporoase şi transparente. Dar în cadrul lumii suprasensibile ele fac netransparent spațiul pe care-l ocupă; ele îl umplu cu formațiuni cețoase. – O a doua categorie de culori sunt acelea care sunt oarecum în întregime lumină. Ele luminează spațiul pe care îl umplu. Acesta devine prin ele un spațiu de lumină. – Cu totul diferită de aceste două categorii este a treia categorie de fenomene de culoare. Şi anume ele au un caracter radiant, scânteietor, licăritor. Ele nu doar luminează spațiul pe care îl umplu, ci îl şi străbat cu strălucire şi raze. Există în aceste culori ceva activ, mobil în sine. Celelalte au în ele ceva odihnitor, lipsit de strălucire. Acestea, dimpotrivă, iau naştere oarecum din ele înseşi. – Datorită primelor două categorii de culori, spațiul se umple ca de o fluiditate subtilă care sălăşluieşte liniştită în el; datorită categoriei a treia de culori, spațiul se umple cu o viață ce se reînnoieşte necontenit, cu o mobilitate ce nu încetează niciodată.

Aceste trei categorii de culori nu se găsesc în aura umană aşezate una lângă alta; ele nu se află în zone ale spațiului perfect separate, ci se întrepătrund în modul cel mai felurit. Într-o parte sau alta a aurei putem vedea amestecându-se cele trei categorii de culori, aşa cum un corp fizic, de pildă un clopot, poate fi văzut şi auzit în acelaşi timp. Prin aceasta, aura devine un fenomen extrem de complicat, căci avem de-a face, ca să spunem aşa, cu trei aure situate una într-alta, care se întrepătrund. Dar putem ajunge să le înțelegem în mod clar dacă ne îndreptăm atenția pe rând asupra fiecăreia din aceste trei aure. Atunci, în lumea suprasensibilă facem ceva asemănător cu ceea ce facem în lumea sensibilă când, de pildă, pentru a ne concentra cu totul asupra unei bucăți muzicale, închidem ochii. „Văzătorul" are întrucâtva trei feluri de organe pentru cele trei categorii de culori. Şi el, pentru a observa netulburat, poate deschide impresiilor o categorie sau alta de organe, putându-le închide pe celelalte. Se poate ca la început un „văzător" să aibă dezvoltată numai o categorie de organe, şi anume pe aceea pentru primul gen de culori. Un asemenea om poate vedea numai o singură aură; celelalte două îi rămân invizibile. Tot astfel poate vedea cineva primele două aure, dar nu o poate vedea pe a treia. – O treaptă mai înaltă a „darului vederii" constă în faptul că

omul poate vedea toate trei aurele şi el poate, cu scopul de a le studia, să-şi îndrepte alternativ atenţia asupra uneia sau alteia dintre ele.

Aura întreită este expresia suprasensibil-vizibilă a entităţii umane. În ea ajung să se exprime cele trei părţi constitutive: trupul, sufletul şi spiritul.

Prima aură este o oglindire a influenţei pe care trupul o exercită asupra sufletului uman; a doua exprimă viaţa proprie a sufletului care s-a ridicat deasupra excitaţiilor pur senzoriale, dar care nu s-a consacrat încă slujirii Veşnicului; a treia oglindeşte dominaţia pe care spiritul etern a dobândit-o asupra omului trecător. Când se dă o descriere a aurei – cum este cazul în lucrarea de faţă – trebuie accentuat faptul că aceste lucruri nu numai că sunt greu de observat, dar sunt, înainte de toate, greu de descris. De aceea nimeni nu ar trebui *să vadă* în asemenea expuneri mai mult decât un *îndreptar*.

Pentru „văzător”, particularitatea vieţii sufleteşti se exprimă aşadar în constituţia aurei. Dacă el se află în faţa unei vieţi sufleteşti dăruite cu totul pornirilor sensibile, poftelor şi excitaţiilor exterioare momentane, atunci el vede prima aură în cele mai stridente nuanţe de culori; în schimb, a doua aură este doar slab dezvoltată. În ea nu se văd decât puţine formaţiuni de culori; iar a treia aură este abia schiţată. Numai ici şi colo se vede licărind câte o mică scânteie de culoare, care arată că până şi într-o asemenea stare sufletească, în om trăieşte Veşnicul drept predispoziţie, dar că el este înăbuşit de activitatea senzorială despre care am vorbit. – Cu cât omul se dezbară mai mult de natura sa instinctuală, cu atât mai puţin marcantă devine prima parte a aurei. A doua parte se măreşte atunci din ce în ce mai mult şi umple complet cu puterea sa luminătoare corpul de culori în interiorul căruia trăieşte omul fizic. – Şi cu cât omul se dovedeşte mai mult a fi un „slujitor al Veşnicului”, cu atât mai mult se manifestă a treia aură minunată, aceea care arată în ce măsură este omul cetăţean al lumii spirituale. Căci prin această parte a aurei umane Sinea divină radiază în lumea pământească. În măsura în care posedă această aură, oamenii sunt flăcări prin care Dumnezeirea luminează această lume. Ei arată prin această parte a aurei în ce măsură ştiu să trăiască nu pentru ei, ci pentru adevărul veşnic, pentru frumosul şi binele nobil; în ce măsură s-au smuls sinei lor înguste, pentru a se jertfi pe altarul marii activităţi cosmice.

În acest fel se exprimă în aură ceea ce omul a făcut din sine de-a lungul întrupărilor sale.

În toate cele trei părți ale aurei se găsesc culori de cele mai variate nuanțe. Dar aceste nuanțe își schimbă caracterul în funcție de gradul de dezvoltare al omului. – În prima parte a aurei poate fi văzută viața neevoluată a poftelor în toate nuanțele, de la roşu până la albastru. Aceste nuanțe au un caracter tulbure, neclar. Nuanțele de roşu care domină indică poftele senzoriale, plăcerile trupeşti, lăcomia după plăcerile cerului gurii şi ale stomacului. Nuanțe de verde par a se găsi preponderent la acele naturi inferioare care înclină spre apatie, spre indiferență, care se dedau cu lăcomie oricărei plăceri, dar cărora le vine totuşi greu să facă eforturi pentru satisfacerea acestor plăceri. Acolo unde pasiunile violente tind către un țel ce nu poate fi atins prin însuşirile deja dobândite, apar culori ale aurei verzi-brune şi verzi-gălbui. Anumite sisteme moderne de viață cultivă tocmai acest gen de aură.

Un sentiment personal de sine care îşi are rădăcina în mod exclusiv în înclinații josnice, care reprezintă aşadar treapta cea mai de jos a egoismului, se arată în nuanțe galben neclar până la nuanțe brune. Este evident că viața de porniri animalice poate lua şi un caracter îmbucurător. Există o capacitate de sacrificiu pur firească pe care o întâlnim şi în regnul animal într-un grad înalt. Această dezvoltare a unei porniri animalice îşi găseşte desăvârşirea cea mai frumoasă în dragostea de mamă. Aceste porniri fireşti dezinteresate apar în prima aură în nuanțe de roşu deschis până la roz. Frica laşă, spaima față de impresiile venite din lumea fizică se arată în aură prin culori brun-albastre sau cenuşiu-albastre.

A doua aură se manifestă şi ea în cele mai variate trepte de culori. Un sentiment personal puternic dezvoltat, trufia şi ambiția, se exprimă prin formațiuni brune şi portocalii. Curiozitatea se manifestă prin pete roşii-galbene. Un galben deschis oglindeşte o gândire clară şi inteligență; verdele este expresia înțelegerii vieții şi a lumii. Copiii, care prind totul uşor, au mult verde în această parte a aurei lor. O memorie bună pare să se trădeze în a doua aură printr-un „galben-verde”. Rozul indică o entitate binevoitoare, iubitoare; albastrul este semnul evlaviei. Cu cât evlavia se apropie mai mult de ardoarea religioasă, cu atât mai mult albastrul trece în violet. Idealismul şi se-

riozitatea vieții într-o concepție mai înaltă se văd ca un albastru-indigo.

Culorile fundamentale ale celei de a treia aure sunt galbenul, verdele şi albastrul. *Galbenul* deschis apare aici când gândirea este plină de idei înalte, cuprinzătoare, în măsură să înțeleagă particularul în lumina ansamblului ordinii divine a lumii. Atunci când gândirea este intuitivă şi cu desăvârşire purificată de reprezentările sensibile, acest galben are un luciu auriu. *Verdele* exprimă iubirea pentru toate ființele; *albastrul* este semnul capacității altruiste de jertfă pentru toate ființele. Când această capacitate de a se jertfi creşte până la voința puternică ce se pune, în mod activ, în serviciul lumii, atunci albastrul se deschide spre un violet luminos. În cazul în care, cu toată ființa sufletească superior dezvoltată, mai există trufie şi ambiție, ca ultime resturi ale egoismului personal, atunci, pe lângă nuanțele de galben, apar şi unele care bat în portocaliu. – Trebuie să observăm că în *această* parte a aurei culorile sunt foarte diferite de nuanțele pe care omul este obişnuit să le vadă în lumea sensibilă. Aici „văzătorul" găseşte o frumusețe şi o splendoare cu care nu se poate compara nimic din lumea obişnuită. – Acela care nu găseşte important faptul că prin „*vederea aurei*" se înțelege *o extindere* şi *o îmbogățire* a celor percepute în lumea fizică, acela nu poate judeca în mod just această descriere a „aurei". Este vorba de o extindere care tinde spre cunoaşterea formei vieții sufleteşti, care are realitate spirituală în afara lumii sensibile. Întreagă această expunere nu are *nimic* de-a face cu o interpretare a caracterului sau a gândurilor unui om pe baza unei aure percepute în mod halucinatoriu. Ea vrea să extindă *cunoaşterea* înspre lumea spirituală şi nu vrea să aibă nimic de-a face cu arta dubioasă de a interpreta sufletele umane din aurele lor.

Calea cunoaşterii

Fiecare om poate dobândi el însuşi cunoaşterea din domeniul ştiinţei spirituale, despre care este vorba în această carte. Expuneri de felul celor date în această lucrare oferă o imagine de gânduri a lumilor superioare. Şi, într-o anumită privinţă, ele constituie *primul pas* spre propria contemplare. Căci omul este o fiinţă gânditoare. Şi el îşi poate găsi calea sa de cunoaştere numai dacă porneşte de la gândire. Dacă înţelegerii sale i se oferă o imagine a lumilor superioare, aceasta nu este nerodnică pentru el, chiar dacă, deocamdată, ea nu este decât o relatare despre realităţile superioare, în care nu poate încă privi prin contemplare proprie. Căci înseşi gândurile care i se comunică reprezintă o putere care acţionează mai departe în lumea gândurilor sale. Această putere va fi activă în el; ea va trezi facultăţi latente. Cel care este de părere că e inutil să te dedici unei asemenea imagini de gânduri, acela se înşeală. Şi aceasta pentru că el vede în gândire doar ceva ireal, abstract. Dar la temelia gândului se află o putere vie. Şi după cum pentru cel ce posedă cunoaşterea, gândul este o expresie directă a lucrurilor contemplate în spirit, tot astfel comunicarea acestei expresii acţionează în cel care o primeşte ca *germene* din care se va naşte rodul cunoaşterii. Cel care caută cunoaşterea superioară, dar, dispreţuind munca de gândire, se adresează altor forţe din om, acela nu ţine seama de faptul că gândirea este cea mai înaltă dintre facultăţile de care dispune omul în lumea senzorială. Aşadar, celui care întreabă: Cum dobândesc eu însumi cunoştinţele superioare ale ştiinţei spirituale? – aceluia să i se spună: Începe prin a te instrui din comunicările pe care le fac alţii despre aceste cunoştinţe. Şi dacă va spune: Eu însumi vreau să văd; nu vreau să ştiu nimic despre ceea ce au văzut alţii – atunci să i se răspundă: Întâia treaptă spre propria cunoaştere o constituie tocmai asimilarea comunicărilor făcute de alţii. La aceasta el poate răspunde: Bine, dar atunci sunt constrâns pentru început la credinţa oarbă. Totuşi, în ceea ce priveşte o comunicare nu este vorba de credinţă sau de necredinţă,

ci numai de o preluare nepărtinitoare a celor aflate. Adevăratul cercetător spiritual nu vorbeşte niciodată cerând să fie crezut orbeşte. El nu vrea decât să spună: Eu am trăit aceste lucruri în domeniile spirituale ale existenţei şi acum relatez despre aceste trăiri ale mele. Dar el ştie, de asemenea, că primirea acestor trăiri ale sale şi pătrunderea relatărilor cu gândirea sunt pentru celălalt puteri vii pentru a se dezvolta spiritual.

Lucrurile despre care vorbim aici vor fi privite în mod just numai de acela care ştie că orice cunoaştere despre lumile sufleteşti şi spirituale se odihneşte în adâncurile sufletului uman. Ea poate fi scoasă la iveală prin „calea cunoaşterii". Noi putem înţelege nu numai ceea ce am scos noi înşine din adâncurile sufletului, ci şi cele scoase de un altul. Aceasta este cu putinţă chiar şi înainte ca noi înşine să fi făcut ceva pentru a păşi pe calea cunoaşterii. O pătrundere justă cu mintea a lucrurilor spirituale trezeşte în sufletul netulburat de prejudecăţi puterea de a înţelege. Cunoaşterea se ridică din inconştient în întâmpinarea realităţilor spirituale găsite de altul. Şi această întâmpinare nu este o credinţă oarbă, ci acţiunea justă a raţiunii umane sănătoase. În această înţelegere sănătoasă ar trebui să vedem un punct de plecare mult mai bun, chiar şi pentru cunoaşterea personală a lumii spirituale, decât dubioasele „adânciri" mistice şi alte asemenea lucruri, în care adesea se crede că se poate găsi ceva mai bun decât în ceea ce poate recunoaşte raţiunea umană sănătoasă din ceea ce îi oferă adevărata cercetare spirituală.

Nu putem stărui îndeajuns asupra faptului că este foarte necesar ca acela care vrea să-şi dezvolte facultăţile superioare de cunoaştere să întreprindă o serioasă muncă de gândire. Trebuie să stăruim cu atât mai mult asupra acestui lucru, cu cât mai mulţi oameni care vor să devină „văzători" dispreţuiesc tocmai această muncă de gândire serioasă şi plină de renunţare. Ei spun, „gândirea" nu-mi poate ajuta la nimic; aici este vorba de „senzaţie", de „sentiment" sau de ceva asemănător. Faţă de această atitudine trebuie să spunem că *nimeni* nu poate deveni un „văzător" într-un sens mai înalt (adică adevărat), dacă nu s-a deprins mai întâi cu viaţa de gândire. În această privinţă, la multe persoane joacă un rol nefast o anumită comoditate lăuntrică. Ele nici nu-şi dau seama de această comoditate deoarece ea se îmbracă într-un dispreţ pentru „gândirea abstractă", pentru „speculaţiile

sterile” ş.a.m.d. Dar a confunda gândirea cu depănarea unui şir de gânduri abstracte şi sterile înseamnă a o aprecia greşit. Această „gândire abstractă” poate uşor ucide cunoaşterea suprasensibilă; dar gândirea plină de viață poate să-i devină temelie. Ar fi, desigur, mult mai comod dacă s-ar putea ajunge la darul superior al vederii ocolind munca de gândire. Acest lucru, de bună seamă, l-ar dori mulți. Dar pentru a ajunge la vederea spirituală este nevoie de o tărie lăuntrică, de o siguranță sufletească la care numai gândirea poate conduce. De altfel, fără ea se ajunge numai la imagini neesențiale care pâlpâie ici şi acolo, la un joc sufletesc zăpăcitor care, ce-i drept, place multora, dar care nu are nimic de-a face cu o adevărată pătrundere în lumile superioare. – Dacă ne mai gândim apoi ce trăiri pur spirituale au loc în omul care pătrunde cu adevărat în lumea superioară, atunci vom înțelege că lucrurile mai au şi un alt aspect. „Văzătorul” are nevoie de o viață sufletească absolut *sănătoasă*. Şi nu există o mai bună cultivare a acestei sănătăți decât gândirea adevărată. Această sănătate poate fi chiar serios periclitată dacă exercițiile pentru a ajunge la dezvoltarea superioară nu sunt clădite pe gândire. Pe cât este de adevărat că pe un om care gândeşte sănătos şi corect darul vederii îl va face şi mai sănătos şi mai destoinic pentru viață decât este fără ea, tot atât de adevărat este că orice dorință de dezvoltare care ocoleşte strădania de gândire, orice visătorie în acest domeniu, înlesnesc atât înclinarea spre fantastic, cât şi o falsă atitudine față de viață. Nimeni nu trebuie să se teamă de ceva dacă vrea să se ridice la cunoaşterea superioară prin respectarea celor descrise aici; dar această ridicare trebuie să se facă numai prin respectarea acestor premise. *Aceste* premise au de-a face numai cu sufletul şi cu spiritul omului; de aceea, este absurd să se vorbească despre o influență dăunătoare asupra sănătății trupeşti, dacă se respectă aceste premise.

Necredința neîntemeiată este, în orice caz, dăunătoare. Căci ea acționează în cel ce primeşte ca o putere de respingere. Ea îl împiedică să primească gândurile fecunde. Pentru deschiderea simțurilor superioare nu este deloc necesară credința oarbă, dar este neapărat necesară asimilarea lumii de gânduri a ştiinței spirituale. Cercetătorul spiritual cere discipolului său următoarele: Tu *nu trebuie să crezi* în cele ce îți spun, ci să le *gândeşti*, să faci din acestea conținutul propriei tale lumi de gândire, şi atunci gândurile mele, ele însele, vor

acționa în tine în aşa fel încât vei recunoaşte adevărul lor. Aceasta este atitudinea cercetătorului spiritual. El dă impulsul; puterea de a înțelege adevărul porneşte din interiorul celui care primeşte. Şi în acest sens ar trebui abordate viziunile ştiinței spirituale. Cel care face efortul de a-şi adânci gândirea în ele poate fi sigur că acestea îl vor duce mai curând sau mai târziu la propria contemplare.

În cele spuse este deja indicată o primă însuşire pe care trebuie să o dezvolte în el cel ce vrea să ajungă la propria vedere a realităților superioare. Este *dăruirea fără rezerve*, *nepărtinitoare*, față de ceea ce ne poate revela viața umană sau chiar lumea din afara omului. Cel care se apropie din capul locului de o realitate a lumii cu judecata pe care o aduce cu sine din viața sa de până atunci, acela, printr-o asemenea judecată, se închide față de influența liniştită, multilaterală, pe care această realitate o poate exercita asupra lui. Discipolul trebuie să fie capabil în orice clipă să se transforme într-un vas cu totul gol, în care să se poată revărsa lumea străină. Numai acele clipe în care tace orice judecată, orice critică provenită din noi înşine, sunt clipe de cunoaştere. Aşa de pildă, când stăm în fața unui om nu are nici o importanță dacă suntem mai înțelepți decât el. Chiar şi copilul cel mai neştiutor poate revela ceva celui mai mare înțelept. Şi dacă acesta se apropie de copil cu judecata sa, oricât de înțeleaptă ar fi ea, atunci înțelepciunea sa se interpune ca un geam mat în fața celor ce trebuie să-i reveleze copilul.* Pentru a ajunge la această dăruire față de revelațiile lumii străine lui, omul trebuie să tindă spre o totală abnegație lăuntrică. Şi când omul se cercetează pentru a vedea în ce măsură e capabil de această dăruire, atunci va face descoperiri uimitoare cu privire la sine însuşi. Dacă cineva vrea să păşească pe calea cunoaşterii superioare, el trebuie să se exerseze pentru a se putea stinge, în orice clipă, pe sine însuşi cu toate prejudecățile sale. Şi pe măsură ce el se stinge, celălalt element se revarsă în el. Numai un înalt grad de asemenea dăruire de sine altruistă face posibilă preluarea realităților spirituale superioare, care pretutindeni îl înconjoară pe om. Această însuşire se poate dezvolta conştient. Aşa de pildă să încercăm să ne

---

* Se vede bine chiar din această indicație că în cazul cerinței de „dăruire fără rezervă” nu este vorba de eliminarea judecății personale sau de dăruirea prin credință oarbă. Căci acestea nu ar avea nici un sens față de un copil.

abținem de la orice judecată față de oamenii din jurul nostru. Să stingem în noi criteriul de atractiv şi de respingător, de prost şi de deştept, pe care suntem obişnuiți să-l aplicăm; şi să încercăm să înțelegem oamenii numai din ei înşişi, fără acest criteriu. Cele mai bune exerciții se pot face cu oamenii față de care avem o aversiune. Să înăbuşim cu toată puterea această aversiune şi să lăsăm să acționeze asupra noastră, fără părtinire, tot ce fac ei. – Sau dacă ne aflăm într-o ambianță care ne inspiră o judecată sau alta, să înăbuşim în noi această judecată şi să ne expunem nepărtinitori impresiilor.[**] – Să lăsăm *să ne* vorbească obiectele şi evenimentele mai mult decât să vorbim noi despre ele. Să extindem acest exercițiu şi asupra lumii gândurilor noastre. Să înăbuşim *în noi* ceea ce plăsmuieşte un gând sau altul, şi să lăsăm ca gândurile să fie provocate exclusiv de ceea ce este în afara noastră. – Numai când aceste exerciții sunt făcute cu cea mai sfântă seriozitate şi perseverență ele duc la țelurile superioare ale cunoaşterii. Cine subapreciază asemenea exerciții nu ştie nimic despre valoarea lor. Iar cel care are experiență în asemenea lucruri ştie că dăruirea de sine şi nepărtinirea sunt cu adevărat producătoare de putere. După cum căldura, care se produce în cazanul de aburi, se transformă în forța motrice a locomotivei, tot astfel şi practicarea dăruirii de sine spirituale altruiste se transformă în om în puterea vederii în lumile spirituale.

Prin acest exercițiu omul devine capabil să preia tot ceea ce-l înconjoară. Dar capacității de preluare trebuie să i se adauge şi o apreciere justă a lucrurilor. Cât timp omul are încă tendința de a se supraaprecia pe sine în detrimentul lumii care-l înconjoară, el îşi amână accesul la cunoaşterea superioară. Cel care, față de orice lucru sau eveniment, se dă cu totul plăcerii sau durerii pe care acestea *i* le procură, acela este prins într-o asemenea supraapreciere a sa. Căci prin plăcerea *sa* şi prin durerea *sa* nu află nimic despre lucruri, ci doar ceva despre sine însuşi. Dacă simt simpatie pentru un om, atunci simt mai întâi numai relația *mea* cu acel om. Dacă judecata

---

[**] Această dăruire nepărtinitoare nu are nimic de-a face cu „credința oarbă”. Nu este vorba să credem orbeşte în ceva, ci să nu punem „judecata oarbă” în locul impresiei vii.

mea, conduita mea depind numai de acest sentiment de plăcere, de simpatie, atunci pun caracterul meu personal pe primul plan; îl impun lumii. Eu vreau să mă încadrez în lume aşa cum sunt, şi nu vreau să primesc nepărtinitor această lume în mine şi să o las să se manifeste în sensul forţelor care acţionează în ea. Cu alte cuvinte: nu rabd decât ceea ce corespunde specificului meu. Exercit o forţă de respingere faţă de tot restul. Atât timp cât omul este prins în lumea simţurilor, el acţionează mai ales respingând toate influenţele care nu sunt accesibile simţurilor. Discipolul trebuie să dezvolte în sine însuşirea de a se comporta faţă de lucruri şi oameni ţinând seama de particularităţile acestora, apreciind toate după valoarea şi însemnătatea lor. Simpatia şi antipatia, plăcerea şi neplăcerea trebuie să joace roluri cu totul noi. Nu poate fi vorba ca omul să le stârpească, să devină insensibil faţă de simpatie şi de antipatie. Dimpotrivă, cu cât va dezvolta în el facultatea de a nu lăsa să urmeze după fiecare simpatie şi antipatie o judecată, o acţiune, cu atât va dezvolta mai mult în sine o sensibilitate mai subtilă. Va afla că simpatiile şi antipatiile îmbracă o formă superioară atunci când le ţine în frâu în forma în care ele se găsesc deja în el. Chiar şi obiectul care la început pare cel mai antipatic are calităţi ascunse; el le manifestă când omul nu-şi urmează simţurile sale egoiste în comportamentul său. Cine s-a format în acest sens, acela are, în toate privinţele, o sensibilitate mai subtilă decât altul, pentru că nu se lasă ispitit de sine însuşi la nereceptivitate. Orice înclinaţie căreia ne supunem orbeşte ne toceşte capacitatea de a vedea lumea înconjurătoare în adevărata lumină. Urmând înclinaţiilor noastre, ne impunem oarecum lumii înconjurătoare, în loc de a ne expune ei ca să-i simţim valoarea.

Şi dacă omul nu mai are răspunsul său egoist, comportarea sa egoistă faţă de fiecare plăcere şi durere, simpatie şi antipatie, atunci devine, de asemenea, independent şi de impresiile *schimbătoare* ale lumii exterioare. Plăcerea pe care ne-o procură un lucru ne face să depindem imediat de el. Ne pierdem în el. Un om care, în funcţie de impresiile schimbătoare, se pierde în bucurie sau în durere, nu poate umbla pe calea cunoaşterii spirituale. El trebuie să întâmpine *cu calm* plăcerea şi durerea. Va înceta atunci să se piardă în ele; în schimb, va începe să le înţeleagă. O plăcere căreia mă dăruiesc cu totul îmi absoarbe existenţa în chiar clipa în care mă dăruiesc ei. De plăcere eu

trebuie să mă folosesc, însă numai pentru a ajunge prin ea la înțelegerea lucrului care îmi procură această plăcere. Esențial să nu fie pentru mine *faptul că* lucrul acesta îmi procură plăcere. Eu trebuie să simt plăcerea şi, prin intermediul plăcerii, *esența* lucrului. Plăcerea să fie pentru mine numai vestitorul faptului că în acel obiect se găseşte o însuşire care poate produce plăcere. Trebuie să învăț să recunosc această însuşire. Dacă mă opresc la plăcere, dacă mă las cu totul cuprins de ea, nu fac altceva decât să mă trăiesc pe mine însumi; dacă plăcerea este pentru mine numai ocazia de a trăi o însuşire a lucrului, atunci, prin această trăire, mă îmbogățesc lăuntric. Plăcerea şi neplăcerea, bucuria şi durerea trebuie să fie pentru cercetător *prilejul* prin care el învață de la lucruri. Prin aceasta, cercetătorul nu devine insensibil la plăcere şi la durere; dar el se ridică deasupra lor, pentru ca ele să-i reveleze natura lucrurilor. Cel care se dezvoltă în această direcție învață să înțeleagă ce îndrumători sunt plăcerea şi durerea. El va simți împreună cu orice ființă, şi în felul acesta va primi revelarea interiorului ființei. Cercetătorul nu-şi spune niciodată numai: ah, cât sufăr, cât mă bucur, ci întotdeauna: cum vorbeşte suferința, cum vorbeşte bucuria. El se oferă pentru a lăsa să acționeze asupra lui plăcerea şi bucuria lumii exterioare. Prin aceasta se dezvoltă în om un mod cu totul nou de a se situa față de lucruri. Înainte, omul făcea ca o impresie sau alta să fie urmată de o acțiune sau alta, numai deoarece impresiile îl bucurau sau îi produceau neplăcere. Acum însă, plăcerea şi neplăcerea devin şi organele prin care lucrurile îi spun cum sunt ele, conform esenței lor. Din simple sentimente, plăcerea şi durerea devin *în el* organe de simț prin care percepe lumea exterioară. După cum ochiul nu acționează el însuşi când vede ceva, ci lasă mâinii această misiune, tot astfel plăcerea şi durerea, în măsura în care cercetătorul spiritual le foloseşte ca mijloace de cunoaştere, nu provoacă nimic, ci ele primesc impresii, iar ceea ce este aflat prin intermediul plăcerii şi al neplăcerii determină acțiunea. Dacă omul cultivă plăcerea şi neplăcerea în aşa fel încât ele devin organe de transmitere, atunci ele clădesc în suflet organele propriu-zise prin care i se deschide lumea sufletească. Ochiul nu poate fi de folos corpului decât prin faptul că este un organ de transmitere a impresiilor sensibile; plăcerea şi durerea vor deveni *ochi sufleteşti* dacă vor înceta să aibă

valoare numai în sine şi vor începe să reveleze propriului suflet, sufletul altuia.

Prin însuşirile amintite, cunoscătorul ajunge în situaţia de a lăsa să acţionează asupra sa ceea ce există în mod real în lumea înconjurătoare, fără influenţe perturbatoare datorate particularităţilor sale. Însă trebuie, de asemenea, să se integreze în mod just în lumea spirituală înconjurătoare deoarece, ca fiinţă gânditoare, el este cetăţean al lumii spirituale. El poate fi cetăţean al lumii spirituale în mod just numai dacă în timpul cunoaşterii spirituale dă gândurilor sale un curs corespunzător legilor eterne ale adevărului, legilor ţării spiritului. Căci numai astfel poate acţiona asupra lui această ţară şi îi poate revela realităţile ei. Omul nu ajunge la adevăr dacă se lasă condus numai de gândurile ce trec continuu prin Eul său. Căci aceste gânduri iau în acest caz un curs care le este impus prin faptul că ajung la existenţă în cadrul naturii trupeşti. Lumea gândurilor unui om care se mărgineşte, în primă instanţă, la o activitate spirituală condiţionată de creierul fizic, se prezintă ca fiind lipsită de reguli şi încâlcită. Apare un gând care se întrerupe, fiind înlocuit de un altul. Cel care ascultă cu atenţie conversaţia a doi oameni, cel care se observă pe sine însuşi cu nepărtinire, acela îşi va putea face o reprezentare despre acest noian de gânduri pasagere, care vin şi trec. Atât timp cât omul nu se ocupă decât de îndatoririle vieţii fizice, faptele realităţii vor corecta întotdeauna cursul încâlcit al gândurilor sale. Pot să gândesc oricât de încâlcit: viaţa de toate zilele impune faptelor mele legile care corespund realităţii. Imaginea pe care mi-o formez în gând despre un oraş poate îmbrăca o formă dintre cele mai neclare: de îndată ce vreau să parcurg un drum prin acel oraş, trebuie să mă supun realităţilor existente. Mecanicul poate intra în atelierul său având în cap ideile cele mai incoerente; legile maşinilor sale îl vor face să ia măsurile corecte. În cadrul lumii sensibile, realităţile corectează continuu gândirea. Dacă îmi fac o părere falsă despre un fenomen fizic sau despre forma unei plante, atunci mă întâmpină realitatea şi îmi readuce gândul pe drumul cel drept. Cu totul altfel stau lucrurile când este vorba de relaţia mea cu domeniile superioare ale existenţei. Ele mi se dezvăluie numai dacă pătrund în lumile lor cu o gândire deja sever disciplinată. Aici gândirea va trebui să-mi dea impulsul cel just, cel sigur, altfel nu voi găsi căile corespunzătoare. Căci legile

spirituale care se manifestă în aceste lumi nu sunt condensate până la manifestare fizic-sensibilă şi nu exercită aşadar asupra mea constrângerea caracterizată. Eu mă pot supune acestor legi numai dacă ele sunt înrudite cu ale mele proprii, ca legi ale unei ființe gânditoare. Aici va trebui să-mi fiu eu însumi un îndrumător sigur. Aşadar cunoscătorul trebuie să-şi transforme gândirea într-o gândire sever disciplinată. Gândurile sale trebuie treptat să se dezvețe cu desăvârşire de a lua cursul gândirii de toate zilele. În întreaga lor desfăşurare, ele trebuie să preia caracterul lăuntric al lumii spirituale. El trebuie să se poată observa în această direcție şi să fie stăpân pe sine. Să nu i se înşire în mod arbitrar un gând lângă alt gând, ci să se alăture numai în conformitate cu conținutul strict al lumii gândurilor. Trecerea de la o reprezentare la alta trebuie să corespundă legilor severe ale gândirii. Ca gânditor, omul trebuie să reprezinte mereu, într-o anumită măsură, o imagine a acestor legi ale gândirii. Să-şi interzică orice reprezentare care nu decurge din aceste legi. Când îi iese în cale un gând favorit, să-l respingă, dacă acest gând tulbură mersul ordonat al gândirii sale. Dacă vreun sentiment personal vrea să impună gândurilor sale o direcție care nu le este inerentă, el trebuie să-l reprime. – Platon a cerut de la cei care doreau să intre în şcoala sa să parcurgă mai întâi un curs de matematică. Şi matematica, prin legile ei severe, care nu se conduc după cursul zilnic al fenomenelor sensibile, este, într-adevăr, o bună pregătire pentru cel care caută cunoaşterea. Dacă omul vrea să progreseze în ea, trebuie să îndepărteze de la sine orice element arbitrar personal, orice dezorganizare. Cel care caută cunoaşterea se pregăteşte pentru menirea sa prin faptul că învinge în mod voit orice element arbitrar care domină în gândire şi este activ prin sine însuşi. El învață să urmeze numai cerințele gândirii. Şi astfel trebuie să învețe el să procedeze în orice gândire care se pune în serviciul cunoaşterii spirituale. Această *viață de gândire* trebuie să fie ea însăşi o imagine a judecăților şi a concluziilor matematice nepărtinitoare. El trebuie să se străduiască, oriunde ar merge sau s-ar afla, să poată gândi în acest fel. Atunci în el se vor revărsa legitățile lumii spirituale care trec fără să lase vreo urmă pe lângă el şi prin el dacă gândirea sa are caracteristica cotidianului şi confuziei. Gândirea ordonată îl va duce, pornind de la puncte de plecare sigure, la cele mai ascunse adevăruri. Dar aceste indicații nu trebuie să fie luate în

mod unilateral. Deşi matematica produce o bună disciplinare a gândirii, se poate ajunge la o gândire pură, sănătoasă, plină de viață, şi fără matematică.

Cel care caută cunoaşterea trebuie să se străduiască să obțină şi pentru acțiunile sale ceea ce năzuieşte pentru gândire. Acestea trebuie să poată urma legile frumosului nobil şi ale adevărului etern, fără a suferi influențe perturbatoare din partea personalității sale. Aceste legi trebuie să-i poată da direcția. Dacă întreprinde o acțiune pe care o recunoaşte a fi justă, şi simțirea sa personală nu este satisfăcută de această acțiune, el nu trebuie să abandoneze calea pe care a păşit, *din această cauză*. Dar nu trebuie nici să o urmeze doar pentru că-i aduce bucurie, dacă descoperă că nu este în concordanță cu legile frumosului veşnic şi ale adevărului. În viața de toate zilele oamenii se lasă determinați în acțiunile lor de ceea ce îi satisface în mod personal şi de ceea ce le aduce *lor* roade. Prin aceasta, ei impun punctul de vedere al personalității lor cursului fenomenelor lumii. Ei nu împlinesc adevărul, care este înscris în legile lumii spirituale, ci cerințele bunului lor plac. Acționăm în sensul lumii spirituale abia atunci când urmăm numai legile acestei lumi. Din ceea ce se înfăptuieşte pornind doar de la personalitate nu rezultă puteri care să poată constitui o bază pentru cunoaşterea spirituală. Cel ce caută cunoaşterea nu poate întreba numai: ce îmi aduce roade, cum pot avea succes, ci el trebuie să poată întreba şi: ce am recunoscut a fi binele? Renunțarea la roadele acțiunilor care vizează personalitatea, renunțarea la tot ce este arbitrar: acestea sunt legile severe pe care trebuie să şi le poată trasa el însuşi. Atunci el păşeşte pe căile lumii spirituale şi întreaga sa ființă se pătrunde de aceste legi. El se eliberează față de orice constrângere a lumii senzoriale: Omul-spirit din el se ridică din învelişul sensibil. Astfel progresează spre cele spirituale, astfel se spiritualizează pe sine însuşi. Nu se poate spune: la ce-mi folosesc toate intențiile de a urma numai legile adevărului dacă mă înşel poate asupra acestui adevăr? Esențială este strădania, atitudinea lăuntrică. Chiar şi cel care greşeşte are în strădania sa spre adevăr o putere care îl abate de la calea greşită. Dacă se află în eroare, această putere îl cuprinde şi îl duce pe căile adevărului. Chiar obiecția „pot să mă şi înşel” este necredință stânjenitoare. Ea arată că omul nu are nici o încredere în puterea adevărului. Esențialul este tocmai ca omul să nu-şi fixeze

țeluri din punctul său de vedere egoist, ci să se dăruiască dezinteresat şi să se lase condus de spirit. Nu voința umană egoistă poate să dea prescripții adevărului, ci *acest adevăr însuşi* trebuie să ajungă suveran în om, să-i pătrundă întreaga ființă şi să facă din el o imagine a legilor eterne ale țării spiritului. El trebuie să se umple cu aceste legi eterne pentru a le lăsa să se reverse în viață. – Aşa cum cel care caută cunoaşterea trebuie să fie stăpân pe gândirea sa, el trebuie să poată fi stăpân şi pe voința sa. El devine, prin aceasta, absolut modest – lipsit de aroganță –, un mesager al lumii adevărului şi frumosului. Astfel, devenit mesager al acestei lumi, el ajunge să fie participant la lumea spirituală. Şi prin aceasta el se înalță pe scara evoluției din treaptă în treaptă. Căci numai prin contemplare nu se poate ajunge la viața spirituală, la ea trebuie să ajungem prin trăire.

Dacă cel care caută cunoaşterea respectă aceste legi, atunci trăirile sufleteşti care se referă la lumea spirituală vor lua în el o formă cu totul nouă. El nu va mai trăi numai *în ele.* Ele nu vor avea însemnătate numai pentru viața sa proprie. Ele vor deveni percepții sufleteşti ale lumii superioare. În sufletul său, sentimentele, plăcerea şi neplăcerea, bucuria şi durerea devin organe sufleteşti, după cum ochii şi urechile nu duc în corpul său numai o viață pentru sine ci, în mod altruist, lasă să treacă prin ele impresiile exterioare. Şi, prin aceasta, cel care caută cunoaşterea dobândeşte *calm* şi *siguranță* în structura sa sufletească, însuşiri necesare pentru cercetarea în lumea spirituală. O mare plăcere nu-l va mai face doar să chiuie, ci îi va putea vesti însuşirile lumii, care mai înainte i-au scăpat din vedere. El va rămâne liniştit; şi prin această linişte i se vor revela caracteristicile entităților care îi aduc plăcerea. O durere nu-l va mai umple doar de întristare, ci îi va putea spune şi ce însuşiri are ființa care îi produce durere. După cum ochiul nu doreşte nimic pentru el, ci îi arată omului direcția drumului pe care trebuie să apuce, tot astfel şi plăcerea şi durerea vor călăuzi în mod sigur sufletul pe calea sa. Aceasta este starea de echilibru sufletesc la care trebuie să ajungă cunoscătorul. Cu cât plăcerea şi durerea se vor epuiza mai puțin în valurile pe care ele le aruncă în viața lăuntrică a cunoscătorului, cu atât mai mult vor forma ele ochii pentru lumea suprasensibilă. Atât timp cât omul trăieşte în plăcere şi durere, el nu *cunoaşte* prin ele. Când învață să trăiască *prin* ele, când elimină din ele sentimentul de sine, atunci ele devin orga-

nele sale de percepție; atunci, el vede prin ele, atunci cunoaşte prin ele. Este o greşeală să se creadă că în felul acesta cunoscătorul devine un om sec, arid, care nu mai simte nici plăcerea şi nici suferința. Plăcerea şi suferința există şi în el, dar atunci când el cercetează lumile spirituale, ele îmbracă o altă formă; ele au devenit „ochi şi urechi".

Atât timp cât trăim cu lumea în mod personal, lucrurile îşi dezvăluie numai ceea ce le leagă de personalitatea noastră. Dar aceasta este numai partea lor trecătoare. Dacă ne retragem noi înşine din ceea ce este trecător în noi şi dacă trăim în partea noastră nepieritoare cu sentimentul nostru de sine, cu „Eul" nostru, atunci părțile trecătoare din noi devin pentru noi mijlocitoare, şi ceea ce ni se dezvăluie prin ele este ceva netrecător, este partea veşnică a lucrurilor. Cunoscătorul trebuie să poată dezvolta relația între propria *sa* ființă veşnică şi veşnicul din lucruri. Chiar înainte de a face alte exerciții de felul celor descrise, şi chiar şi în timpul practicării lor, el trebuie să-şi îndrepte atenția asupra acestei părți netrecătoare a lucrurilor. Dacă observ o piatră, o plantă, un animal, un om, trebuie să-mi pot aduce aminte că, în toate acestea, se exprimă ceva etern. Trebuie să-mi pot pune întrebarea: Ce trăieşte oare ca element veşnic în piatra trecătoare, în omul trecător? Ce va dăinui din fenomenul sensibil, trecător? – Să nu credem cumva că această direcție dată spiritului spre cele veşnice ar stinge în noi privirea devotată şi simțul pentru însuşirile vieții de zi cu zi şi că ne-ar înstrăina de realitatea nemijlocită. Dimpotrivă, fiecare frunză, fiecare gândăcel ne vor dezvălui nenumărate taine când îndreptăm spre ele nu numai *ochiul* nostru ci, *prin ochi*, şi spiritul nostru. Fiecare sclipire, fiecare nuanță de culoare, fiecare cadență sonoră vor rămâne vii şi perceptibile simțurilor, nimic nu se va pierde; numai că li se va adăuga o nemărginită viață nouă. Iar cel care nu ştie să observe cu ochiul lucrurile cele mai mici, acela nu va ajunge decât la gânduri şterse, anemice, dar nu la contemplarea spirituală. – Totul depinde de *starea de spirit* pe care ne-o dobândim în această privință. Cât de departe vom putea progresa, aceasta depinde de facultățile noastre. Nu avem de făcut decât să procedăm în mod corect şi să lăsăm tot restul în grija evoluției. La început trebuie să ne mulțumim a ne îndrepta privirea asupra părții nepieritoare a lucrurilor. Făcând astfel, *tocmai prin aceasta* ni se va deschide cunoaşterea a

ceea ce este durabil. Trebuie să aşteptăm până ce ni se dă. Şi, la timpul potrivit, i se va da fiecărui om care aşteaptă cu răbdare şi – lucrează. – Făcând asemenea exerciții, omul observă în curând ce transformare puternică se petrece cu el. El învață să considere fiecare lucru important sau neimportant numai când a recunoscut raportul acestui lucru cu un element durabil, etern. El ajunge la un alt mod de a evalua şi de a prețui lumea decât cel pe care îl avea înainte. Simțirea sa intră într-un alt raport cu întreaga lume înconjurătoare. Ceea ce este trecător nu-l mai atrage ca înainte numai prin el însuşi; acesta devine, de asemenea, o parte componentă şi un simbol al Veşnicului. Iar el învață să iubească acest Veşnic ce trăieşte în toate lucrurile. Acesta îi devine familiar, aşa cum mai înainte îi era familiar efemerul. Dar prin aceasta el nu se înstrăinează de viață, ci el învață să prețuiască orice lucru conform adevăratei sale importanțe. Chiar şi nimicurile deşarte ale vieții nu vor trece pe lângă el fără urme; dar, pe măsură ce caută spiritualul, omul nu se va mai pierde în ele, ci le va recunoaşte în valoarea lor limitată. El le va vedea în lumina cea adevărată. E rău cunoscător cel care ar vrea să umble numai pe la înălțimile norilor şi să piardă astfel viața. Un adevărat cunoscător va şti ca de pe culmea pe care se găseşte, printr-o vedere de ansamblu limpede şi printr-o simțire justă pentru toate, să pună orice lucru la locul său.

Astfel, cunoscătorului i se deschide posibilitatea să nu mai urmeze exclusiv influențele incalculabile ale lumii exterioare, care îi mână voința când încoace, când încolo. El a privit prin cunoaştere în esența veşnică a lucrurilor. Prin transformarea lumii sale lăuntrice, el are în sine facultatea de a percepe această esență veşnică. Următoarele gânduri dobândesc o importanță deosebită pentru cunoscător. Când acționează din sine, el este conştient că acționează din esența veşnică a lucrurilor. Căci lucrurile îşi exprimă în *el* această esență a lor. Aşadar el acționează în sensul ordinii eterne a lumii când îşi conduce acțiunea din acest element etern care trăieşte în el. Ştie că prin aceasta încetează a mai fi mânat de lucruri; ştie că el le mână acum conform legilor sădite în ele însele şi care au devenit legile propriei sale esențe. Această acțiune din lăuntru nu poate fi decât un ideal spre care se tinde. El nu poate fi atins decât într-un viitor îndepărtat. Dar cunoscătorul trebuie să aibă voința de a vedea în mod clar această cale.

Aceasta este *voința* sa *spre libertate*. Căci libertate înseamnă a acționa din tine însuți. Şi are dreptul să acționeze din sine însuşi numai acela care îşi preia din cele veşnice motivele acțiunilor. Ființa care nu face acest lucru acționează din alte motive decât acelea care sunt sădite în lucruri. Aşa ceva este contrar ordinii lumii. Şi aceasta, în mod necesar, va triumfa atunci asupra sa. Aceasta înseamnă că, în ultimă instanță, scopurile pe care le-a fixat voinței sale nu se pot împlini. Acea ființă nu poate deveni liberă. Bunul plac al unei ființe individuale se nimiceşte el însuşi prin efectul acțiunilor sale.

*

Cel care poate să acționeze în acest fel asupra vieții sale lăuntrice se ridică din treaptă în treaptă în cunoaşterea spirituală. Rodul exercițiilor sale va fi faptul că percepției sale spirituale i se vor deschide anumite perspective în lumea suprasensibilă. El învață sensul just al adevărurilor referitoare la această lume; şi va afla confirmarea lor prin experiență proprie. Această treaptă o dată atinsă, de el se apropie ceva ce nu poate deveni trăire decât pe această cale. Într-un anumit mod, al cărui sens îl poate înțelege în mod clar abia acum, îi va fi împărtăşită aşa-numita inițiere de către „marile puteri spirituale conducătoare ale neamului omenesc”. El devine „discipol al înțelepciunii”. Cu cât vom vedea mai puțin într-o astfel de inițiere ceva care să constea în relații omeneşti exterioare, cu atât vom avea o idee mai corectă despre ea. Aici nu putem decât să sugerăm ceea ce i se întâmplă cunoscătorului. El dobândeşte o patrie nouă. El devine prin aceasta cetățean conştient în lumea suprasensibilă. Izvorul înțelegerii spirituale care se revarsă în el provine acum dintr-un loc mai înalt. De acum înainte lumina cunoaşterii nu-l mai luminează din exterior, ci el însuşi este strămutat în punctul-izvor al acestei lumini. Enigmele pe care le pune lumea primesc în el o lumină nouă. De acum înainte el nu mai vorbeşte cu lucrurile plăsmuite de spirit, ci cu spiritul plăsmuitor însuşi. Viața proprie a personalității, în clipele de cunoaştere spirituală, nu mai există decât pentru a fi un simbol conştient al Veşnicului. Îndoielile despre existența spiritului, care mai puteau să se ivească în el înainte, dispar; căci nu se poate îndoi decât acela pe care lucrurile îl amăgesc cu privire la spiritul care domneşte în ele. Şi deoarece „discipolul înțelepciunii” a putut conversa cu spiritul însuşi,

va dispărea pentru el orice formă falsă sub care îşi închipuise mai înainte spiritul. Forma falsă sub care ne închipuim spiritul este superstiție. Inițiatul se află dincolo de superstiție, căci el ştie care este adevărata înfățişare a spiritului. *Eliberarea* de prejudecățile personalității, de îndoieli şi de superstiție, acestea sunt caracteristicile aceluia care s-a ridicat la gradul de Discipol pe calea cunoaşterii. Nu trebuie să confundăm această unire a personalității cu viața spirituală generală, cu o contopire nimicitoare a personalității în „Spiritul universal". O astfel de „dispariție" nu are loc în cazul unei adevărate dezvoltări a personalității. Aceasta se menține ca personalitate în raportul pe care îl stabileşte cu lumea spirituală. Nu are loc o înfrângere a personalității, ci o mai înaltă dezvoltare a ei. Dacă vrem să avem un simbol al acestei coincideri dintre spiritul individual şi Spiritul universal, atunci nu trebuie să alegem imaginea a diferite cercuri care se suprapun pe un singur cerc, pentru a se pierde în el, ci trebuie să alegem imaginea mai multor cercuri care au fiecare o culoare bine definită. Aceste cercuri de culori diferite se suprapun, dar *fiecare* nuanță particulară îşi păstrează entitatea în cadrul întregului. Nici una nu îşi pierde deplinătatea puterilor sale proprii.

Nu vom continua aici cu descrierea „căii". Ea este dată, în măsura posibilului, în cartea mea «Ştiința ocultă în rezumat», care este continuarea acestei cărți.

Cele spuse aici despre calea cunoaşterii spirituale pot conduce foarte uşor, *printr-o înțelegere greşită*, la concluzia falsă că în această cale se recomandă stări sufleteşti care ar duce la o îndepărtare de trăirea nemijlocită, plină de bucurie şi putere activă a existenței. Față de această obiecție trebuie să accentuăm că acea stare a sufletului, care îl face capabil să trăiască în mod nemijlocit realitatea spiritului, nu poate fi extinsă asupra întregii vieți ca o cerință generală. Pentru cercetările sale, cercetătorul existenței spirituale poate dobândi puterea de a-şi sustrage sufletul de la realitatea fizică sensibilă fără ca această sustragere să facă din el, în general, un înstrăinat de lume. – Dar trebuie să recunoaştem, pe de altă parte, că o cunoaştere a lumii spirituale, nu numai aceea pe care o dobândim urmând calea cunoaşterii ci şi aceea pe care o dobândim asimilând adevărurile ştiinței spirituale cu rațiunea umană sănătoasă şi liberă de prejudecăți, duce la o moralitate superioară, la o cunoaştere a existenței fizice în conformi-

tate cu adevărul, la siguranță în viață şi la sănătate sufletească lăuntrică.

UNELE OBSERVAȚII ȘI COMPLETĂRI

Referitor la pagina 28. Vorbind despre „simțul tactil” al organismelor inferioare, nu vrem să înțelegem prin acest cuvânt ceea ce se desemnează prin el în expunerile obişnuite despre „simțuri”. Din punctul de vedere al ştiinței spiritului s-ar putea obiecta multe împotriva justificării acestei expresii. Prin „simț tactil” vrem să înțelegem aici mai curând o *conştientizare generală* a unei impresii exterioare, în opoziție cu conştientizarea specială care constă în văz, auz ş.a.m.d.

Referitor la pagina 28. A vorbi despre „forța vitală” era considerat încă acum câtva timp ca o dovadă de spirit neştiințific. Astăzi începe să se manifeste din nou, ici şi colo, în ştiință, o tendință în favoarea ideii unei asemenea „forțe vitale”, aşa cum fusese admisă în timpuri mai vechi. Totuşi, cel care pătrunde bine mersul evoluției ştiințifice actuale va vedea că cei care nu vor să ştie nimic despre „forța vitală” au o logică mai consecventă. „Forța vitală” nu face parte deloc din ceea ce se numeşte astăzi „forță a naturii”. Astfel încât cei ce nu vor să se ridice deasupra obişnuințelor de gândire şi a modurilor de reprezentare ale ştiințelor curente nu ar trebui să vorbească despre o „forță vitală”. Numai felul de a gândi şi premisele „ştiinței spiritului” fac posibilă o apropiere fără contradicții de aceste lucruri. Chiar şi gânditorii care vor să-şi întemeieze concepțiile numai pe datele ştiinței naturale au părăsit în prezent credința care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu voia să admită pentru explicarea fenomenului vieții decât forțele care sunt active şi în natura lipsită de viață. Scrierea unui naturalist atât de important ca Oskar Hertwig, intitulată «Devenirea organismelor. O combatere a teoriei hazardului a lui Darwin» este o apariție ştiințifică profund lămuritoare. Ea combate accepția conform căreia simpla corelare a legilor pur fizice şi chimice poate plăsmui viul. De asemenea, este important că, în aşa-numitul neovitalism, se relevă concepția care admite existența unor forțe deosebite în ființele vii, aşa cum făceau vechii adepți ai

„forței vitale”. Dar în acest domeniu nimeni nu va putea trece dincolo de nişte noțiuni schematice şi abstracte dacă nu poate recunoaşte ceea ce este activ în viu, dincolo de forțele anorganice, nu este accesibil decât unei percepții care se ridică la *contemplarea* suprasensibilului. Aici nu este vorba să continuăm după aceleaşi metode cunoaşterea ştiinței naturale, aplicată domeniului anorganic, ci să dobândim un alt mod de cunoaştere.

Referitor la paginile 26-43. Ar putea să pară că împărțirea ființei omului dată în aceste expuneri ar fi întemeiată pe o deosebire pur arbitrară de părți în cadrul vieții sufleteşti unitare. Față de această presupunere, trebuie să accentuăm că această împărțire a vieții sufleteşti unitare are un înțeles analog fenomenului apariției celor şapte culori ale curcubeului, când lumina trece printr-o prismă. Cercetătorul spiritual face, pentru înțelegerea entității sufletului, acelaşi lucru pe care-l face fizicianul pentru explicarea fenomenelor luminoase, când studiază trecerea luminii prin prismă cu consecința apariției celor şapte nuanțe de culori. Cele şapte părți ale ființei umane nu sunt simple diferențe făcute de rațiunea abstractă, exact aşa cum cele şapte culori nu sunt simple diviziuni făcute de rațiunea abstractă, în ceea ce priveşte lumina. În ambele cazuri, deosebirea se întemeiază pe natura lăuntrică a realităților. Numai că în timp ce cele şapte culori ale luminii devin vizibile prin amenajări exterioare, cele şapte părți ale sufletului devin vizibile prin observația spirituală făcută asupra esenței sufletului. Adevărata esență a sufletului nu poate fi înțeleasă fără cunoaşterea acestei diviziuni. Căci prin cele trei părți: trup fizic, trup al vieții şi trup sufletesc, sufletul aparține lumii trecătoare; prin celelalte patru părți, el îşi are rădăcina în veşnicie. În „sufletul unitar”, cele trecătoare şi cele veşnice sunt legate în mod indistinct. Nu putem cunoaşte raportul sufletului cu universul dacă nu înțelegem diviziunile sufletului. Putem întrebuința şi o altă comparație. Chimistul descompune apa în hidrogen şi oxigen. În „apa unitară” nu putem distinge aceste două substanțe. Totuşi, fiecare din ele îşi are propria sa natură. Atât hidrogenul cât şi oxigenul se combină şi cu alte substanțe. Tot astfel, la moarte, cele trei „părți inferioare ale sufletului” intră în combinație cu entitatea trecătoare a lumii; cele patru părți superioare se încadrează în Veşnicie. Cel ce refuză să studieze divi-

ziunea sufletului seamănă cu un chimist care n-ar vrea să ştie că apa se descompune în hidrogen şi oxigen.

Referitor la pagina 32. Expunerile ştiinţei spirituale trebuie luate absolut precis, căci ele au valoare numai într-o formulare exactă a ideilor. Dacă, de pildă, în fraza: „La el (la animal) senzaţiile nu sunt întreţesute de gânduri independente care depăşesc trăirea imediată" cineva ar trece cu vederea cuvintele „independente, care depăşesc trăirea imediată", uşor ar putea face greşeala de a crede că noi susţinem că în simţirea sau în instinctele animalelor nu ar exista gânduri. Dar adevărata ştiinţă a spiritului se bazează tocmai pe o cunoaştere pentru care orice trăire interioară a animalelor (ca şi orice existenţă, în general) este întreţesută de gânduri. Numai că gândurile animalului nu sunt gândurile independente ale unui „Eu" care trăieşte în animal, ci ele sunt gândurile Eului-grup animalic, ce trebuie privit drept o fiinţă ce stăpâneşte animalul din exterior. Acest Eu-grup nu se află în lumea fizică, cum este cazul cu Eul omului, ci el acţionează asupra animalului din lumea sufletelor, descrisă la pagina 62 şi următoarele. (Amănunte se găsesc în cartea mea «Ştiinţa ocultă în rezumat».) Ceea ce îl caracterizează pe om este faptul că *în el* gândurile dobândesc o existenţă independentă, ele nu sunt trăite în mod indirect în senzaţii, ci sunt trăite şi din punct de vedere sufletesc în mod direct ca gânduri.

Referitor la pagina 36. Când spunem despre copiii mici că zic „Ionel este cuminte!" „Maria vrea cutare lucru", trebuie să menţionăm că este vorba mai puţin de perioada când copiii încep să întrebuinţeze cuvântul „eu", cât mai ales de clipa în care ei leagă acest cuvânt de reprezentarea corespunzătoare. Când copiii aud de la oamenii adulţi rostindu-se cuvântul „eu", ei pot desigur să-l pronunţe şi ei, dar fără să aibă ideea de „Eu". Totuşi, folosirea *cel mai adesea* târzie a acestui cuvânt indică, desigur, un fapt important al evoluţiei copilului, şi anume dezvoltarea treptată, din sentimentul obscur al acestui Eu, a ideii de Eu.

Referitor la pagina 38. Entitatea propriu-zisă a „intuiţiei" se află descrisă în cărţile mele «Cum dobândim cunoştinţe despre lumile su-

perioare» şi în «Ştiinţa ocultă în rezumat». În cazul unui studiu puţin aprofundat, s-ar putea găsi uşor o contradicţie între folosirea acestui cuvânt în aceste două cărţi şi aceea care se găseşte în această carte la pagina 46. Dar această contradicţie nu există pentru cel care ţine seama de faptul că ceea ce i se revelează cunoaşterii suprasensibile din lumea spirituală prin intuiţie în deplina sa realitate se anunţă Sinei spirituale în manifestarea sa *cea mai de jos*, la fel cum existenţa exterioară a lumii fizice se anunţă prin senzaţie.

Referitor la pagina 44 şi urm. Referitor la capitolul «Reîntruparea spiritului şi destinul». Trebuie să avem în vedere că în acest capitol s-a făcut încercarea de a ne forma o idee – pe baza observării prin gândire a cursului vieţii umane înseşi, fără să ne folosim de cunoştinţele spirituale, în felul cum s-a făcut în celelalte capitole – de a ne forma o idee prin care să vedem în ce măsură viaţa omului şi destinul său sunt dovada unor vieţi pământeşti succesive. Aceste idei vor trebui să apară, bineînţeles, ca foarte îndoielnice acelora care nu admit ca „pe deplin întemeiate” decât reprezentările obişnuite, care se referă numai la o singură viaţă. Dar trebuie să ţinem seama că prin descrierea dată aici încercăm să dovedim că un asemenea mod obişnuit de reprezentare nu ne poate duce la cunoaşterea cauzelor cursului vieţii. De aceea, *trebuie* căutate alte reprezentări, care sunt, în *aparenţă*, în contradicţie cu cele obişnuite. Numai atunci nu căutăm aceste alte reprezentări, când refuzăm sistematic să examinăm cu gândirea şirul fenomenelor care nu pot fi sesizate decât pe plan sufletesc, la fel cum aplicăm această examinare fenomenelor fizice. În cazul unui asemenea refuz nu acordăm nici o valoare, de pildă, faptului că o lovitură de destin care atinge Eul, în simţire se dovedeşte înrudită cu întâlnirea unei amintiri cu o trăire care îi este înrudită. Dar cel care încearcă să perceapă felul în care trăim cu adevărat o lovitură de destin, acela poate deosebi *această trăire* de aprecierile care trebuie să ia naştere când ne luăm punctul de plecare în lumea fizică şi, prin aceasta, fireşte, dispare orice legătură vie a acestei lovituri cu Eul. Pentru acest punct de vedere, lovitura poate fi sau un hazard sau ceva determinat de o cauză exterioară. Dar cum există *şi asemenea* lovituri de destin care, într-o oarecare măsură, constituie o primă intervenţie în viaţa omului şi care nu îşi vor arăta consecinţele decât

mai târziu, suntem cu atât mai ispitiți să generalizăm acest lucru şi să nu luăm în seamă şi alte posibilități. Nu ne gândim la aşa ceva decât atunci când experiențele vieții dau reprezentărilor noastre o direcție deosebită, cum este de exemplu cazul prietenului lui Goethe, Knebel, care spune într-o scrisoare următoarele: „Observând mai atent lucrurile, vom vedea că în viața celor mai mulți oameni se găseşte un anumit plan, care le este oarecum prescris din propria lor natură sau prin împrejurările care îi conduc. Condițiile lor de viață pot fi oricât de variate şi oricât de schimbătoare, la sfârşit viața se prezintă totuşi ca un întreg, în care se poate observa o concordanță... Oricât de ascunsă ar fi activitatea ei, mâna unui anumit destin se arată în mod precis, fie că este determinată printr-o influență exterioară, fie de o mişcare lăuntrică: ba, în această direcție, pot influența adesea şi cauze contradictorii. Oricât de încâlcit ar fi cursul unei vieți, se poate desluşi în el, întotdeauna, o cauză şi o direcție". O asemenea observație poate fi uşor combătută mai ales de persoanele care *nu vor* să ia în considerare trăirile sufleteşti care stau la baza ei. Autorul acestei cărți crede că, în expunerea asupra vieților pământeşti repetate şi asupra destinului, el a trasat limitele exacte în interiorul cărora se pot forma reprezentări despre cauzele care stau la baza modelării vieții. El a arătat că aceste reprezentări nu pot duce decât la o „schițare" a faptelor şi că ele nu pot decât să *ne pregătească, prin gândire*, pentru cunoştințele şi realitățile găsite de ştiința spirituală. Dar această pregătire prin gândire este o acțiune sufletească interioară care, dacă ştim să-i prețuim în mod just importanța şi dacă nu-i cerem să „aducă dovezi", ci doar să „exerseze" sufletul, face să dispară orice prejudecată din noi şi ne pregăteşte astfel pentru cunoştințe care, fără o asemenea pregătire, ne-ar părea nebuneşti.

Referitor la pagina 66. Ceea ce se spune numai pe scurt despre „organele spirituale de percepție" în ultimul capitol al acestei cărți, intitulat «Calea cunoaşterii» se găseşte expus amănunțit în cărțile mele «Cum dobândim cunoştințe despre lumile superioare?» şi «Ştiința ocultă în rezumat».

Referitor la pagina 83. Nu ar fi just să presupunem că în lumea spirituală există o *nelinişte* continuă, prin faptul că „acolo nu există

odihnă, oprire pe loc, ca în lumea fizică". Acolo unde „arhetipurile sunt fiinţe creatoare" nu există, ce-i drept, ceea ce se poate numi „oprire pe loc", dar există acea odihnă, acea linişte de natură spirituală care se află în perfectă armonie cu mişcarea activă. Ea poate fi comparată cu mulţumirea calmă şi fericirea spiritului, fericire care se manifestă în acţiune, nu în lipsa de activitate.

Referitor la pagina 86. Trebuie să folosim cuvântul „intenţii" cu privire la puterile care impulsionează evoluţia lumii, cu toate că acest cuvânt ne poate face să cădem în ispita de a ne reprezenta aceste puteri asemănătoare intenţiilor umane. Această tentaţie nu poate fi evitată decât dacă dăm acestor cuvinte, pe care nu le putem lua decât din domeniul lumii umane, un înţeles mai înalt, prin care să piardă tot ce conţin ele din noţiunile umane mărginite şi, în schimb, să câştige cam ceea ce le poate da omul în anumite împrejurări ale vieţii sale, când se ridică, într-o oarecare măsură, deasupra lui însuşi.

Referitor la pagina 86. În cartea mea «Ştiinţa ocultă în rezumat» se găsesc şi alte lămuriri cu privire la „Cuvântul spiritual".

Referitor la pagina 96. Când spunem aici că „…el poate să hotărască, din veşnicie, direcţia viitorului", vrem să indicăm felul deosebit al structurii sufleteşti a omului în perioada corespunzătoare dintre moarte şi o nouă naştere. O lovitură de destin care îl loveşte pe om în viaţa sa din lumea fizică poate să pară, pentru structura sufletească a *acestei* vieţi, ceva cu totul opus voinţei sale: în viaţa dintre moarte şi o nouă naştere domneşte în suflet o putere asemănătoare voinţei care dă omului direcţia spre trăirea acestei lovituri de destin. Sufletul vede, într-o anumită măsură, că din vieţi pământeşti anterioare i-a rămas o imperfecţiune, care provine dintr-o faptă urâtă, sau dintr-un gând urât. Intre moarte şi o nouă naştere apare în suflet impulsul asemănător voinţei de a compensa această imperfecţiune. De aceea, sufletul primeşte în sine tendinţa de a se arunca într-o nenorocire în viitoarea sa viaţă pământească pentru a obţine astfel, prin acea suferinţă, compensarea pe care o caută. După naşterea în corpul fizic, sufletul *nu* bănuieşte, atunci când îl loveşte o nenorocire, că în viaţa pur spirituală dinainte de naştere el însuşi şi-a hotărât direcţia către

această lovitură de destin. Aşadar, ceea ce pare cu totul *nevrut* din punct de vedere al vieții pământeşti, este *voit* de suflet în cele suprasensibile. „Din Veşnicie îşi determină omul viitorul".

Referitor la pagina 105 şi urm. Capitolul acestei cărți intitulat: «Despre formele gândurilor şi despre aura umană» dă, dintre toate capitolele, cel mai uşor prilej la înțelegeri greşite. Adversarii acestor idei găsesc în explicațiile ce se dau aici cel mai nimerit prilej pentru a-şi formula obiecțiile lor. Am putea fi ispitiți, de pildă, să cerem văzătorului să-şi dovedească spusele cu privire la acest domeniu prin experimente stabilite conform regulilor ştiințelor naturale. S-ar putea cere ca un număr de oameni, care pretind că văd aura, să fie puşi în fața altor oameni şi să se supună impresiilor pe care le fac aurele acestora asupra lor. Apoi, văzătorii să spună ce gânduri, ce sentimente ş.a.m.d. văd ei ca aură la oamenii observați. Dacă observațiile lor coincid şi dacă se dovedeşte că oamenii observați au avut într-adevăr sentimentele, gândurile ş.a.m.d. pe care le-au indicat văzătorii, atunci s-ar putea crede în existența unei aure. Desigur, acest raționament este cu totul conform ştiințelor naturale. Numai că trebuie să ținem seama de următoarele: Munca depusă de cercetătorul spiritual, în propriul său suflet, şi care îi dă facultatea vederii spirituale, are drept scop *tocmai dobândirea acestei facultăți*. Dacă apoi, într-un anumit caz, el percepe ceva din lumea spirituală şi *ce* anume percepe, aceasta nu mai depinde de el. Aceasta îi vine ca *un dar* din lumea spirituală. El nu poate forța această vedere, ci trebuie să aştepte să-i fie hărăzită. *Intenția sa* de a provoca percepția nu va fi niciodată una din cauzele realizării acestei perceperi. Însă tocmai *această intenție* o cere modul de reprezentare natural-ştiințific pentru experiment. Dar lumii spirituale nu i se poate porunci. Dacă o încercare de felul acesta ar avea loc, atunci ea ar trebui să fie inițiată de lumea spirituală. În *această lume* o ființă ar trebui să aibă intenția de a revela unuia sau mai multor văzători gândurile unuia sau ale mai multor oameni. Atunci, văzătorii ar trebui să fie întruniți, pentru a face aceste observații, printr-un „impuls spiritual", şi atunci datele lor ar coincide cu siguranță. Oricât de paradoxale ar părea toate acestea pentru gândirea ştiințifică pur naturalistă, lucrurile stau, totuşi, în acest fel. „Experimentele" spirituale nu pot fi făcute după modelul celor fizice. Dacă

de pildă văzătorul primeşte vizita unei persoane străine, el nu poate să-şi „propună”, pur şi simplu, să observe aura acelei persoane. El va vedea aura acestei persoane dacă în lumea spirituală există un motiv ca ea să i se dezvăluie. – Aceste puţine cuvinte nu au alt scop decât să atragă atenţia cititorului asupra neînţelegerii din care ia naştere obiecţia de mai sus. Datoria ştiinţei spirituale este să indice calea pe care omul poate să ajungă la vederea aurei; aşadar calea prin care el însuşi se poate convinge de existenţa ei. Prin urmare, aceluia care caută cunoaşterea, această ştiinţă nu poate să-i răspundă decât: Aplică propriului tău suflet condiţiile pe care le cere vederea, şi vei vedea. Ar fi desigur mai comod ca cerinţele ştiinţelor naturale, despre care am vorbit mai sus, să fie îndeplinite; dar cel care pretinde aceasta arată că nu cunoaşte nici măcar cele mai elementare date ale ştiinţei spirituale.

Expunerea făcută în această carte cu privire la „aura umană” nu are drept ţintă satisfacerea „poftei de senzaţional”, care se declară mulţumită faţă de lumea spirituală numai atunci când i se arată drept „spirit” un lucru care în reprezentare nu se deosebeşte de cele sensibile şi în cazul căruia putem rămâne, aşadar, foarte comod cu ideile în acest domeniu sensibil. Ceea ce a fost spus la pagina 105 şi următoarele, despre felul deosebit cum trebuie să ne reprezentăm culoarea aurică, ar trebui să fie suficient pentru a pune această expunere la adăpost faţă de o astfel de înţelegere greşită. Dar trebuie ca şi acela care caută să-şi facă o idee justă despre aceste lucruri să înţeleagă că sufletul uman va avea, în mod necesar, *contemplarea* spirituală – nu sensibilă – a aurei, dacă el are *trăirea* spiritualului şi sufletescului. Fără o asemenea *contemplare*, trăirea rămâne în inconştient. Nu ar trebui să confundăm contemplarea în imagini cu trăirea însăşi; dar ar trebui să ne dăm seama şi de faptul că în această contemplare în imagini trăirea îşi găseşte o exprimare perfectă. Nu printr-o imagine pe care o creează sufletul contemplativ în mod arbitrar, ci printr-o imagine care se formează *ea însăşi* în percepţia suprasensibilă. – În zilele noastre, i se iartă unui naturalist dacă vorbeşte despre un fel de „aură umană”, cum o face de pildă profesorul dr. Moritz Benedikt, în cartea sa «Teoria baghetei şi a pendulului». „Există – chiar dacă un număr relativ mic – oameni care sunt ‘adaptaţi vederii în întuneric’. Cei mai mulţi dintre ei văd în întuneric multe din obiecte *fără* culoare şi

numai foarte puțini dintre ei văd obiectele şi în culori… Un mare număr de savanți şi de medici au putut fi examinați în camera mea obscură de cei doi oameni ai mei 'adaptați vederii în întuneric'… şi nu a mai rămas nici un fel de îndoială asupra exactității observației şi a descrierii… Persoanele care percep culorile în întuneric văd fruntea şi partea de sus a capului albastră, partea din dreapta tot albastră şi cea din stânga roşie sau unii… galben-portocalie. Privind din spate, se găsesc aceleaşi diviziuni şi aceleaşi nuanțe". Dar cercetătorului spiritual nu i se iartă aşa de uşor când vorbeşte despre „aură". Aici nu vom lua o atitudine împotriva acestor expuneri ale profesorului Benedikt – expuneri care fac parte dintre cele mai interesante studii ale ştiințelor naturale moderne –, nici nu vrem să prindem o ocazie ieftină, pe care mulți o prind cu atâta plăcere, pentru a „scuza" ştiința spirituală prin ştiința naturală. Vrem numai să arătăm cum, într-un anumit caz, un naturalist poate să facă afirmații care nu sunt chiar atât de departe de acelea ale ştiinței spirituale. Dar trebuie să menționăm că aura spirituală, despre care se vorbeşte în această carte, este cu totul altceva decât aura care poate fi cercetată cu mijloace fizice şi despre care vorbeşte Benedikt. Facem desigur o greşeală grosolană dacă ne imaginăm că „aura spirituală" ar putea fi cercetată cu mijloacele exterioare ale ştiințelor naturale. Ea nu este accesibilă decât contemplării spirituale, care a trecut prin calea cunoaşterii (în felul descris în ultimul capitol al acestei cărți). Dar ar fi tot o înțelegere greşită dacă am pretinde că realitatea faptelor care se desfăşoară în lumea spirituală poate fi demonstrată în acelaşi fel ca realitatea faptelor care pot fi percepute în lumea sensibilă.

NOTE LA ACEASTĂ EDIȚIE

la pagina

15 *Johann Gottlieb Fichte*, 1762-1814.
„*Această învățătură presupune...*”: Citat după «Prelegeri introductive ale lui Johann Gottlieb Fichte în teoria științei, logica transcendentală şi realitățile conştienței. Prezentate la Universitatea din Berlin în anii 1812 şi 13. Din moştenirea lăsată de I. H. Fichte» (Johann Gottlieb Fichte's Einleitungsvorlesungen in die Wissenschaftslehre, die transcendentale Logik und die Tatsachen des Bewuβtseins. Vorgetragen an der Universität zu Berlin in den Jahren 1812 u. 13. Aus dem Nachlaβ herausgegeben von I. H. Fichte), Bonn 1834, p. 4.

20 „*De îndată ce omul...*”: Citat din manualul «Experiența ca mijlocitor între obiect şi subiect» (Der Versuch als Vermittler von Object und Subject) (1793).

23 *Carl Gustav Carus*, 1789-1869; savant, medic, psiholog şi pictor peisagist german.

„*Ce-i drept ... rămâne încă...*”: Citat din capitolul «Despre cunoaştere» (Von dem Erkennen), în Carl Gustav Carus: «Organon al cunoaşterii naturii şi a spiritului» (Organon der Erkenntnis der Natur und des Geistes), Leipzig 1856, p. 89 şi urm.

35 Jean Paul Friedrich Richter, 1763-1825.

„*Nu voi uita niciodată...*”: Această trăire a fost descrisă pentru prima dată în „Adevăr din viața lui Jean Paul. Istoria copilăriei scrisă de el însuşi” (“Wahrheit aus Jean Pauls Leben. Kindheitsgeschichte von ihm selbst geschrieben”) (3 Caiete în 2 volume), Breslau 1826-1828; Caietul 1, p. 53.

54 „*De la tatăl meu am statura ...*”: „Xenii blânde” (“Zahme Xenien”), Cartea a VI-a.

55 *Wolfgang Amadeus Mozart*, 1756-1791.

55 *Gotthold Ephraim Lessing*, 1729-1781.

63 *„De fapt noi încercăm zadarnic...*”: «Tratat despre culoare» (Zur Farbenlehre), Cuvânt înainte. Vezi «Scrierile de ştiinţe naturale ale lui Goethe» (Goethes naturwissenschaftliche Schriften), editate de Rudolf Steiner în «Literatura Naţională Germană a lui Kürschner» (Kürschners Deutsche National-Literatur), 5 vol. 1883-97 (Tipografia Dornach 1975).

99 *Johannes Kepler*, 1571-1630.

„Este adevărat că divina chemare...”: Sursa citatului nu a putut fi stabilită până acum.

129 *„...în cartea mea «Ştiinţa ocultă»”*: «Ştiinţa ocultă în rezumat» (Die Geheimwissenschaft im Umriβ), GA 13, 1968; 131 *Oscar Hertwig*, 1849-1922, zoolog, între 1888-1921, profesor la Berlin.

133 «Cum dobândim cunoştinţe despre lumile superioare?» (Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?), GA 10 1972;

135 *Karl Ludwig von Knebel*, 1744-1834.

„Observând mai atent lucrurile, vom vedea...”: Această scrisoare este redată în «Moştenirea literară şi corespundenţa lui K. L. v. Knebel» (K. L. v. Knebels literarischer Nachlaβ und Briefwechsel), editată de K. A. Varnhagen von Ense şi Th. Mundt, ediţia a 2-a 1840, vol. 3, p. 452.

138 *Moritz Benedikt*, 1835-1920, medic; cartea sa «Teoria baghetei şi a pendulului» (Ruten- und Pendellehre) a apărut la Viena în 1917, citatul redat apare acolo la p. 17.

EDIȚIA OPERELOR COMPLETE ALE LUI RUDOLF STEINER

Alcătuită după: Rudolf Steiner – Opera literară şi artistică.
O privire de ansamblu bibliografică
(Numărul bibliografic, *cursiv* în paranteze)

A. SCRIERI

I. Opere

Scrierile goetheene de ştiințe ale naturii, editate şi comentate de R. Steiner, 5 volume, 1883-97, ediție nouă 1975 *(1a-e)*; ediție separată a Introducerilor, 1925 *(1)*
Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepția goetheană despre lume,1886 *(2)*
Adevăr şi ştiință. Preludiul unei «Filosofii a libertății», 1892 *(3)*
Filosofia libertății. Trăsături fundamentale ale unei concepții moderne despre lume, 1894 *(4)*
Friedrich Nietzsche, un luptător împotriva timpului său, 1895 *(5)*
Concepția despre lume a lui Goethe, 1897 *(6)*
Mistica la începuturile vieții spirituale contemporane şi legătura ei cu concepția modernă despre lume, 1901 *(7)*
Creştinismul ca fapt mistic şi misteriile Antichității, 1902 *(8)*
Teosofie. Introducere în cunoaşterea suprasensibilă a lumii şi menirea omului, 1904 *(9)*
Cum se dobândesc cunoştințe despre lumile superioare? 1904-05 *(10)*
Din Cronica Akasha, 1904-08 *(11)*
Treptele cunoaşterii superioare, 1905-08 *(12)*
Ştiința ocultă în rezumat, 1910 *(13)*
Patru drame-misterii, 1910-13 *(14)*
Călăuzirea spirituală a omului şi a omenirii, 1911 *(15)*
Calendar sufletesc antroposofic, 1912 *(în 40)*
Un drum către cunoaşterea de sine a omului, 1912 *(16)*
Pragul lumii spirituale, 1913 *(17)*
Enigmele filosofiei prezentate ca rezumat în istoria lor, 1914 *(18)*
Despre enigma omenească, 1916 *(20)*
Despre enigme sufleteşti, 1917 *(21)*
Spiritualitatea lui Goethe manifestată în «Faust» şi în basmul «Despre Şarpele verde şi frumoasa Floare de Crin», 1918 *(22)*
Puncte centrale ale problemei sociale în necesitățile vieții prezente şi din viitor, 1919 *(23)*
Articole asupra structurii tripartite a organismului social şi asupra situației momentului, 1915-21 *(24)*
Cosmologie, religie şi filosofie, 1922 *(25)*
Teze antroposofice, 1924-25 *(26)*
Fundamente pentru extinderea artei vindecării pe baza cunoştințelor ştiinței spirituale, 1925. De Dr. Rudolf Steiner şi Dr. med. Ita Wegman *(27)*
Viața mea, 1923-25 *(28)*

II. Articole

Articole referitoare la dramaturgie 1889-1901 *(29)* – Fundamente metodice ale antroposofiei 1884-1901 *(30)* – Articole referitoare la cultură şi istorie 1887-1901 (31) – Articole referitoare la literatură 1886-1902 *(32)* – Biografii şi schiţe biografice 1894-1905 *(33)* – Articole din «Lucifer-Gnosis» 1903-1908 *(34)* – Filosofie şi antroposofie 1904-1918 *(35)* – Articole din «Das Goetheanum» 1921-1925 *(36)*

III Publicaţii postume

Scrisori – Maxime – Prelucrări pentru scenă – Schiţe pentru cele patru drame-misterii 1910-1913 – Antroposofie. Un fragment din anul 1910 – Schiţe şi fragmente – Din carnetele de note şi de pe foi separate – *(38-47)*

B. CONFERINŢE

I. Conferinţe publice

Cicluri de conferinţe publice la Berlin, 1903/1904 până în 1917/18 *(51-67)* – Cicluri de conferinţe şi cursuri la şcoli superioare, în alte locuri din Europa 1906-1924 *(68-84)*

II. Conferinţe ţinute în faţa membrilor Societăţii Antroposofice

Conferinţe şi cicluri de conferinţe cu conţinut general-antroposofic – Christologie şi comentarii ale Evangheliilor – Cunoaşterea spiritual-ştiinţifică a omului – Istorie cosmică şi istorie umană – Fundalul spiritual al problemei sociale – Omul în legătura sa cu Cosmosul – Consideraţii asupra karmei – *(91-244)*

Conferinţe şi scrieri referitoare la istoria Mişcării antroposofice şi a Societăţii Antroposofice *(251-263)*

III. Conferinţe şi cursuri asupra unor domenii particulare ale vieţii

Conferinţe despre artă: Arta în general – Euritmie – Arta vorbirii şi arta dramatică – Muzică – Arte plastice – Istoria artei *(271-292)* – Conferinţe referitoare la educaţie *(293-311)* – Conferinţe referitoare la medicină *(312-319)* – Conferinţe referitoare la ştiinţele naturii *(320-327)* – Conferinţe referitoare la viaţa socială şi tripartiţia organismului social *(328-341)* – Conferinţe pentru muncitorii care lucrau la construcţia Goetheanumului *(347-354)*

C. OPERA ARTISTICĂ

Reproduceri ale schiţelor grafice şi a celor pictate de Rudolf Steiner, în albume sau foi separate: Schiţe pentru pictura primului Goetheanum – Schiţe pentru exersarea picturii – Afişe cu programul reprezentaţiilor de euritmie – Forme pentru euritmie – Schiţe pentru figurile de euritmie, ş. a.

Volumele din Operele Complete
sunt alcătuite unitar în cadrul fiecărei grupe.
Fiecare volum poate fi obţinute separat

EDITURA TRIADE
E-mail: edituratriade@yahoo.com
www.edituratriade.ro